This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

DE

MENSCH,

ZOO ALS HIJ VOORKOMT
OP DEN BEKENDEN

AARDBOL.

901

DE

MENSCH,

ZOO ALS HIJ VOORKOMT

OP DEN BEKENDEN

AARDBOL,

BESCHREEVEN DOOR

MARTINUS STUART,

AFGEBEELD DOOR

JAQUES KUYPER,

ZESDE DEEL.

TE AMSTERDAM, BIJ
JOHANNES ALLART.
MDCCCVII.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
109739
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.
1899.

INHOUD

VAN DIT

DEEL.

Dahomy . . . . *bladz.* 3

Whydah 55

Mandinguezen . . . 78.

Ja-

INHOUD VAN DIT DEEL.

Jalofs . . . *bladz.* 156.

Egypte . . . . 182.

Marocco . . . . 256.

NEW YORK
PUBLIC
LIBRARY

AFRI-

AFRICA.

DAHOMY.

Onder den naam van *Dauma* of *Duma* werdt in de zestiende eeuw reeds door de Landbeſchrijvers gewag gemaakt van dit rijk. De geſchiedenis van deszelfs naam *Dahomy*, welke naam daarvan te weinig afwijkt, om dien niet voor denzelfden te houden, zou echter niet ouder zijn dan van den aanvang der zeventiende eeuw, indien men op de tijdrekening der inwoners van dat rijk kon afgaan. Zij zeggen, dat de oude naam *Foy* was, maar dat, een hunner Vorsten den grondſlag van zijn paleis over den opgeſneden buik van eenen gevangen Koning gelegd en het-

zelve daarna *Dahomy* of *het huis op den buik van* DA genoemd hebbende, zij zich *Dahomans* in de plaats van *Foys* hebben geheeten (1). Wenſchelijk ware het, ter eere der menschheid, dat men even weinig ſtaat kon maken op hunne vertelling als op hunne tijdrekening: maar hunne nog voortdurende gruwzaamheden maken die vertelling hoogstwaarſchijnlijk. Dezelven zijn zoo ſchrikkelijk, dat de geloofwaardigſte Reizigers zich, bij de getrouwſte beſchrijving, aan verdenking van de ongerijmdſte leugenaars te zijn, hebben blootgeſteld, en dat onze huivering, om hunne opgaaf over te nemen, heeft moeten worden verminderd door de ſtelligſte verzekeringen eenes welgegronden gezags, van veilig af te kunnen gaan op al, wat DALZEL, in zijne geſchiedenis van *Dahomy*, het allerlaatst en nog wel zeer onlangs, heeft in het licht gebragt. Op die berigten ons alzoo verlatende, zullen wij niet aan *ons* gevoel en *ons* oordeel vragen, wat geloofelijk of onge-

(1) A. DALZEL, *Geſchiedenis van Dahomy*. In den Haag 1800. Inleid. bl. 1. en Geſch. bl. 1 en 3.

geloofelijk zij van onze natuurgenooten in eenen gansch anderen ſtand van beſchaving, maar, eenvouwdig en aan ons doel altijd getrouw, den mensch voordragen, zoo als hij ons aldaar voorkomt.

Dahomy, van welk rijk de geſchiedenis weinig gewag maakt voor deszelfs verovering van de naburige, aan zee gelegene, Koningrijken *Ardrah* en *Whydah*, die van 1724 tot 1727 voorviel, wordt gerekend zich van de kust af 150 tot 200 *Engelſche* mijlen landwaarts uit te ſtrekken. Deszelfs hoofdſtad *Abomey* ligt op 7 graden en 59 minuten Noorderbreedte en tuſſchen de 3 en 4 graden Oosterlengte van *Greenwich*.

De grond bevat eene diepe, roodachtige klei, van boven met een weinig zand doormengd, maar zonder eenen eenigen ſteen, die de grootte van een ei kan halen, zoo dat men een paar ſteenen, te zamen van twaalf of veertien ponden, meer dan honderd mijlen ver ten huizelijken gebruike aangebragt, met eenen prijs ter waarde van vijftig guldens betaalt (1).

De

(1) DALZEL, Inl. bl. 3, 4. Geſch. bl. 152.

De Natuur, welke dezen grond voor den landbouw heeft toebereid, en den minſten arbeid rijkelijk vergeldt met overvloed aan gewaſſen, granen, groenten, ſpecerijen en vruchten (1), heeft de luchtſtreek min aangenaam gemaakt voor derzelver bewoners. In Wintermaand, Louwmaand en Sprokkelmaand waait het dikwijls uit het noordooste; deze wind, de *Harmattan* genoemd, houdt eenigen tijd ſtand, ſomtijds wel vijf of zes, ook wel eens veertien dagen, en waait ſlechts met gematigde kracht, maar gaat altijd met eene deinzige lucht vergezeld, die zoo droog is, dat alles op het veld verdort en kwijnt, in de woningen barst en ſplijt, en de huid aan 's menſchen ligchaam ſpringt en ſteekt en ſchilfert, ſchoon tevens zoo koel, dat men zich tegen denzelven met warmer kleeding dekt, en zoo weldadig voor de gezondheid, dat ſchier alle ziekten afnemen, alle kwalen verminderen, alle geneesmiddelen gelukkiger werken. Zoo lang deze wind duurt, bemerkt men geen dauw noch eenigen ſchijn van vocht; nogtans volgt hij meer-

(1) DALZEL Inl. bl. 3.

meermalen onmiddelijk op eene regenbui. In Grasmaand en Bloeimaand volgen de gezette regens, die tot het begin van Oogstmaand aanhouden. Sterke windvlagen kondigen die regens aan, die met zware onweders gepaard gaan en den grond, die door eene opvolgende droogte van vijf of zes maanden onder eenen verzengden hemel geſcheurd en door de *Harmattans* van een gereten is, eensklaps overſtelpen zonder de minſte voorbereidende drupping. Na zulke buijen, waarbij de regen heet is, als ware het warm gemaakt water, wordt de dampkring beſmet door de ſchadelijkſte uitwaſemingen van den grond, die de lucht walgelijk maken voor den reuk, en eene menigte kwaadaardige ziekten voortbrengen (1).

Buffels, geiten, ſchapen, varkens en weinig goede paarden zijn het tamme vee dezer gewesten, wier veelvuldige bosſchen vol zijn van verſchrikkelijk wild gedierte, hetwelk ſtout genoeg is, om bij en in de ver-

(1) DALZEL Geſch. bl. 242—251, en 94 Aant.

verblijven der menſchen derzelver prooi te komen zoeken. De jakhals, boschkat en het luipaard zijn hierin gemeenzaamst (1). De talrijke meeren daartegen leveren aangenamen voorraad van velerleijen en overvloedigen visch; gelijk het ook geenszins aan wild en tam, veld-, bosch- en water-gevogelte ontbreekt (2).

De *Dahomans* zijn *Negers* van eene kloeke en welgemaakte geſtalte; wier vrouwen, ondanks de zwartheid der huid, niet minder in het oog vallen door fraaiheid van omtrek en bevalligheid in haar voorkomen, dan de mans ontzag inboezemen door hunne ſterkſprekende trekken, blijkbare ligchaamskracht en vaardige bewegingen (3). Men heeft opgemerkt dat witte *Negers* niet zeldzaam onder hun zijn (4), waarin men echter liever eene ziekelijke geſteldheid der voorwerpen, dan eene

(1) DALZEL Inl. bl. 4. Geſch. bl. 195—205, 252.

(2) DALZEL Inl. bl. 4.

(3) DALZEL bl. 236—300.

(4) DALZEL bl. 75. PREVOST *Hiſt. Beſchr. der Reizen* D. V. bl. 128.

eene ſpeling der natuur, vooronderſtelt (1). Algemeener voorzeker zijn de gelaatveranderingen, door de kinderziekte onder deze menſchen veroorzaakt, wier kwaadaardigheid, door de hitte der luchtſtreek niet min, dan door de verkeerdheid der behandeling, bevorderd wordt (2).

De kleeding der mans beſtaat in eene geſtreepte witte katoene broek, waarvoor zij zelve de ſtof weven, en eenen ruimen vierkanten rok van het zelfde of van *Europeesch* weefzel daarover. De lengte en ruimte van dezen rok verſchilt naar gelang der ſtanden; bij ſommigen ſleept hij langs den grond, anderen ſchorten hem bij de lendenen op en maken hem ter ſlinkerzijde met twee ſlippen vast. Meermalen wordt een ſtuk zijde of fluweel van zestien of achttien *Engelſche* ellen tot zulk een kleed gebruikt; hetwelk men van niet minder dan vijf en twintig ellen fluweel aan den Koning zou durven ſchenken. Het ganſche bovenlijf blijft onder deze ruime en kost-

(1) Zie onze Inleiding D. I. bl. 42.
(2) Dalzel bl. 336.

kostbare kleeding naakt, behalve op reis of bij den arbeid, wanneer zij den ruimen rok afleggen en een wambuis zonder mouwen aanschieten. De Koning alleen schoeit zijne voeten, hetwelk niemand anders geoorlofd is: daartegen staat het ook zijnen Staatsdienaars vrij, zich, even als de Vorst, met eenen gepluimden hoed, met goud of zilver omboord, te dekken. Gemeenlijk draagt men eenen hartsvanger of houten knods; bij den Staatsdienaar is de laatste van ivoor, en, uit hoofde van deszelfs klockte, een stuk van hooge waarde, waartoe een ganschе elefants-tand en dan nog geen kleine, wordt verbruikt; het een en ander strekt echter meer tot sieraad dan tot een beledigend wapentuig. Een tabakszakje, vuursteen, vuurslag en tondel benevens een of twee tabakspijpen in een netten houten koker zijn bij hun noodwendigheden, zonder welke men hun zeldzaam ontmoet. Nog behoort tot de dragt der Grooten de zonneschерm, die met onderscheidene sieraden is opgeschikt, en minder strekt om de hitte der zon te keeren, dan wel om de aanzienelijkheid van den stand te doen

be-

bemerken, tot welken het misdaad is zich onbevoegd te verheffen. (1).

De kleeding der vrouwen beſtaat uit veel meer ſtukken, dan die der mans, ſchoon derzelver maakzel en dragt eenvouwdig is. Zij bezigen verſcheidene ſtoffen en doeken, van welke zij ſommigen om de lendenen ſlaan, en anderen, naar het pas geeft, gebruiken om de borst en het overige ligchaam te dekken. De hals, armen en enkels zijn met ſchelpen verſierd, de vingers met ringen van zilver of geringer metaal. De ooren zijn doorboord met een gat, waardoor de pink kan worden geſtoken, gelijk zij 'er ook koralen, ſchelpen en ander tuig van die dikte in dragen. Jonge meisjes dragen enkeld een ſnoer koralen of ſchelpen om de lendenen: huwbare dochters laten den boezem nog geheel ontbloot (2).

Schoon de kerving en beprikking der huid zeer algemeen is bij hunne naburen, die

(1) DALZEL Inl. bl. 27—29. Geſch. bl. 276 en 342.

(2) DALZEL Inl. bl. 29, 30.

die naauwelijks eenig gedeelte van het aangezigt vrijlaten, vergenoegen zich de *Dahomans* met eene loodregte inſnijding tuſſchen de wenkbrauwen (1).

Het voedzel dezer menſchen bepaalt zich tot weinige ſpijzen, die zij evenwel zeer ſmakelijk weten te bereiden. Met lof gewaagt men van hunne zwarte ſoep, gemaakt van vleesch, of ook van visch, met eene verſcheidenheid van meelgewasſen, welgekruid met peper en zout, en verrijkt met palmolie, die de boter van het land is. Deze ſchotel wordt nog toebereid met een mengzel van uitgegest zaad van wilde tamarinde, waarvan eene geringe hoeveelheid gezegd wordt eene uitmuntende geur aan de ſoep mede te deelen. *Turkſche* tarw of *Milhio* levert hun brood, ſomtijds tot een ſtijf poddingdeeg gekookt, ſomtijds met of zonder zuurdeeg gebakken. Gegest *Indiaansch* koorn ſchaft hun al mede eene ſmakelijke pap, doch de uitgedopte *Callavances*, eene ſoort van *Turkſche* boonen, leveren hun inzonderheid een

(1) DALZEL Inl. bl. 30.

een zeer ligt, wit en keurig gegest brood (1). Men maakt zich het dierenrijk hier gaarne ten nutte, van waar de markten overladen zijn met allerleij vleesch, gevogelte en visch, uitgezonderd het vleesch van den buffel, hetwelk schaarsch is, doch vergoed wordt door dat der elefanten, hetwelk een zeer grove spijs levert, en door het vleesch der honden, hetwelk 'er geregeld te koop hangt (2). Aan verkwikkingen ontbreekt het geenszins in een land, waar ananasfen, meloenen, oranjeappels, limoenen, *Guyavas* en andere vruchten in overvloed worden gevonden (3). Inzonderheid heeft men hier, gelijk ook elders in *Africa*, eene zeer keurige vrucht, die in alle deelen, behalve in de kleur, naar eene kleine olijf gelijkt, zijnde donker rood, bij den steel in bleek geel overgaande. Het vleesch is vast en smakeloos en de pit hard, als van de olijf, maar, eene of meer dier vruchten gekaauwd hebbende, welke men daarna uit-

(1) DALZEL Inl. bl. 43, 44 en 4.
(2) DALZEL Inl. bl. 5. Gesch. bl. 228.
(3) DALZEL Inl. bl. 6.

uitſpuwt, doch ook ſchadeloos doorſlikt, proeft de tong den azijn als zoeten wijn, linſen als rijpe geurige china's appels, en de wrangſte vruchten als de liefelijkſte. Voedzel of drank, die geen zuur in zich heeft, ondergaat in den ſmaak deze verandering niet; alle zuren daartegen laten nog lang dien geurig zoeten ſmaak na. Met deze vrucht maakt men eene pap ſmakelijk, die van te oudbakken brood gemaakt en *Guddoe* genoemd wordt. De plant zelve van deze zonderlinge vrucht, die hare hoedanigheid alleen in haren natuurſtaat behoudt, zonder ingelegd, gedroogd of bewaard te kunnen worden, is een altoos groene hoog opſchietende heester, wiens jonge bladen naar die van den olijf gelijken, en wiens vruchten in trosſen afhangen. Hij wordt *Aſſabah* door de *Dahomans* en *Ceraſus Oxyglycus* genoemd in DALZEL's geſchiedenis (1).

De landbouw wordt met vlijt en overleg beoefend. Men teelt *Yams*, aardappels van

(1) DALZEL Inl. bl. 6—9. Voorrede bl. VI en VII.

van tweederleije ſoort, de *Casſada* of *Casſava* en *Manioka*, wier beider plant doodelijk is voor varkens en andere dieren, maar wier aardvrucht een grof meel levert tot gewoon voedzel als brood geſchikt, en in *Engeland* onder den naam van *Tapioca*, als heilzaam in teringziekten, duur verkocht. De *Plantano's* en *Bananen* behooren al mede onder de meest aangekweekte gewasſen. Men plant tweemaal in het jaar bij de lente- en de herfst-nachtevening, na welke de regentijden plaats hebben; en men oogst tweemaal dubbeld, want, kort na dat de *Maïs* opkomt, plant men tusſchen derzelver rijen *Callavances*, hetwelk een fraai aanzien aan de velden geeft (1).

Het kunst- en handwerk der *Dahomans* overtreft de verwachting, welke bij de ruwheid hunner gereedſchappen niet dan zeer gering kan zijn. Op hunne lompe weefgetouwen bereiden zij katoene lijwaden, aardig en duurzaam genoeg, om 'er handel in te kunnen drijven met de *Europeërs*. Derzelver verwen ſtaan het wasſchen zeer wel uit; hun blaauw vooral verſchiet weinig.

(1) DALZEL Inl. bl. 5, 8, 9.

nig. Zij weven ook lijwaden van palmbladen, meestal door hun gedragen in derzelver naturelijke kleur, iet hooger dan *Nankings*. De blaasbalg tot hunne ſmederij beſtaat uit twee lederen zakken, met eenen ſtok in het midden en den loop van een geweer aan het eind, door welks gedurige ophaling en indrukking zij kracht genoeg aan het vuur weten te geven, om twee ſtukken ijzer aan een te zetten en niet ſlechts het gereedſchap voor den landbouw, maar ook timmermans gereedſchap zoo wel als krijgstuig, te vervaardigen. Men treft onder hun ook vele koperſlagers en zilverſmeden aan, die het gevest hunner houwers, hunne armbanden, ringen en andere ſnuisterijen vervaardigen, waartoe zij ſmeltkroezen van eigen maakzel gebruiken, gelijk zij ook in de pottebakkerij bedreven genoeg zijn, om zich aarden potten, om ſpijs te koken, waterkruiken en ander keukengereedſchap te vervaardigen (1). De kalabas vervult echter zeer veel in hunne huishouding, hetgeen elders de pottebakker, glasblazer en kuiper moeten leveren, want

(1) DALZEL Inl. bl. 41, 42.

want uit dezelve dient men ſoep en andere ſpijs voor; ook dienen zij tot bottels en drinkſchalen, en de overgroote, die ſoms drie voeten middellijns hebben, worden zelfs tot waschtobben gebruikt (1).

Schoon maar weinig van de rivier *Volta* verwijderd en in gedurigen ſtrijd met de bewoners van derzelver boorden en van de kust, zijn de *Dahomans* nog zoo geheel onkundig in de ſcheepvaart, dat zij geen *Kano* weten te beſturen en in gevechten te water zoo onbeduidend zijn, als verſchrikkelijk voor hunne naburen in den krijg te land (2).

Het ganſche beſtuur des rijks is een eenhoofdig krijgsbeſtuur en de ganſche oppervlakte des lands doorſneden met breede krijgswegen, die alle de ſteden met de hoofdplaats in gemeenſchap houden en zich uitſtrekken tot aan de zeekust. Dezelven zijn dwars door zware bosſchen henen geſlagen, waterpas gehouden over aangevulde diepten, en met bruggen, van horden gemaakt, vereenigd over de moeras-

(1) DALZEL bl. 336, 337. Aant.
(2) DALZEL bl. 142 en 265.

rasſen. Het onderhoud dier wegen is den onderdanen aanbevolen, naar de maat van een ſnoer van tien roeden voor derzelver breedte (1).

De troonopvolging geſchiedt bij verkiezing uit des overleden Konings zonen door den eerſten Staatsdienaar, den *Tamagan*, en den Opperhofmeester, den *Mayhou*. De oudſte zoon is wel ſteeds de vermoedelijke opvolger, maar kan door hun, wegens lijfsgebrek of ondeugd, worden voorbijgegaan (2). De krooning geſchiedt daarna in het open veld met vele en ſchrikkelijke plegtigheden, bij welke gelegenheid de Koning bekleed wordt met een fijn en kostbaar kleed ten teeken van zijn oppergezag (3). Na de afhankelijkheid dezer verkiezing is 's Konings bewind eene volſtrekte dwangregering, die geenen middenſtand tusſchen den Koning en den ſlaaf in de nabijheid van zijnen perſoon overlaat, zijnde de eerſte Staatsdienaar even zeer verpligt, als de geringſte onderdaan, zich in zijne te-

(1) DALZEL bl. 296.
(2) DALZEL bl. 117, 163 en 12.
(3) DALZEL bl. 387 en 391.

tegenwoordigheid ter neder te werpen en zijne willekeur over perſoon en eigendom te erkennen (1). De geest eener lijdelijke en weêrlooze gehoorzaamheid aan hunnen Oppervorst beheerſcht alle de *Dahomans* ook zoo ſterk, dat hunne geſchiedenis naauwelijks een voorbeeld van gemor, opſtand of onttrooning oplevert (2). Nimmer eet de Koning in het openbaar; men wil zelfs niet weten, dat hij in zoo verre naar gewone menſchen gelijkt, dat hij voedzel of ook ſlaap zou behoeven: daartegen ſchaamt hij zich geenszins, openlijk te danzen, om blijk van zijne gezondheid en vlugheid te geven (3); ook is hij niet afkeerig, om gezien te worden, als hij drinkt (4). 's Lands ſchatkist is zijn eigendom; zij wordt gevuld door vrijwillige giften der onderdanen ten tijde der feesten, maar heeft ook de inkomſten van tollen op de koopmanſchappen, van den prijs der verkochte krijgsgevangenen, en van de ſchat-

(1) DALZEL Inl. bl. 11.
(2) DALZEL Inl. bl. 16. Geſch. bl. 120, 121.
(3) DALZEL Inl. bl. 233.
(4) DALZEL Inl. bl. 26.

ſchatting der overwonnene volkeren; waaruit de Koning zijne hofhouding bekostigt, openbare werken betaalt, zelf zijne ſchatting aan magtiger naburen afgeeft, en overigens met eene milde hand uitdeelt aan de grooten des rijks en zelfs aan geringere onderdanen, zoo dat ontvangst en uitgaaf doorgaans gelijk uitkomen (1).

De *Tamegan*, de *Mayhou*, de *Agaow* en de *Jahou* zijn de voornaamſte perſonen na den Vorst. Des Konings willekeur ſtrekt zich zelfs tot het leven van den eerſten niet uit, ſchoon deze hetzelve telkens bij zijne hulde daaraan onderwerpt. De *Tamegan* helpt den Vorst in het rijksbeſtuur, de *Mayhou* zorgt voor alle plegtigheden en buitenlandſche betrekkingen, de *Agaow* is Opperbevelhebber van het leger, de *Jahou* is Opperregter en Opperrentmeester tevens; derzelver verkiezing, aanſtelling en afzetting ſtaan geheel aan den Vorst (2).

De Koning heeft verſcheidene paleizen van zulk eene uitgebreidheid, dat elk ſchier

(1) DALZEL Inl. bl. 19—22.
(2) DALZEL bl. 210.

ſchier eene vierkante *Engelſche* mijl gronds beſlaat. Een muur van klei, omtrent twintig voet hoog, omvangt zulk een paleis; in het midden van elke zijde van dit vierkant is een wachthuis, met riet gedekt en met bekkeneelen bezet; rondom de binnenplaatſen tuſſchen de gebouwen, waaruit het paleis verder beſtaat, zijn gallerijen onder rieten afdaken; de vloeren der binnenplaatſen zijn de gewone grond, maar der gallerijen zijn vastgetreden kleibanen; de muur is op ſommige plaatſen met eene ſoort van pijpaarde gewit. Midden in dit ganſche gebouw ſtaat een geſticht van twee verdiepingen, omtrent dertig of veertig voet hoog, hetwelk meer tot praal dan gebruik ſchijnt. De allerbinnenſte deelen des koninglijken verblijfs worden zeldzaam door iemand anders betreden. DALZEL werd eenmaal toegelaten tot 's Konings ſlaapkamer, bij 's Vorſten ziekte, en vond het een afgezonderd rond vertrek van omtrent achttien voet middellijns, met een kegelvormig rietendak en gewitte muren van klei, en omringd door eenen muur van drie voet hoog, rondom geheel bezet met menſchelijke bekkeneelen, terwijl de in-

gang met kakebeenderen geplaveid was. De rustbank was van *Europeesch* maakzel; eene kleine tafel, kist en twee of drie ſtoelen maakten het huisraad uit; de vloer was met een kleed bedekt (1).

Schoon zelf zich nimmer latende zien bij het gebruik van ſpijs, onthaalt hij de *Europeërs*, die hem bezoeken, zeer gastvrij aan den disch, menigmaal in zijne tegenwoordigheid aangerigt, ſomtijds onder de gallerijen van zijn hof, ſomtijds in de opene lucht op eene van deszelfs binnenplaatſen, wanneer groote zonneſchermen boven het hoofd der gasten worden gehouden. Voorzien van koks, die in *Europa* of aan de *Europeſche* ſtichtingen langs de kust hunne kunst geleerd hebben, is hij zelfs in ſtaat, zijne gasten naar de wijze hunnes lands te onthalen. De tafel is gedekt met een nieuw doek, ten dien einde geſneden en voorzien van meſſen en vorken met zilveren hechten, en de ſpijs wordt in ſchotels van tin of aardewerk opgebragt; de *Caboceërs*, gelijk de Grooten van *Dahomy* genoemd worden, — naar den *Portugeſchen*

(1) DALZEL Inl. bl. 22—26.

ſchen naam *Cabeceiro*, een hoofdman (1) — en de waarſchijnlijke Troonopvolger zelf, plaatſen zich op den grond naast de gasten, die hun van tijd tot tijd eenige ſpijs toereiken, welke zij ſteelsgewijze zonder mes of vork gebruiken (2).

Het gansch onthaal van Afgevaardigden der *Europeſche* ſtichtingen aan de kust ſtrijdt zonderling door veelvuldige blijken van meerdere beſchaving tegen de eigene ruwheid en wreedheid der *Dahomans* onderling en jegens hunne overweldigde naburen. NORRIS, een *Engelsch* zaakgelastigde, ondervond dit in 1772. Hij zag zich terſtond bij zijne nadering der hoofdſtad begroet uit naam van den *Mayhou* en gevraagd naar den dag zijner intrede, om met ſtaatſie te kunnen ontvangen worden, waartoe de *Mayhou* en andere Opperhoofden met een talrijken en gewapenden ſtoet hem te paard zouden te gemoet rijden, en hem, onder de ſchaduw van groote zonneſchermen, eerst een glas koud water, daarna een klein glas ſterken drank, om op 's Konings

(1) DALZEL Inl. bl. 19. Aant.
(2) DALZEL Inl. bl. 26, 27.

nings gezondheid geledigd te worden, zouden aanbieden, terwijl de gewapende ſtoet zich in krijgsverrigtingen zou bezig houden. Vijftien kanonſchoten verwelkomden hem aan de poort van *Abomey*; de vertrekken der blanke lieden werden hem in 's Konings huis aangewezen; en een Onderkoning noemde hem in 's Konings naam welkom, welke beleefdheid gevolgd werd door een geſchenk van ſpijs en drank van 's Konings wege. Den tweeden dag na zijne komst had het gehoor plaats. De *Mayhou* ontving hem aan den ingang van de eerſte hofpoort. Aan elke zijde van dezelve lag een versch afgehouwen menſchenhoofd met het aangezigt op den grond en den hals naar den ingang gekeerd. In het naburige wachthuis waren veertig vrouwen, met ſnaphaanen en houwers gewapend en twintig geſnedenen met blanke ijzeren roeden in de hand. De *Mayhou* geleidde den Gezant over eene binnenplaats naar eene tweede hofpoort, wier ingang even verſchrikkelijk was. Hier wierp zich de *Mayhou* ter aarde en kuschte den grond, waarop de deur door eene vrouw geopend werd, die de ingang was voor een

twee-

tweede binnenhof, waar men ook de *Tamegan* vond, die met den *Mayhou* meermalen den grond kuschte, op welken nu zes menſchenhoofden voor eene derde hofpoort lagen. Deze geopend zijnde vond men, al weder op eene binnenplaats, den Koning, gezeten op eenen ſtoel, met karmozijn fluweel bekleed en met goude franje verſierd, en geplaatst op een tapijt, onder eene ruime en koele tent. De Koning rookte tabak, had zijnen gepluimden en omboorden hoed op, was in eenen losſen tabbard van karmozijn damast, met gele pantoffels aan de voeten, omringd door verſcheidene vrouwen met waaijers om hem te verkoelen, en paauwenveders, om de vliegen te verjagen; eene andere vrouw lag geknield voor hem met een gouden kop voor zijn ſpeekzel. De *Tamegan* en *Mayhou* kuschten nu vooral bij herhaling den grond, naderden den Koning al kruipende, en zich telkens eene menigte ſtof met de beide handen op het hoofd werpende. De Koning vergenoegde zich met de buiging van het Gezantſchap, wees hetzelve een geſtoelte aan, dronk het eene teug brandewijns toe, ver-

nam naar de gezondheid van zijnen broeder, den Koning van *Engeland*, gelijk hij hem noemde, en ontving de geſchenken. Het geſprek werd door tolken gevoerd, die geen woord van den Koning overbragten zonder telkens eerst den grond te kusſchen, hetwelk bij alle herhaling of overbrenging van 's Konings woorden of bevelen altijd en het ganſche rijk door plaats heeft. Den volgenden dag werd het Gezantſchap onthaald op hofvermaken, in ſpel en dans beſtaande, doch zoo gevarelijk voor de danzers, dat het uitglippen van iemands been hem met zijnen val terſtond zijn hoofd deed verbeuren, wordende dit als zoo onheilſpellend aangezien, dat het terſtond door het ſlachtoffer zelf moet worden afgeweerd; de dans gaat daarom even onverhinderd voort. Tweehonderd en vijftig openbare ligtekooijen vervingen dit Vorſtelijke bal. Eindelijk had een optogt plaats van 's Konings vrouwen, tusſchen de drie en vierduizend in getal. Tot de grootheid van dit feest behoorde een zevental perſonen, veroordeeld, om den volgenden dag te ſterven, en nu aan hooge palen gebonden, die in den

den grond waren geſlagen, met even zoo veel paarden tegen zich over, op dezelfde wijze vastgemaakt en tot het zelfde lot geſchikt. Verſcheidene dagen gingen onder gelijkſoortige plegtige omgangen en danzen voorbij, allen aan elkanderen gelijk in wreedheid, zijnde telkens de ingangen der hofpoorten met nieuw bloed beſprengd en een zeker aantal ſlachtoffers de akelige getuigen van alle de feestvertooningen. Het middagmaal werd doorgaans op eene marktplaats gehouden, werwaarts men zich in plegtigen optogt begaf, onder galgen door, waaraan naakte lijken ten prooi van roofvogels hingen. Het gansch onthaal des Gezantſchaps eindigde met de toelating tot het feest der *gewoonten* (1), gelijk hetzelve wordt genoemd, welks verſchrikkelijkheid al het gezag van onberispelijke ooggetuigen noodig heeft, om geloofd te kunnen worden.

Dit feest wordt jaarlijks gevierd, duurt verſcheidene weken achter een en ſtrekt bijzonder ter vereering van 's Konings voorouders, wier graven met het bloed van

(1) DALZEL bl. 206--241.

van menſchenoffers worden beſprengd. Bij de aannadering van dit feest begeeft de Koning zich naar de oude hoofdſtad *Abomey*, waar de koninglijke graven zijn, terwijl hij zijne boden, *Halfhoofden* genoemd, omdat zij half kaal zijn geſchoren, aan de Bevelhebbers der *Europeſche* bezittingen langs de kust afvaardigt, om ze tot dit feest te noodigen. Zij, die dit aannemen brengen geſchenken mede, welke door tegengiften van gelijke of meerdere waarde worden beantwoord. Om den vierden dag of wel elken marktdag heeft eene vertooning van dit feest plaats, tot hetwelk in de tusſchendagen alles in gereedheid wordt gebragt. Een dier dagen wordt aan zang en dans beſteed; de liederen worden door zangers van beroep voor de vuist weg gezongen en vermelden doorgaans 's Vorſten lof; een andere marktdag wordt doorgebragt in een algemeen volksonthaal op 's Konings kosten; dan weder vermaakt men zich met allerleije ſpelvertooningen, welk alles eene ganſche maand duurt; eindelijk heeft eene geſchenkuitdeeling plaats, die van een hoog, daartoe opgerigt, tooneel geſchiedt. Hetzelve is

rond-

rondom behangen met allerleije ſtoffen en doeken en verſierd met wimpels en vlaggen en kostbare zonneſchermen ; de menigte wordt van hetzelve tot op zekeren afſtand geweerd door middel eener doornheg ; voorts is het volgeſtapeld met allerleije goederen, als ſnoeren van tweeduizend *Cauris*-ſchelpen, ſtukken van gouden zilver-laken, zijden ſtoffen, koraalſnoeren, *Europeſche* lijwaten, *Braziliſche* tabak, tabakspijpen, bottels voor ſterke dranken en andere artikelen meer. De Koning zelf beklimt met alle zijne Grooten dit tooneel, vergunt elk hunner de keus van eene der kostbaarheden, werpt daarna een ſnoer van *Cauris* onder de menigte en wordt daarin gevolgd door de overige Opperhoofden, die alles over de leuning des tooneels werpen, behalven eenige *Cauris*-ſnoeren, die bewaard worden voor enkelde gunſtelingen, zich tuſschen het tooneel en de heg bevindende. De menigte zwoegt en dringt en vecht nu onderling, om zich deze giften toe te eigenen, maar, bij die gelegenheid zonder wapentuig zijnde, zou 'er geen bloed geſtort worden, indien men niet wreed genoeg was, om ook eenen, aan han-

handen en voeten gebonden, mensch onder den hoop te werpen, gelijktijdig met eenen gemuilbanden krokodil, benevens een koppel gekortwiekte duiven, hetwelk de ſchrikkelijkſte verwarring en bloedgierigſte woestheid voortbrengt, daar elk zich beijvert, om een gedeelte dezer offers magtig te worden, waardoor die ellendeling zoo wel, als deze dieren, ſpoedig wordt van een geſcheurd (1). Oorſpronkelijk is deze gewoonte eene godsdienſtige inſtelling en geenszins een willekeurig vermaak, hetwelk te noodiger moet worden opgemerkt, wijl daardoor de onmenſchelijkheid eenigzins verminderd en de verkeerdheid des begrips meer beklagelijk wordt. Door deze *gewoonte* viert men den lijkdienst der overledene Koningen, wier graven de tijdelijke Troonbezitter jaarlijks moet beſprengen met menſchenbloed, en wiens menſchelijkheid alzoo, hoe vreemd het ons ook klinke, lof verdient, wanneer hij dat offer ſlechts tot éénen mensch bepaalt, en daartoe geenszins de onſchuld of de vreem-

(1) DALZEL Inl. bl. 33—40. Geſch. bl. 255—257.

vreemdelingſchap, maar het misdrijf of de vijandſchap vordert (1).

Geheel anders gaat het toe bij het overlijden der Koningen. Op het oogenblik dat de Koning de geest geeft beginnen zijne vrouwen het allerſchrikkelijkst bedrijf; eerst vermorzelen en vernielen zij al het huisraad, kostbaarheden, gereedſchappen en alles, wat haar of den overleden bijzonder heeft toebehoord, waarna zij elkanderen om het leven brengen. Deze vernieling en moord zijn niet te ſluiten voor dat de opvolger benoemd is en bezit genomen heeft van den troon (2). In 1789 duurde dit ſchriktooneel twee en een halven dag. Vijfhonderd vijf en negentig vrouwen werden bij die gelegenheid door hare eigene gezellinnen vermoord, dat is, volgens de begrippen van dat volk, afgezon-

(1) R. NORRIS woonde dit feest der gewoonten bij in 1772. L. ABSON, *Britsch* Gouverneur van *Wydah*, gedurende 27 jaar, maakt van hetzelve bijzondere melding voor de jaren 1788, 1798 en 1791. DALZEL, deszelfs opvolger in dat Bewind, heeft beider aanteekeningen verzameld en met zijn gezag bekrachtigd.

(2) DALZEL Geſch. bl. 261—263.

zonden, om den overleden in de andere wereld ten dienſte te ſtaan (1).

Bij 's Konings uitvaart, die binnen drie uren na deszelfs dood reeds door de *Caboceërs* wordt verzorgd, is het ganſche rijk in oproer; het volk ſlaat zich op de borst, werpt zich op den grond en ſchijnt zinneloos van rouw; verwarring en regeringloosheid heerſchen alom; elk wapent zich en allerleije gewelddadigheden worden ſtraffeloos gepleegd. Het lijk wordt vervoerd naar het paleis te *Abomey* en aldaar begraven. Allen, die in het oproer ſneuvelen, worden in het zelfde graf geworpen. Behalve dezen wordt een groot aantal menſchen opzettelijk daartoe omgebragt, terwijl het eerſte bezoek door den Troonopvolger bij zijns vaders graf eenen ganſchen weg van bloed aflegt. „Om mijnen vader te zien, wil ik den geheelen weg over door bloed treden:" was het woord van den Troonopvolger in 1789, waartoe hij agt en twintig mansperſonen gebonden met zich nam, die van

(1) DALZEL Geſch. bl. 350, 351. — Bij de *Herulers* verworgden zich de vrouwen naast de lijken hunner mans.

van afſtand tot afſtand op zijn bevel gedood werden (1).

De lijfſtraffelijke regtspleging beantwoordt alzins aan de wreedheid van dit wangeloof. Dezelve wordt ten uitvoer gebragt door de *Halfhoofden*, ons reeds aan den half geſchoren kruin bekend, van wiens overige haar een half dozijn ſnoeren van aan een geregene menſchentanden over den regter ſchouder, borst en buik tot aan de linker knie afhangt. Zij brengen den Koning het hoofd van den veroordeelden in eenen zak, wanneer het vonnis elders door hun is uitgevoerd; anders wordt het op eene paal ter ſtrafplaatſe zelve geſteld. Bij de veroordeeling tot den dood of ſlavernij wordt altijd de verbeurdverklaring der goederen gevoegd ten voordeele van den Koning, zoo wel als de ſlavernij van alle de dienaars, bloedverwanten en vrienden van den veroordeelden. Het regt zelf hangt daarbij zoo zeer van de willekeur des Konings af, dat eene oproeping voor het geregt als de

(1) DALZEL Geſch. bl. 264, 349—351 en 382.

de aankondiging wordt gehouden voor het verlies van vrijheid of van leven. Het aan ſtukken kappen der veroordeelden, het inſlaan der herſenen, het oprijten van het ligchaam, zoo wel om gering misdrijf zonder opzet, als om voorbedacht en ſnood geweld, en de onverbeterlijkheid der openbare dieverij ſlechts te midden en gedurende deze onmenſchelijke ſtrafoefeningen, vervullen den geest met te grooten wrevel, om bij deze trekken van barbaarſchheid langer te vertoeven (1).

Niet min wreed, maar min afſchuwelijk zijn de krijgsgebruiken dier barbaren, wijl het woeden der hartstogten bij dezelve nog eenige verſchooning vordert, die aan de koelbloedigheid der regtspleging niet kan worden toegeſtaan. De Koning onderhoudt eene ſtaande krijgsmagt, onder het opperbevel van zijnen *Agaow* met verſcheidene Onderbevelhebbers, doch wier ſoldij voornamelijk afhangt van den voorſpoed harer veldtogten. In buitengewone gevallen moet al,

(1) DALZEL Geſch. bl. 124, 125, 185—187, 361—363.

al, wat weerbaar is, zich voegen onder zijne banieren, wanneer elk *Caboceër* aan het hoofd zijner onderhoorigen optrekt, en de Koning zelf ſomtijds te veld komt aan de ſpits zijner vrouwen. Dezen worden daartoe geregeld in den wapenhandel geoefend en verrigten alle krijgsbewegingen niet min vaardig, dan de mans, hebbende hare bijzondere veldteekenen en eigene trommels, trompetten en fluiten, en ſtrekkende hare krijgsvertoöningen doorgaans tot een onthaal voor *Europeſche* Afgezanten, in wier oogen zij de *Amazonen* ſchijnen van den ouden tijd (1). De gewone dragt der krijgslieden is een graskleed, gelijk men het noemt, van geſpleten en aan een geweven palmbladeren, hetwelk met verſcheidene kleuren geverwd en om de lendenen geſlagen wordt. Zij hebben voorts een patroontas van eigen maakzel en een kruidkoker van eene kalebas, met allerleije tooverteekenen beſneden; ook beſchilderen zij hun aangezigt en ligchaam met allerleije figuren, om zich verſchrikke-

(1) DALZEL Inl. bl. 17, 18. PREVOST D. V. bl. 125.

kelijk voor den vijand te maken (1). Elk krijgsman heeft van 's Konings wege eenen jongen bij zich, om zijn ſchild, mondbehoeften en veldtuig te dragen, die, in het veld opgebragt, naderhand de beste krijgsman wordt. De geregelde benden, met musketten, ſchilden en zwaarden gewapend, zijn zeer bedreven in het gebruik dier wapenen. Omtrent drie duizend man, in geſchikte verdeelingen geſcheiden, waar van elke haren Bevelhebber en krijgsvaan had, trok voor het oog van NORRIS voorbij 's Konings paleis; vlak voor deszelfs ingang wierpen zich de gelederen op den grond, kuschten denzelven en ſprongen weder op met verwonderlijke vlugheid en orde, en in den tijd van twee uren vuurden zij meer dan twintig malen af met de volmaaktſte gelijkheid (2). Het kanon echter ſchijnt bij hun meer een werktuig van eerbewijzing, dan wel van krijgsgebruik te zijn. Midden in de hofplaats vond NORRIS twee en twintig tweeponders en twee zesponders zonder affuiten, ſlechts op balken

(1) DALZEL Inl. bl. 28, 29.
(2) DALZEL Geſch. bl. 85.

ken liggende, om bij begroetingen en openbare feesten gebruikt te worden (1). Te veld is het krijgsvolk in tenten gelegerd, naar bijenkorven gelijkende, voor tien of twaalf man ieder geſchikt (2). De ſlag wordt in geregelde orde geleverd: beleid en moed niet ſlechts, maar ook list, worden bij denzelven aangewend (3). Somtijds heeft het tweegevecht bij uitdaging van wederzijdſche Bevelhebbers plaats (4). Zonneſchermen zijn de vaandels, aan wier behoud of verlies de overwinning of nederlaag verknocht is (5). De tijding eener overwinning wordt door den Koning met alle mogelijke betuigingen van vreugde beantwoord; zijne Bevelhebbers en alle de *Caboceërs* ontvangen groote geſchenken en vieren verſcheidene dagen lang zegedanzen, waarbij geen mondkost geſpaard en brandewijn in overvloed wordt geſchonken, terwijl de hoofden der verwonnenen worden

(1) DALZEL Geſch. bl. 216, 217.
(2) DALZEL Geſch. bl. 55. PREVOST D. V. bl. 124.
(3) DALZEL Geſch. bl. 98, 99, 25 en 26.
(4) DALZEL Geſch. bl. 291.
(5) DALZEL Geſch. bl. 391.

den ten toon geſteld. Waren dit nu ſlechts de hoofden der verſlagenen in het veld, maar hier vertoont zich weder de wreede bloeddorst der *Dahomans* in de gruwzaamſte razernij. Men vergenoegt zich niet met de rompen der geſneuvelden aan boomen op te hangen en de hoofden voor den Koning te verzamelen, noch ook met de krijgsgevangenen op de onmenſchelijkſte wijze te behandelen; men ſtelt zijnen roem in huizen te bouwen en gronden te plaveijen met bekkeneelen en beenderen, en men ſlacht daartoe honderden op de graven der Koningen, waarbij men nog honderden opoffert tot dank voor de overwinning. In 1785 zong men zich ſchor aan 's Konings krijgsroem; *Cauris* en doek waren de geſchenken voor Bevelhebber en krijgsman, en een bouwmeester werd gelast, de muren van het paleis met bekkeneelen te verrijken. Deze, eene juiste berekening verzuimd hebbende bij den aanvang, was reeds ver daarmede gevorderd, wanneer hij zijnen voorraad te klein vond; hij verzogt alzoo zijn werk te mogen hervatten, om de bekkeneelen wat wijder van een te plaatſen, ten einde geregeld uit te ko-

komen, maar de Koning weigerde zijne toeſtemming, zeggende: „nog hoofden genoeg te zullen vinden, om het werk op den gezetten voet te vervolgen." En nu de maat behoorlijk genomen hebbende, bevond men nog honderd zeven en twintig bekkeneelen te kort te komen; de hokken, waarin de krijgsgevangenen waren opgeſloten, werden geopend, en het vereischte getal ſlagtoffers daar uit genomen, die alle in koelen bloede onthoofd werden, na dat hun aangezegd was, waartoe men hun noodig had (1). Zij, die in den ſlag of naderhand den dood ontkomen, worden gevangen gehouden, om als ſlaven verkocht te worden en alzoo een lot te verbeiden, hetwelk voor den mensch, die zich als mensch in den hoogen adel zijner redelijke natuur gevoelt, oneindig ſchrikkelijker is dan de wreedſte dood en door de onmenſchelijkheid van handelaars en meesters dikwijls zoo duldeloos gemaakt wordt zelfs voor hun, in wien men dat hooge gevoel van menſchenwaarde naauwelijks vooronder-

(1) DALZEL Geſch. bl. 326—329, en 37, 38, 46, 61 en 62.

derſtelt, dat de menschheid zelve zich daarover niet min ontzettend heeft begonnen te wreken in *America*, als zij hare ſtem nadrukkelijk tegen dien gruwel heeft doen hooren in *Europa*. Om die ſtem te beſtrijden behaagde het ABSON eene lange redevoering mede te deelen, die Koning ADAHOONZOU tegen hem zou gehouden hebben, na dat hij hem eenige plaatſen vertaald had uit geſchriften voor en tegen den ſlavenhandel, toen ter tijde in *Engeland* uitgekomen. De korte inhoud derzelve is deze. „ De blanken kennen den aard der *Zwarten* niet, waarin zij niet minder, dan in kleur verſchillen; — men hervormt hun niet door *Europeſche* vastſtellingen; — de volkeren van *Africa* zijn door de geſteldheid des lands te weinig van een geſcheiden, om buiten krijg te leven; — hunne ſtaatkunde duldt het leven niet van verwonnene vijanden midden onder derzelver overwinnaars; — ze te verkoopen, om ver weg te worden vervoerd, is eene menschlievendheid, die zelfs verderflijk zou worden, indien het vorſtelijk paleis niet bleef pralen met een genoegzaam aantal bekkeneelen, om den Koning geducht te maken

voor

voor zijne naburen; — het ophouden van den ſlavenhandel zal den krijg niet doen ſtaken, die geenszins om het gewin gevoerd wordt van dien handel, maar het zal den dood doen aan al, wat dan krijgsgevangen wordt; — ook eischt de dienst der afgeſtorvenen altijd vele ſchimmen, waarvan de blanken geen begrip hebben; — en de krijgsgevangen, die verkocht wordt, zegent op het oogenblik altijd zijn lot. (1)" Dus redeneerde dan, volgends ABSON, deze Vorst, op eene wijze, zijner gruwzame regering waardig, maar weinig den lof verdienende des gezonden oordeels, door den Schrijver aan dezelve gegeven en veel minder nog alle de onmenſchelijkheden verſchoonende, welke zich de gewinzoekende handelaars of wreede meesters tegen hun gewaand eigendom veroorloven (2).

Het is zeer twijfelachtig, of de *Dahomans* zich wel onthouden van het vleesch hunner krijgsgevangenen: in hunne ſpreekwijzen ten minſte zijn blijkbare kenmerken van

(1) DALZEL Geſch. bl. 370—379.

(2) DALZEL Geſch. bl. 36, 37, 103 en 117.

welks bezit zij zich veilig achten. Dezelve hangt in hunne vertrekken, die voorts opgeſierd zijn met ruwe afbeeldingen, welke met bloed beverwd, met palmolie beſmeerd, met vederen beſtoken en met eijeren beklad zijn, en echter bijzondere voorwerpen van hunnen eerbied ſchijnen (1). Overigens heeft bij hun geen gemeenſchappelijke eerdienst plaats; alleen ſchijnen hunne marktdagen heiliger gehouden te worden, ſchoon zij met vermakelijkheden worden gevierd. Hun geloof in een voortdurend beſtaan na den dood is blijkbaar genoeg uit hunne veelvuldige menſchenoffers, met oogmerk om in de andere wereld hunne overwinnaars te gaan dienen (2). Opmerkelijk is hunne wijze van bezweren bij het omzwaaijen van een brandend hout, onder den wensch, dat de verborgen dief, bij voorbeeld, mag ſterven en uitgebluscht worden als dat hout (3). De beſnijdenis, onder hun in gebruik, wordt niet in de eer-

(1) DALZEL, Inl. bl. 9—11. Geſch. bl. 344.
(2) DALZEL Geſch. bl. 71.
(3) DALZEL Geſch. bl. 187.

eerſte dagen der kindsheid verrigt, maar aan de tijdsbepaling der groot geworden zoons overgelaten, wier liefkoozingen echter tot na die verrigting worden afgewezen door het andere geſlacht. Volgends DALZEL heeft bij dat geſlacht eene bijzonderheid plaats, welke ons aan het *Hottentotſche voorſchoot* herinnert, en door hem, even als dat door LE VAILLANT, aan eene grillige kunstbewerking wordt toegeſchreven (1).

Gedurende den tijd der regelen, der zwangerheid en der zooging, welke aldaar bij de drie jaar duurt, onthouden zich de vrouwen van hare mans, met eene geheele onttrekking aan derzelver bijwoning, zijnde voor haar, in die omſtandigheden, een afzonderlijk kwartier der ſtad geſchikt even als een ander voor de openbare vrouwlieden, welke het Bewind onderhoudt en waarbij zoo wel als bij de veelwijverij de mans zich deze vrouwelijke ſtrengheid laten welgevallen. De onbeſtaanbaarheid der veelwijverij bij de evenredigheid der beide geſlach-

(1) DALZEL Inl. bl. 31. — Zie D. V. bl. 69, 70.

ſlachten, vooral daar men drie of vier duizend vrouwen aan den Koning en van één tot drie honderd vrouwen aan deszelfs Staatsdienaars en Grooten vergunt, maakt in elke ſtad een zeker geëvenredigd aantal algemeene vrouwlieden noodzakelijk voor den geringen, wien geene eigene vrouw gebeuren mag. De prijs van derzelver gemeenſchap is vast bepaald, en, hoe gering die zij, brengen zij daarvan nog eene zware belasting op, hetwelk het haar niet mogelijk maakt, te leven van dit ſchandelijk gewin, en haar alzoo dringt om tevens eenig eerlijk bedrijf aan de hand te houden. Het is de Koning, die willekeurig over de eer van het vrouwelijk geſlacht beſchikt. Het ganſche ouderlijke gezag ſtaat eeniglijk in zijne hand; alle kinderen zijn, als zijne onderdanen, zijn eigendom; hij verdeelt ze over de ganſche uitgeſtrektheid van zijn rijk ter voorkoming van gevarelijke familieverbindtenisſen, en deelt naar welgevallen op de groote feesten het aantal der aanwezige vrouwlieden uit onder de vreemde gasten, zijnde zelf tevens zoo ver van allen minneijver bij zijn drie-duizend-tal verwijderd, dat

dat hij van de vergunning harer perſonen aan zijne Hovelingen, aan vreemde Gezanten en aan anderen een blijk van vorſtelijke genade maakt (1).

Zuiver huwelijksgeluk en vurige kinderliefde zijn door die inſtellingen ten eenemaal vreemd in de huizen der *Dahomans* (2), en daarmede tevens de allereerſte bronnen der beſchaving en vertedering vergiftigd. Van daar dan ook dat vreemde mengzel van zoo veel eigene woestheid en overgenomene beſchaafdheid, in hunne feesten, ter eere van *Europeſche* Gezanten, vooral blijkbaar (3).

Gastvrijheid, edelmoedigheid, dapperheid en de uiterſte reinheid op hunne kleeding, ſpijs, verblijf en ligchaam zijn de loffelijke hoedanigheden, welke overigens in het karakter der *Dahomans* worden erkend (4): waartegen achterhoudend-

(1) DALZEL Inl. bl. 31, 32. Geſch. bl. 213, 225; 160 dn 168.

(2) DALZEL bl. 213.

(3) DALZEL Inl. bl. 14, 32. Geſch. bl. 84, 184, 185,

(4) DALZEL Inl. bl. 12. — Hunne zeep wordt van palmolie en potasch gemaakt.

dendheid en trouwloosheid in hunne ſtaarkundige betrekkingen als hatelijkheden worden opgemerkt, die echter in hunnen dagelijkſchen handel en omgang geene openhartigheid noch rondheid van aard buiten ſluiten (1).

De liefhebberij voor zang- en toonkunst is bij hun algemeen. Hunne ſpeeltuigen zijn trommels, trompetten, fluiten en ſchellen, en, volgens DALZEL's verzekering, weten 's Konings vrouwen kleine deuntjes met de vier onderſcheidene ſtemmen en op niet onaardige wijzen te zingen (2). Bij hun zijn ook zangers, die, als de oude *Barden*, bij plegtige gelegenheden de geſchiedenis des lands opdreunen, ſtaande aan de poort van 's Konings huis en vergezeld van jonge lieden, die door ſterk geheugen uitmunten en zich van jongs af aan deze oefening wijden (3).

Zij hebben geene bijzondere taal, welke hun

(1) DALZEL Inl. bl. 32, 33. Geſch. bl. 343, 344.

(2) DALZEL Inl. bl. 18, 19. Aant. Geſch. bl. 224, 229, 232 en 314.

(3) DALZEL Inl. bl. 36, 37.

hun van hunne naburen op vrij verren afſtand in het rond onderſcheidt, maar ſpreken dezelfde *Neger*-taal met verſcheidene ſtaten (1).

Opmerkelijk zijn hunne namen, of liever bijnamen, door derzelver karaktermatige beteekenis zoo wel, als zeer zonderlinge keuze; als ABAVOU of *Moerashond*; EYEE of *Aap*. ADAHOONZOU nam bij zijne komst ten troon den naam aan van AI YAW SOO, of *Mannetjes Oester*, die bezwarelijk te openen is, en ontving van eenen naburigen Vorst ter gelukwenſching over zijne bevestiging op den troon den eernaam: YEC MA SA HOO BEATE COSRU GLOH, dat is: *een elefant kan zich niet verſchuilen onder de Swish-potten*, zijnde deze potten breede, ondiepe, met dunne klei beſtreken korfjes van teenwerk, waaronder zij houtskool branden ter verdrijving van mieren en ander ongedierte. — „ Mijn naam is DEDDI MA TRONU, *niet rasch maar geſtadig:*" gaf dezelfde ADAHOONZOU eenmaal ten antwoord

(1) DALZEL Inl. bl. 9.

woord aan eenen naburigen Afgezant (1).

Schelpen, *Cauris* genoemd en van de *Maldiviſche* eilanden ingevoerd, maken het geld der *Dahomans* in den handel uit. Duizend *Cauris* worden eene *Ackey* genoemd en hebben de waarde van onzen daalder. De Koning betaalt met deze ſchelpen, aan ſnoeren geregen van veertig ſtuks, doch waarvan zijne vrouwen de veertigſte ſchelp afhouden voor de moeite van het aanrijgen. In den gewonen handel worden zij los en zonder korting gegeven bij *Tockys*, *Galhinas*, *Ackeys*, *Cabeſſes* en handel-oncen (2).

Van

(1) DALZEL bl. 264, 266, 271, 274 en 313.

(2) DALZEL Inl. bl. 20. Geſch. bl. 216, 236, van waar wij deze tafel der geldberekening ontleenen.

40 *Cauris*	1 *Tockey* of ſnoer	N°. 40	*f*	:- 2-3$\frac{1}{5}$
5 *Tockeys*	1 *Galhina*	200	*f*	:- 6-:
5 *Galhina's*	1 *Ackey*	1000	*f*	1-10-:
4 *Ackey*	1 *Cabeſſ*	4000	*f*	6- : -:
4 *Cabeſſes*	1 handel-once	16000	*f*	24- : -:

Voorts vinden wij op het hoofd van elken verſlagenen in den krijg door ADAHOONZOU twaalf *Ackeys* meer geſteld, dan hij gemeenelijk voor

Van de eigenlijke ſpelen der *Dahomans* vinden wij geen gewag gemaakt; alleen wordt gemeld, dat onder de koninglijke vermaken wel eens gerekend wordt het aanſchouwen van de vraatzucht zijner onderdanen, waarvan zich ſommigen binnen weinig jaren doodeten, om Zijne Majeſteit op het gezigt hunner gulzigheid te onthalen (1).

Het reizen voor vreemde Afgezanten en voor de Grooten des lands geſchiedt in hangmatten, door twee mans gedragen, of ook op kleine paarden. Elk perzoon heeft doorgaans zes dragers, die elkanderen telkens verpoozen, en wier gang een gedurige draf is, waarop zij wel vijf kwartier gaans in een uur afleggen. Men vindt op onderſcheidene plaatſen ook huizen, aan eenen van 's Konings Bevelhebbers behoorende, die geſchikt zijn tot herberg en onthaal

voor eenen levenden ſlaaf betaalde, en den marktprijs der ſlaven en ſlavinnen elders door hem bepaald op twee en dertig *Cabesſes* voor de eerſten en zes en twintig voor de laatſten. DALZEL Geſch. bl. 288 en 365.

(4) PREVOST D. V. bl. 126. DALZEL bl. 63.

haal voor blanke reizigers. Eene kruik koel water en een pot bier, *Pitto* genoemd, worden hun daarin aangeboden (1).

Men treft onder dit volk ſommigen aan, die hoofdwrongen, katoene hembden, lange broeken en turkschlederen ſchoenen dragen. Dezen worden *Malaya's* genoemd, ſpreken en ſchrijven *Arabisch* en reizen gansch *Africa* door als opkoopers van huiden en vellen, welke zij looijen en bereiden tot paardetuigen, tabaksbuidels en andere noodwendigheden of gerievelijkheden. Zij ſchijnen eigenlijk *Mahomedaanſche* zendelingen te zijn, die zich algemeen zeer geëerbiedigd zien en niet vruchteloos arbeiden aan de voortplanting van hun geloof, ſchoon de dadelijke overgang tot hunnen Godsdienst nog maar zeldzaam bij de *Negers* ſchijnt plaats te hebben (2).

De geduchtſte nabuur van *Dahomy* is de Koning der *Eyoos*, aan wien jaarlijks eene ſchatting in *Cauris* en koopwaren wordt opgebragt (3). De *Fetish* der *Eyoos* is de *Zee*,

(1) DALZEL bl. 53, 191 en 194.

(2) DALZEL Voorred. bl. XXX. Geſch. bl. 230—232.

(3) DALZEL Inl. bl. 21.

Zee, gelijk de *Tijger* die der *Dahomans*. Om de geduchtheid hunner magt te doen begrijpen, vertellen zij, dat hun Koning, te veld willende trekken, zijn krijgsvolk oproept en hetzelve over eene dikke en taaije buffelshuid laat gaan, tot dat dezelve daarvan verfleten is, wanneer hij oordeelt volks genoeg in de weer te hebben. Bij de *Eyoos* is de Koning niet zoo zeker van zijnen troon als bij de *Dahomans*, fchoon anders even willekeurig regerende. Een geſchenk van papegaaijeijers, door afgezondenen des volks hem aangeboden, is eene beleefdheid, waarmede hem te kennen wordt gegeven, reeds lang genoeg geregeerd te hebben, hetwelk doorgaans wordt beantwoord met 's Vorſten zelfsmoord. *Eyoo* zelf, hoe magtig ook, fchijnt cijnsbaar te zijn aan een nog magtiger volk, *Tappah* geheeten en ten noordwesten gelegen (1).

Wij hebben in de voorſtelling der *Dahomans* gebruik moeten maken van de afbeeldingen, welke de beſchrijving van DALZEL verfieren en tooneelen fchetzen, door

(1) DALZEL Geſch. bl. 21, 27, 126, 131, 303 en 390.

door hem zelven bijgewoond. De Koning van *Dahomy*, op zijnen troon gezeten om gehoor te verleenen, met zijnen eerſten Staatsdienaar aan zijne voeten en op eene ſlaafſche wijze door eene zijner vrouwen gediend, beantwoordt in deze voorſtelling aan het karakter des ganſchen volks, bij hetwelk de Koning alleen alles is, voor wien alle onderdaanen zonder onderſcheid van geſlacht of ſtand ellendige ſlaven zijn.

DAHOMANS.

THE
PUBL

WHYDAH.

Tot in 1727 was *Whydah* de naam van een onafhankelijk Koningrijk aan de westkust van *Africa*, nevens dat van *Ardra* de grootſte zeeſtaat in de nabuurſchap van *Dahomy*, en met *Coto* en *Popo* de eigenlijk genoemde *Slaaf-kust* uitmakende voor den *Europeſchen* handel. Voor de verovering van *Whydah* door de *Dahomans* ten gemelden tijde hadden de *Hollandſchen*, *Franſchen*, *Portugeſchen* en *Engelſchen* in de hoofdſtad *Xavier* hunne welverſterkte bezittingen, die allen vernield werden door den veroveraar GUADJA TRUDO, zoo dat men bezwarelijk de grachten onder-

ſcheidt, die weleer deze ſterkten omringden. Veertig jaren lang worſtelden de *Whydahs*, om zich te bevrijden van het juk der *Dahomans*, en in 1772 gelukte het hun, onder bemiddeling van den *Engelſchen* Gouverneur ABSON, een gunſtiger verdrag te ſluiten, waardoor hun de voordeelen van eenen ongeſtoorden handel en gezellige gemeenſchap werden verzekerd: evenwel bleven zij aan de oude overweldigers onderworpen en werden zij geregeerd door eenen Onderkoning, wiens leven in de hand bleef van den Koning der *Dahomans*. Dit ondervonden zij in 1775, wanneer ADAHOONZOU hunnen Vorst ter dood verwees op de beſchuldiging van zich beklaagd te hebben, dat de Koning de ſchoonſte vrouwen voor zich behield en zijnen helden de onbevalligſte gaf, en van zich het regt aangematigd te hebben, om voetzolen te dragen en zich een zonneſcherm boven het hoofd te laten houden door een blanken (1).

Whydah alzoo als een wingewest van *Da-*

(1) DALZEL, *Geſchiedenis van Dahomy*, bl. 90, 94, 183 en 275.

Dahomy aan te merken en deszelfs inwoners in geſtalte, zeden en gebruiken met de *Dahomans* zeer overeenkomſtig zijnde, kan het onnoodig ſchijnen, van dit volk eene afzonderlijke beſchrijving en afbeelding te geven. Voor zoo ver echter de berigten wegens de *Dahomans* zich voornamelijk bepaald hebben tot derzelver landsbeſtuur, hofhouding en krijgszaken, zonder veel gewag hunner huizelijke leefwijze, godsdienst en zeden, en hiervan breeder verſlag ten aanzien der *Whydahs* is gegeven, moet het noodwendig geacht worden, hetzelve niet voorbij te gaan, maar zorgvuldig op te nemen, ten einde de voorſtelling der *Africanen* van deze ſtreek te voltooijen.

De ſchoonheid en vruchtbaarheid van de ligging en den grond dezer landſtreek is eenſtemmig door derzelver beſchrijvers erkend. Zij wordt van twee rivieren doorſneden, die in *Ardra* hare bronnen hebben, en is langs de kust zeer vlak, doch rijst ten noordoosten tot eene keten van hooge bergen, wier zachte glooijing het ganſche land in een tooneel verkeert, het-

welk met zijne veelvuldige rijk beſchaduwde gehuchten, net verdeelde weiden en koornakkers, den zeeman reeds op verren afſtand verrukt en hem, bij zijne landing, als in een paradijs ontvangt. Dit mag het met regt heeten voor den inwoner, die 'er rijkdom van granen, moeskruiden en vruchten heeft, driemalen in het jaar kan oogſten, vee, gevogelte en visch in overvloed voor zijne nooddruft vindt, en aan de verzamelingen der *Europeſche* natuurminnaars de ſchoonſte ſchepſelen uit het planten- en dierenrijk kan verſchaffen (1).

De luchtſtreek echter heeft dezelfde ongemakken met nog grooter veranderlijkheid, als die van *Dahomy*, en is niet weinig in ongezondheid toegenomen door de achteloosheid der veroveraars, die den grond op vele plaatſen onbebouwd hebben gelaten, welke te voren zoo vlijtig en zuinig door de inwoners bearbeid werd, dat zij daarop na den oogst terſtond weder zaaiden en geen

(1) PREVOST D. VI. bl. 13—18. en 95—104.

geen plekje zelfs tusſchen hunne hutten en heggen onbeplant lieten (1).

De volkrijkheid dezes lands was ook voor deszelfs overweldiging en onderdrukking zoo groot, dat men het aantal der ſtrijdbare mannen op tweemaal honderd duizend kon ſchatten (2). Mans en vrouwen zijn 'er bijzonder welgemaakt en kloek van geſtalte, maar min glinſterend zwart van huid, dan de *Jaloffs*. Onoogelijk maakt hun echter het algemeen gebruik om den kruin gansch kaal en glad te ſcheren en met denzelven meestal bloot te loopen, hetwelk zonder onderſcheid van geſlacht of jaren plaats heeft. De mans houden daarbij den baard ook even kaal (3). Zoo wel de vrouwen als de mans beminnen het beprikken van de huid zoo zeer, dat hun aangezigt gelijkt naar dat van iemand die door de kinderziekte is misvormd; inzonderheid moet het benedenſte gedeelte van der

(1) DALZEL Geſch. bl. 51. PREVOST D. VI. bl. 13.

(2) DALZEL Geſch. bl. 2. PREVOST D. VI. bl. 14.

(3) PREVOST D. VI. bl. 28.

der vrouwen ligchaam met velerleije figuren pronken (1).

Het gemeen loopt gansch naakt, uitgezonderd om den middel, waar het eenen ſchaamlap van katoen of ook wel van gevlochtene biezen draagt. Voorname vrouwen dragen verſcheidene ſtukken ſtof boven elkander in de gedaante van rokken, waarvan de bovenſte al korter is dan de onderſte, en die gezamelijk eenen aanmerkelijken wrong rondom de heupen maken. De kleeding van de Grooten des lands verſchilt niet veel van deze vrouwelijke dragt; en beide de geſlachten ſchikken zich even zeer op met armringen, halsſnoeren, hoofdſierſels en allerleije ſchitterenden en rinkelenden pronk, terwijl een hoed met pluimen, bij den allergrootſten praal, het hoofd der mannen, en een net bearbeid mutsje van ſtroo, in de gedaante eener pauſelijke kroon, dat der vrouwen dekt (2).

Men leeft hier meest van graan en moeskruid, ſchoon men vleesch en visch in overvloed heeft en 'er naar genoegen ge-

(1) DALZEL Inl. bl. 30.
(2) PREVOST D. VI. bl. 27—29.

gebruik van maakt. De runderen zijn hier evenwel ligt en de ſchapen zeer klein. Vetgemeste honden leveren de aangenaamſte ſchotels. *Kanki*-brood van fijn gewreven *Indiaansch* koorn, met een weinig palmolie, eenige *Yams* of andere aardvruchten en een kalebas met *Pitto* of dun bier maken het dagelijksch voedzel uit van het gemeen (1).

Jegens *Europeërs* gaat dit volk den lof na van de uiterſte beleefdheid en dienstvaardigheid, gepaard met de hoogſte beſcheidenheid in het vorderen van loon of vereering, maar tevens met de grootſte naauwgezetheid op hunne eigene gebruiken. Onderling nemen zij geene mindere welvoegelijkheden in acht, waar ſlechts eenige meerderheid in rang dezelve vordert. De mindere valt den meerderen, het zij hem bezoekende, het zij hem toevallig ontmoetende, te voet, kuscht driewerf den grond, klapt in de handen en biedt hem zijnen zegen, hetwelk door den meerderen zittende of ſtaande met een zacht hand-

ge-

(1) PREVOST D. VI. bl. 29, 30. DALZEL Geſch. bl. 223.

geklap en wederkeerigen wensch wordt beantwoord. Bij ontmoeting van gelijken rang, begroet men elkander met een gelijktijdig handgeklap en nederknieling. Sprekende houdt men de hand voor den mond, om met den adem niet te hinderen; en zoo ver ſtrekt zich de kieſche welvoegelijkheid der beide geſlachten in het openbaar uit, dat de vrouwen eene boete kunnen vorderen, wanneer zich een mansperſoon onbeſchoft ontbloot (1). Naarstigheid is beider hoofddeugd en verbazend zijn de vorderingen van hunnen vlijt. Behalve den landbouw beſtaat het handwerk in ſpinnen, weven, ſmeden en velerleijen kunstarbeid. De vrouwen geven de mans niet toe in werkzaamheid; maar brouwen, koken, vlechten, planten, zaaijen, wieden en drijven den kleinen handel ter markten, die om de vier dagen wederkeeren. Inzonderheid zijn de mans dienstbaar als lastdragers, daar zij voor klein loon met eene dragt van honderd pond gewigts op het hoofd op eenen zoo ſnellen draf wegloopen,

(1) PREVOST D. VI. bl. 23—25. DALZEL Geſch. bl. 7.

pen, dat ledíggaande *Europeërs* hun bezwarelijk bijhouden. Diefachtigheid echter bederft al dit loffelijke in hunnen aard niet weinig voor den arbeid zoo wel als voor den handel, dien dezen van hun vorderen, waarover zij zich zoo weinig ſchamen, dat zij, aangeſproken zijnde, ſtout genoeg durven vragen: „ of men meent, dat zij zoo zwaren arbeid zouden doen voor zoo gering een loon, indien zij niet vrij mogten ſtelen (1)?"

De veelwijverij vergunt ook hier tien tot twintig vrouwen aan eenen *Caboceër*, en verſcheidene honderden aan de Grooten des lands. De minnaar vraagt de vader om zijne dochter, en ſchenkt haar de eerſte klederen, welke zij ooit gedragen heeft, daar hij haar geheel naakt, zonder eenigen bruidſchat, ontvangt. Hij ſlacht voorts een ſchaap, eet het met hare ouders, zendt haar, wijl zij zijne dischgenoote nog niet mag zijn, daarvan een ſtuk, en voltrekt de bruiloft met een paar flesſen brandewijn, waarna de ouders hare dochter bij den man achterlaten. De ſlaaf, eene

(1) PREVOST D. VI. bl. 23—27.

eene ſlavin tot zijne vrouw begerende, vraagt haar van haren meester, wien de zoons uit dit huwelijk als ſlaven toekomen, gelijk de meisjes aan den zijnen. De minneijver gedoogt niet, dat geringeren de oogen ſlaan op de vrouwen der Grooten; zij zijn zelfs verpligt, door een geſchreeuw hunne komst in derzelver huis te kennen te geven, op dat de vrouwen vooraf zorgvuldig verwijderd worden. In geval van ontucht met eene der vrouwen van eenen voornamen perſoon is het leven van den overſpeler veeg. Bij opgekomen weerzin zendt de man de vrouw naar hare ouders terug met een dubbeld geſchenk zijner huwelijkskosten, of loopt de vrouw zelve naar hare ouders, die aan den man deze gemaakte kosten enkeld vergoeden. De ſtrengſte afzondering heeft ook hier als bij de *Dahomans* plaats, maar ook dezelfde ſchandelijke wijze van ſchadeloosſtelling voor dezelve en voor de ongerijmdheden der veelwijverij. In daartoe bepaalde hutjes van tien voet lang en zes breed moeten zich algemeene vrouwlieden op vastgeſtelde dagen laten vinden. Deze vrouwlieden zijn niet zelden uitlandſche ſlavinnen, bij uiterſten

wil

wil aan het gemeen geſchonken, als blijken eener verdienſtelijke barmhartigheid. De verwaarloosde toeſtand der vrouwen brengt niet weinige inlandſche dochters tot dezen verfoeijelijken ſtand, in welken haar de geringe waardering der maagdelijke eer zoo veel te gemakkelijker doet overgaan. — Zeer vroeg houdt de vruchtbaarheid der vrouwen op, ook is dezelve niet zeer groot, als een naturelijk gevolg van het twee of driejarig zoogen der kinders en van de ſtrengſte afzondering gedurende dien tijd: het klein aantal kinders bij elke vrouw wordt echter rijkelijk vergoed door het onmatig groot aantal derzelven bij de menigte van bijwijven te zamen genomen. Vaders van twee honderd levende kinderen zijn 'er, gelijk men ſtellig verzekert, geene zeldzaamheden. De kinders bewijzen grooten eerbied aan de ouders; onderling zijn de jonge aan de oude zeer ondergeſchikt. De vrouwen zelve naderen de mans knielende, ten zij ze *Betas* of Prieſteresſen zijn, wanneer zij dezelfde hulde voor zich van hare mans vorderen. De jongens worden op hun vierde, vijfde, zesde, achtſte of tien-

de jaar beſneden, zonder dat eenige reden wordt gegeven van dit gebruik: ook bij het andere geſlacht heeft hier iet, als bij de *Dahomans*, plaats. De oudſte zoon is erfgenaam van alles, ook van zijns vaders vrouwen, welke hij als zijne eigene behandelt, uitgezonderd zijne moeder, welke hij afzonderlijk verzorgt. De nalatenſchap van eenen *Caboceër* integendeel vervalt geheel aan den Oppervorst (1).

Ten uiterſten verzot op dobbelſpel, zetten zij geld en goed, vrouwen en kinders, land en lijf op de kans van het ſpel: dit geſchiedt echter alleen bij oogluiking of in het geheim, zijnde zulk waagſpel onder hun door de wet verboden. Zij ſlijten anders den ledigen tijd in praten, rooken en drinken onder het geboomte of in gebouwen ter algemeene bijeenkomst; of zij vermaken zich met zang en dans, waarbij zeer gebrekkig ſpeeltuig wordt gebruikt, hetwelk zich eeniglijk door luid geraas aanbeveelt, zijnde het den *Europeërs* even min gelukt, hun oor ſmaak in de

(1) PREVOST D. VI. bl. 30—36.

de bekoorelijkheden hunner toonkunst te doen vinden, als hunne tong in de toebereiding hunner ſpijzen (1).

In geval van ziekten, die veelvuldiger geworden zijn, na dat de *Dahomans* het land geweldig ontvolkt en aan het luchtbederf van eenen verwordenden grond hebben overgegeven, ſtelt men de meeste hoop in toovermiddelen, waartoe men zich eene plek gronds onder den blooten hemel met eenig hekwerk affluit, ten einde 'er de vereischte gezondheidoffers te verrigten. Men is nogtans zoo afkeerig van den dood, dat men deszelfs naam niet noemt uit vrees van hem te verhaasten; zelfs is het eene halsmisdaad, van den dood tegen den Oppervorst te ſpreken. Op de graven der Grooten worden hun ſchild, boog, pijlkoker en ſlagzwaard nedergelegd met alle de tooverteekenen van hun en hun geſlacht, maar nooit hun vuurgeweer, ſchoon zij ſnaphanen en pistolen gebruiken. Twaalf maanden duurt de rouw van den erfgenaam, die zich ook zoo lang van zijns vaders vrouwen

(1) PREVOST D. VI. bl. 36—38.

wen onthoudt, welke al dien tijd in afzondering wonen zonder eenigen tooi of andere kleeding, dan eene rouwmat om den middel (1).

De *Whydahs* gelooven wel aan een Opperwezen, maar achten hetzelve te hoog verheven voor hunne onmiddelijke vereering, welke zij daarom aan *Fetishes* brengen, ſchoon zij zich in buitengewone omſtandigheden en wanneer zij zich door hunne *Fetishes* zelve verlaten of wel verraden wanen, de aanroeping en vereering van het Opperwezen ſchijnen te veroorloven. Alsdan worden ganſche nachten zoo wel als dagen in gewijde zangen en danzen doorgebragt en niet alleen dieren, maar ook menſchen zonder onderſcheid van geſlacht of ouderdom geofferd. Het denkbeeld eener helle op eene zekere plaats onder de aarde en dat van een boos wezen vooral ſchijnt hun veel gemeenzamer. De *Slang*, de *Boomen* en de *Zee* zijn hunne voorname *Fetishes*, waarvan de *Slang* de allervoornaamſte is. De hulde der *Boomen* wordt het meest in acht genomen in

(1) PREVOST D. VI. bl. 39—41.

in tijden van ziekte, wanneer men brood van *Maïs* of rijs aan den voet des heiligen booms legt, dien de zieke daartoe verkiest. Bij langdurige ſtormen en onweders offert men aan de *Zee*, door het bloed van een offerdier in zee te brengen en voorts eenen ring in dezelve te werpen. De invloed van de *Zee* en het *Geboomte* is zeer juist afgeſcheiden, maar beiden ſtaan zij onder de heerſchappij van de *Slang* (1); in welken *Mythus* men zeer gaarne de erkentenis zou lezen van een kustbewonend en aan vele ziekten onderhevig volk, voor den zegen van wind en weder op zee in den handel, en van het plantenrijk voor de gezondheid, beiden onderworpen aan eene hoogere Wijsheid, indien ſlechts de overige bevattingen dezer menſchen zulk eene verklaring eigenaardig genoeg maakten.

Behalve de *Boomen*, de *Zee* en de *Slang*, van welke laatſte wij nog nader moeten ſpreken, vereeren de *Whydahs* hunne voornaamſte rivier, welke zij *Eufraat* noe-

(1) Prevost D. VI. bl. 41—44.

noemen, met eenen jaarlijkſchen omgang, waarbij zij eenige geſchenken in haar midden werpen. Ook hebben zij eene Godheid, *Agoye* genoemd, welke zij raadplegen in een beeldje van zwarte klei, hetwelk naauwelijks eene menſchelijke geſtalte heeft, en welks hoofd eene kroon draagt van hagedisſen met roode vederen doormengd, uit wier midden eene *Sagaay* uitſteekt, dwars door eene hagedis heen, met een halve maan daar onder. Het ganſche beeldje is maar achttien duim hoog, doch zit op een voetſtuk van eenen voet hoog, gelijk ook de hagedisſenkroon even zoo hoog boven hetzelve uitſteekt. De raadpleging geſchiedt door het werpen met balletjes, wier oneffen worp een gunstig antwoord is (1). Het wigchelen is, behalve bij dit beeldje, ook bij alle andere voorkomende dingen onder de *Whydahs* zoo algemeen, dat derzelver bijzondere *Fetishes* ontelbaar kunnen geacht worden. Bij elke onderneming ſlaat men het oog op een of ander dier, gewas of levenloos voor-

(1) PREVOST D. VI. bl. 44, 44.

voorwerp, hetwelk men als eene Godheid vereert, wanneer de onderneming wel ſlaagt.

De *Slang*, het voorwerp hunner beſtendige en diepſte vereering, is in de daad van eenen zeer vriendelijken aard, zoo dat zij zich gemeenzaam laat behandelen, bij ongeluk met den voet getreden zich niet wreekt en zelfs de vijandin is van andere venijnige ſlangen. Hare lengte is doorgaans van acht en een half voet, hare dikte is naar evenredigheid grooter, hare kleur is gevlamd met wit, geel en bruin. Volgens de overlevering zou zij geene inboreling des lands maar van elders overgekomen zijn, door afkeer van der menſchen ondeugd aldaar tot deze verhuizing genoopt, en weldra de voorkeur hebben verworven boven alle andere *Fetishes*, gelijk men haar dan ook eenen tempel ter eere gebouwd en eenen prieſterſtoet ter oppasſinge toegevoegd heeft, terwijl men zich verbeeldt, dat zij in haren tempel onſterflijk leeft. Alle ſlangen van deze ſoort vinden overal het gunſtigſte onthaal in de woningen van *Whydah*, en

worden 'er met zoo grooten eerbied behandeld, dat derzelver minſte belediging als heiligſchennis wordt gewroken, ja dat men zelfs geen woord van minachting van deze Godheid kan verdragen. 'Er zijn ook, behalve den grooten tempel, vele, zoogenaamde, ſlangen-huizen door gansch *Whydah*, waarin eene Prieſteres woont, die de offers der voorbijgangers aanneemt, de geloften der raadplegers overbrengt en in naam der Slange voorſchriften van onthouding geeft, die zeer godsdienſtig worden opgevolgd. In alle algemeene en bijzondere ongelegenheden is de Slang de toevlucht, welke met veelvuldige offers gezogt wordt. Het zijn de Prieſters, die deze offers vorderen; en ze ſomtijds tot menſchenoffers drijven, terwijl zij zelve den allerdiepſten eerbied voor de oude Slang jaarlijks door den allerprachtigſten omgang vernieuwen. Voormaals had na de krooning hunner Koningen de allergrootſte omgang plaats, aan welks hoofd de moeder des Konings ging, die, bij de *Dahomans* ten minſten, deze zonderlinge overeenkomst had met de groote Slang,

dat

dat zij even onſterfelijk als dezelve werd gehouden (1).

Behalve de veelvuldige offerhanden, die doorgaans gebragt worden, vindt de zeer kostbare ſlangendienst deszelfs onderhoud in het bijgeloof, dat alle jonge dochters eenmaal in het jaar gevaar loopen van zekere bezetenheid, waarvan zij, door eenigen tijd in de ſlangenhuizen te verblijven, herſteld worden, en voor welk verblijf eene aanzienelijke ſom betaald wordt. Dit verblijf zelf gaat met omſtandigheden gepaard, wier geheim op bedreiging des levens wordt aanbevolen, en wordt voor een groot aantal van meisjes gevolgd door eene aanneming in de orde der Priesteresſen, welke voorts bij de huwbaarheid der daartoe uitverkorenen eene geheime trouwplegtigheid met de ſlang vieren, waarvan de openbaar wordende vruchten de plaatsvervanging der Godheid door de Priesters ken-

(1) PREVOST D. VI. bl. 47—55. DALZEL Geſch. bl. 315. Behalve 's Konings eigene moeder is 'er eene naam-moeder van den Koning, wier karakter, van de eene op de andere overgaande, onſterflijk is, even als de Koninglijke waardigheid, afgezonderd van den vorſtelijken perſoon.

kenbaar maken. De perſonen der Prieſteresſen zoo wel, als der Prieſters zijn onſchendbaar; de laatstgenoemden maken een afzonderlijk geſlacht uit, aan wier hoofd de *Groot-Fetisher* ſtaat, wien alleen de gemeenzame toegang vrijſtaat tot de oude Slang en die denzelven ſlechts eenmaal aan den Koning, drie maanden na zijne krooning, vergunde. De Prieſteresſen, bijzonder kenneljk aan de veelvuldige beprikking van derzelver huid, zijn, uit hoofde harer onſchendbaarheid, doorgaans de ondragelijkſte vrouwen van de mans, met welke zij leven (1).

Behalve moord, brandſtichting en overſpel met de vrouwen der Grooten, hebben de *Whydahs* ſchier geene halszaken: maar deze drie misdrijven worden gruwzaam geſtraft. De beledigde echtgenoot heeft het regt des levens over zijne overſpelige vrouw, maar moet de ſtraf der wet vragen tegen den overſpeler, ten zij hem in het misdrijf overvallende. Ander misdrijf wordt met geld geboet. Tooverbezweringen ſtrekken ten bewijze van ſchuld of onſchuld. Ook de

(1) Prevost D. VI. bl. 56—60.

de waterproef geldt hier, maar omgekeerd van het geen zij in *Europa* tegen tooverij bewijzen moest, wijl het naar den grond gaan ſchuld, doch het ontzwemmen van de rivier de onſchuld bewijst. Plegtige verbindtenisſen worden bekrachtigd met eenig bloed der beide partijen in een kuiltje aarde te laten loopen en wederkeerig van deze nat geworden aarde een klein gedeelte te verzwelgen. De ſchuldeiſcher heeft regt op den perſoon van den ſchuldenaar en van deszelfs vrouwen en kinderen, om ze gezamelijk te verkoopen tot ſlavernij; dezen niet magtig kunnende worden, ſtaat het hem vrij, den eerſten ſlaaf, die hem ontmoet, van wien dezelve ook zij, voor zich te behouden (1).

De regering in *Whydah* was weleer gelijkvormig aan die der *Dahomans*, en volgt nu geheel derzelver inſtellingen, wordende door hunne Onderkoningen gevoerd. Ook hier hadden te voren de gruwzaamſte ongeregeldheden plaats bij de troonopvolging; evenwel ſchijnt de onmenſchelijkheid vrij wat minder geheerscht te hebben bij de

(1) PREVOST D. VI. bl. 61—63.

de *Whydahs*, dan bij de *Dahomans*. Zij lieten hunnen Vorst wel door velen volgen naar de andere wereld, om 'er hem te dienen, maar begroeven de afgeslagene hoofden zoo wel als de rompen. Al mede komt bij hun geen gewag van het feest der *gewoonten* voor, noch ook iet van den moord der krijgsgevangenen, die zij altijd voor losgeld veil hielden, tot dat zij ze aan de *Europeërs* verkocht hadden (1). Het was voorzeker de gemeenzamer omgang der *Whydahs* met de *Europeërs*, waaraan dit verschil van hunne beschaving bij die hunner barbaarsche naburen en overweldigers was toe te schrijven; welk verschil in de leefwijze der Grooten naar vele *Europesche* zeden nog kennelijk is.

De nevensgaande afbeelding stelt de *Whydahs* voor in derzelver laagsten stand, om dat die stand de minste verandering bij de overweldiging der *Dahomans* heeft kunnen ondergaan. Terwijl de man in vollen draf de goederen der *Europeërs*, wier tenten aan de kust gezien worden, op zijn hoofd wegdraagt, is de vrouw oplet-

(1) PREVOST D. VI. bl. 69—91.

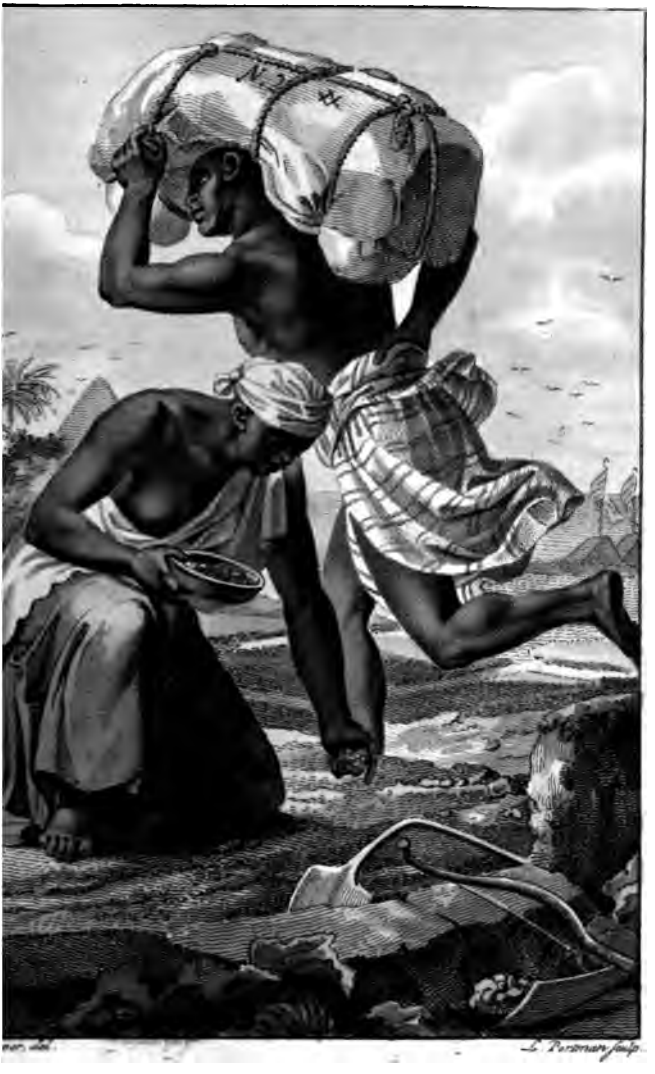

WHIDAHS.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.

lettend in het zaaijen van *Turksch* koorn op den roodachtigen kleigrond. Achter de aarden wal, die dit graanveld afscheidt, is de grond zuinig aan meloengewas besteed. Het werktuig, waarmede zij den grond omhaalt, is bij de hand, gelijk ook de boog, om voorkomend wild te treffen. De afbeeldingen bij PREVOST hebben de voorwerpen tot deze voorstelling geleverd, in welke de uitdrukking der kloekte, sterkte, vlugheid en werkzaamheid van dit volk het hoofddoel was, welks bereiking de bescheiden Regter beoordeele.

MANDINGUEZEN.

De *Mandinguezen* dragen hunnen naam naar den Staat van *Mandinga*, in de binnenlanden van *Africa* gelegen, ſchoon zij wijd verſpreid van denzelven tot aan de westkust diens werelddeels leven, en zelfs in hunne afzonderlijke Staten eenen gansch onderſcheiden regeringsvorm volgen (1). Zij bewonen de oevers van de rivier de *Gambea*, bij derzelver uitſtorting in zee tusſchen den 13den en 14den graad Noorderbreedte, en verſpreiden zich op den 13den

(1) M. PARK, Reize door de binnenlanden van *Africa* in 1795—1797. Deel I. bl. 34.

13den graad Westerlengte van *Greenwich* tot aan en over de rivier de *Senegal*, zich voorts uitſtrekkende tot aan en langs de binnenlandſche rivier de *Jolika* of den *Niger*. Aan de kust hebben zij de *Jaloffs* tot hunne noordelijke, de *Feloups* tot hunne zuidelijke naburen; binnens lands maken zij ten noorden de ſcheiding uit tusſchen de *Mooren* en *Negers*, terwijl eene groote keeten bergen hun zuidelijk van *Ethiopie* afzondert (1).

Schoon de luchtſtreek in de binnenlanden tusſchen den 13den en 14den graad zeer heet is, wordt dezelve echter noch brandende, noch drukkende gevoeld. Overal, waar het land ſlechts heuvelachtig is, beſpeurt men eenige koelte, en in Zomermaand wordt de ganſche dampkring door geweldige rukwinden beroerd, die met onweders vergezeld en van regens gevolgd worden en voorloopers zijn van het regengetij, hetwelk tot in Slachtmaand voortduurt met eenen doorgaanden zuidwesten wind. Het regengetij wordt met gelijke onweders afgebroken en door eenen noord-

(1) Zie de kaart van PARK's reize.

noordoosten wind vervangen, die het ganſche overige jaar aanhoudt. Dezelfde verzengende wind, dien wij in *Dahomy* vonden, uit het noordoosten opgekomen, waait ook hier, verzeld met eene dikke mist, die het zonlicht taant met eene dof roode kleur, en alle vochtigheid dermate aantrekt, dat hij alles verſchroeit, wat hem voorkomt. Zijne werking wordt nogtans zeer weldadig geacht, wijl de lucht gedurende het regengetij zoo vochtig is, dat men doorgaans als in een dampbad leeft, hetwelk alles uitzet en verſlapt, en tevens alle kleederen en huisraad bederft; men ondervindt ook eene wezenlijke verademing in alle ongeſteldheden en eene verlevendiging van den geest, ſchoon de *Harmattan* door zijne droogte zelfs de lippen klooft en veel pijn aan de oogen veroorzaakt (1).

Vele landen dezer ſtreken ſchijnen nog met derzelver oorſpronkelijke bosſchen beſlagen, en over het geheel levert de grond bij gebrek aan betere bebouwing veel minder verkwikkingen op, dan men van de vruchtbaarheid der luchtſtreek zou verwach-

(1) PARK D. II. bl. 167—169.

wachten. (1). Zorgvuldiger is men in de verzameling van de kostbaarſte delfſtof, die in deze landen nimmer in aders, maar altijd in kleine korrels, ter grootte van een ſpeldeknop tot die van eene erwt toe, ſchier geheel zuiver gevonden wordt onder eene groote hoeveelheid zand of klei. Over de verzameling en zuivering van dit goudpoeder, hetwelk *Sanoo Munko* genoemd wordt, zullen wij nader ſpreken (2).

De bijzondere geeſſel der *Mandingueſche* velden zijn de ſprinkhanen, die in korten tijd de boomen geheel ontbladeren en den ganſchen grond, waarop zij vallen, kaal ſcheren. Het geraas van derzelver uitwerpzels op de bladeren der boomen, gelijkt naar dat van eene regenbui, zoo ſchrikkelijk groot is derzelver menigte, die als eene wolk oprijst, zoodra de boom ontbladerd is, en altijd de ſtreek van den wind in hare vlucht volgt (3). Uit de veelvuldige veengron-

den

(1) PARK D. II. bl. 172, 173.
(2) PARK D. II. bl. 238, 239.
(3) PARK D. I, bl. 207, 208.

den en kreeken rijst geen minder verſchrikkelijk heer van moskieten voor de menſchen op, hetwelk hun zelfs geduchter is, dan de krokodillen, die in den *Niger* niet ongewoon zijn (1).

De bevolking dezer landſtreek ſchijnt geenszins geëvenredigd aan de vruchtbaarheid van den grond, noch aan de gemakkelijkheid, waarmede elk denzelven kan bekomen. De grenzen der onderſcheidene Staten zijn zelfs ſchraal bewoond, en vooral worden de moerasſige gronden, als de ongezondſte, het meest ontweken.

Eene wonderbare gelijkheid van gemoedsgeſteldheid wordt aan alle de volkeren, onder den naam van *Mandinguezen* begrepen, toegeſchreven; ook komen zij in gelaat en voorkomen zoo wel als in zeden en gewoonten genoegzaam overeen, om ze in het algemeen te beſchrijven en af te beelden (1).

De mans zijn doorgaans boven de middelbare lengte, wel gemaakt en tot zwaren arbeid geſchikt; de vrouwen munten door

(1) PARK D. II. bl. 83.
(2) PARK D. II. bl. 174.

door levendigheid en bevalligheid uit. De *Neger*-kleur en het *Neger*-gelaat is allen eigen, zij zijn echter niet zoo zwart als de *Jaloffs*, maar meer platneuzig en diklippig dan dezen (1). Slechts éénen witten *Neger* heeft PARK, op zijne langdurige reis, te *Manding* gezien, wiens vel zeer onoogelijk als dat van een lijk uitzag, en wiens kleur de inborelingen zelve hielden voor het gevolg eener ziekelijke gesteldheid (2).

Een hooge ouderdom is onder de *Mandinguezen* eene zeldzaamheid. Het hoofd grijst den meesten reeds met het veertigste jaar; hunne ziekten zijn echter niet veelvuldig. De meest gemeene en gevarelijkste zijn de koorts en de buikloop. Daartegen kwellen hun meer een puistige uitslag, de melaatsheid en een schurft van de allerergste soort, hetwelk de huid op alle plaatsen openscheurt, de nagels doet afval-

(1) PARK D. I. bl. 38, 39. PREVOST D. IV. bl. 181 en 164.

(2) PARK D. III. bl. 56. Zie vooral de zeer belangrijke aanteekening van deszelfs Vertaler M. VAN DEN ENDE.

vallen, de beenders van de vingeren aanſteekt en ze eindelijk van de gewrichten afſcheidt. Aan deze invretende en afſchuwelijke kwaal, door de *Negers Ballajou*, of ongenezelijk, genoemd, verliezen zij ſomtijds de handen en voeten zelve. Nog lijden zij veel door het draakje of den draakworm, van wel twee ellen lang, die plat, ſmal en wit is; dezelve houdt zich onder de huid, vooral bij de voorname gewrichten, op en wordt door de inborelingen aan het gebruik van bedorven water toegeſchreven. Aan die zelfde oorzaak wijten zij het zwellen hunner nekklieren, hetwelk in ſommige ſtreken zeer algemeen is (1). Eindelijk is het wegens hun geſtel opmerkelijk, dat zij voor de minſte verandering van weder hoogst gevoelig zijn en dikwijls over koude klagen, wanneer de *Europeër* onder de hitte nog ſchier bezwijkt (2).

De *Mandinguezen* zijn over het algemeen menſchen van zeer beminnelijken aard;

(1) PARK D. II. bl. 198—201. PREVOST D. IV. bl. 184.

(2) PARK D. I. bl. 69.

aard; voor zich zelven vrolijk, weetgierig, ligt geloovig, eenvouwdig en gaarne gevleid; voor anderen goedwillig, verpligtende, liefderijk en onbaatzuchtig; voor hunne landslieden met broederlijke hartelijkheid bezield; voor vreemdelingen gastvrij, gul, deelnemende en zorgvuldig; voor hunne ouden vol eerbieds; voor hunne moeders bovenal met eene geestdrift van dankbare liefde bezield; en aan hun geboorteland gehecht met tederheden, die hun elders het heimwee doen gevoelen (1). Zij verdienen den naam niet van lui te zijn, ſchoon de luchtſtreek geene groote werkzaamheid toelaat. Wanneer de nood het vordert, arbeiden zij met eenen ijver; die niet grooter kan verlangd worden (2). Zij zijn ook vrij van die eigenzinnigheid, welke zoo dikwijls onkunde en domheid met verwaandheid vereenigt, daar zij een levendig

(1) PARK D. I. bl. 38, 82, 83, 86, 144, 145. D. II. bl. 178, 180.

(2) PARK D. II. bl. 106, 107. De naam van lui heeft hun ten onregte nagegaan. PREVOST D. IV. bl. 182.

riem van rood leder over den kruin van het hoofd dragen, om de ooren in deze dragt te ondersteunen. De halsketens zijn met meer smaak vervaardigd, en geven zelfs blijken van vinding in de verschillende rangschikking van onderscheidene koralen en goudwerken; ook maken zij een zeer bevalligen opschik uit. Al het goud te zamen, hetwelk eene vrouw van aanzien in haren vollen tooi op deze wijze draagt, kan ter waarde van vijf tot achthonderd guldens worden geschat (1).

De *Mandinguezen* stellen hoogen prijs op reukwerk, en bedienen zich daartoe van verschillende ligtsmeltende gommen, die hun uit de *Moorsche* landen in pakjes van een pond zwaar worden aangebragt; zij leggen dezelven in heeten asch en bewierooken daarmede hunne woning zoo wel als hunne kleederen (2).

Aan deze keurigheid beantwoordt overigens hun gewoon verblijf zeer weinig, zijnde hetzelve eene naauwe en ongerijfelijke stulp, bestaande uit een ronden muur van klei, omtrent vier voet hoog, met een ke-

(1) Park D. II. bl. 247, 248.
(2) Park D. I. bl. 106.

kegelvormig dak van bamboesriet, overdekt met graszoden. Zulk eene ſtulp maakt zoo wel het verblijf hunner Opperhoofden als hunner geringſte perſonen uit, en is voor beiden even eenvouwdig in huisraad. Eene horde van riet, omtrent twee voet hoog van den grond op vier ſtaken gelegd en met eene mat of osſenhuid geſpreid, ſtrekt hun tot ſlaapplaats. Eene waterton, eenige aarden potten ter ſpijsbereiding, houten drinkſchalen en kalebasſen, nevens een of twee lage ſtoelen maken voorts al het huisraad uit. Daar de veelwijverij ook hier gebruikelijk is, heeft elke vrouw hare eigene ſtulp, die allen door eene hegge van geſpleten bamboesriet, op de wijze van mandewerk, aan elkanderen verbonden en ingeſloten worden, welke plaats men *Sirk* of *Surk* noemt. Een aantal van zulke ingeſlotene plaatſen, met enge doorgangen tusſchen dezelve, maken eene ſtad uit, zoo als de *Mandinguezen* haar heeten. Alle de hutten zoo wel als de ingeſlotene plaatſen zijn nogtans zonder eenigen anderen regel bij elkanderen gebouwd, behalve dien, om

den ingang naar het zuidwesten te rigten (1).

Elke ſtad heeft een groot getimmerte van gevlochten rietſtokken, in de ſchaduw van eenig hoog geboomte opgeſlagen. Hetzelve wordt de *Bentang* genoemd en is de groote plaats, waar alle regtszaken worden verhandeld en waar zich de lediggangers gaarne ophouden, om hunne piip te rooken en over het nieuws van den dag te ſpreken. In de meeste ſteden hebben ook de *Mahomedanen* eene *Misſura* of moskee, in welke zij dagelijks hunne gebeden doen (2). Nog ſchijnt in elke *Sirk* of afgeſlotene plaats een afgezonderd verblijf te zijn voor vreemdelingen; hetzelve wordt de *Baloon* geheeten (3). Eene hooge aarde wal, aan de buitenzijde met paalwerk en doornſtruiken bezet, ſluit de *Mandingueſche* ſteden veelal in, waarvan de grootſten niet meer dan achthonderd of duizend hutten bevatten (4). Het witten

(1) PARK D. I. bl. 40, 41.
(2) PARK D. I. bl. 41, 42.
(3) PARK D. II. bl. 47.
(4) PARK D. I. bl. 66, 67.

ten der hutten met een mengzel van asch van beenderen, waaronder zij gewonelijk een weinig gom gebruiken, geeft aan hunne ſteden een ſchitterend aanzien (1). Deze bepleistering verhoedt nogtans het bederf der ſtulpen niet in den regentijd, wanneer de muren doorweekt worden en niet zelden onder het gewigt van het dak bezwijken, zoo dat 'er dikwijls verſcheiden te gelijk in éénen nacht inſtorten (2).

Zij, die langs den *Niger* of de *Gambea* wonen, bevaren deze rivieren met kanoos van een bijzonder maakzel, zijnde zamengeſteld uit twee uitgeholde ſtammen van dikke boomen, in de lengte aan elkanderen gevoegd, en dus zeer lang en onevenredig ſmal, zonder dek of mast, maar bij derzelver onevenredigheid ruim en zwaar genoeg, om vier paarden en verſcheidene menſchen te gelijk over te voeren (3). Daar wij echter ook van visſchers-kanoos gewag gemaakt vinden, is het gansch onwaar-

(1) PARK D. III. bl. 10.
(2) PARK D. II. bl. 105.
(3) PARK D. II. bl. 59, 60.

waarſchijnlijk, dat dezen van zulk een onhebbelijk maakzel zullen zijn, ſchoon ook groot genoeg voor drie of vier menſchen (1).

Het dagelijkſche voedzel der *Mandinguezen* verſchilt eenigzins naar de landſtreken, die zij bewonen. Gemeenlijk ontbijten zij 's morgens vroeg met eene pap van meel en water, een weinig rijnsch gemaakt door toevoeging van tamarinde. Twee uren na den middag doen zij den maaltijd met eene ſoort van podding. Het voornaamſte onthaal valt des avonds voor en duurt tot na middernacht; bij hetzelve wordt ſoep, met vleesch daarin, gebruikt (2). Het brood wordt toebereid van de kleine, melkachtige, geele en zeer geurige beziën van den *Rhamnus Lotus*, bij hun *Tomberongs* genoemd. Deze beziën worden eenige dagen in de zon gedroogd en daarna in een houten mortier zachtkens gewreven, tot dat het meelachtige gedeelte van den ſteen is afgeſcheiden; voorts wordt dit met water gemengd en tot koeken gekneed, die

(1) PARK D. II. bl. 82.
(2) PARK D. II. bl. 205, 206.

die in de zon gedroogd, in kleur en geur naar zoete koek gelijken. De ſteenen der beziën worden daarna in een ketel met water ſterk geſchudt, om het meel los te laten, hetwelk zij nog hadden behouden, welk water daardoor een zoeten en aangenamen ſmaak krijgt en, met toevoeging van een weinig geſtampte gierst, de pap voor het ontbijt levert, welke zij *Fondi* noemen. De inzameling der beziën zelve geſchiedt op een kleed, onder den heester gelegd, waarvan men ze doet afvallen door de ſtruiken met een ſtok te ſlaan (1). Niet min opmerkelijk is hunne boterbereiding van den *Shea*-boom. Deze boom groeit ſchier allerwege in deze gewesten van zelve in de bosſchen op, bij wier omhakking hij echter zorgvuldig geſpaard wordt; hij wordt met den *Americaanſchen* eik vergeleken en zijne vrucht bij den *Spaanſchen* olijf, om wier gedaante hij onder het geſlacht der *Sapotæ* wordt gebragt. De pit dier vrucht ligt gewikkeld

(1) PARK D. II. bl. 176—179. De Reiziger houdt dezen heester voor den *Lotus* van PLINIUS. *Hiſt. Nat.* L. XIII. c. 17.

keld in eene zoete vleeschachtige zelfſtandigheid onder eene dunne groene ſchil. De ganſche vrucht wordt eenige dagen lang gedroogd boven een luchtig vuur van hout, of ook wel in de zon, waarna zij, geſtampt en gekookt zijnde, eene boter afgeeft, die *Sheatoulou* of boomboter genoemd wordt, en in de daad de ſtevigheid en het voorkomen heeft van de *Europeſche* boter, ja deszelfs plaats gelukkig vervangt, wijl zij, zonder zout, een geheel jaar goed blijft en in witheid, vastheid en ſmaak voor den besten van koemelk, die PARK immer proefde, niet behoeft onder te doen. Het droogen der vrucht in de zon is tot het leveren van dit voortbrengzel min vermogend, dan boven het vuur, en van daar, dat niet ſlechts het aankweeken van dezen boom, maar ook het behandelen der vrucht en het toebereiden van de boter een belangrijk hoofdartikel uitmaakt van den *Africaanſchen* handel en nijverheid in deze ſtreken (1).

De drank der *Mandinguezen* is bier en me-

(1) PARK D. I. bl. 49. D. II. bl. 73, 109. D. III. bl. 68, 69.

mede, waarin zij zich niet zelden te buiten gaan. Dezulken onder hun, die den *Mahomedaanſchen* godsdienst hebben aangenomen, gebruiken niet dan water, hetwelk uit zeer diepe bornputten geſchept wordt (1). Het bier, hetwelk in kracht en ſmaak veel van het *Engelſche* heeft, wordt gebrouwen uit koorn, bij de Kruidkundigen *Holcus Spicatus* genoemd, hetwelk vooraf wordt gemout, en waarbij, in de plaats van hop, gebruik gemaakt wordt van eenen wortel, die een aangenaam bitter geeft. Zij noemen dezen drank *Neodollo* of geest van koorn, en hebben hunne eigenlijke bierhuizen, waarin zij zich in grooten getale rondom aanzienelijke vaten van dit geestrijke vocht plaatſen en tot bedwelming toe met elkanderen drinken (2).

Het ſnuiven en rooken van tabak is bij alle *Mandinguezen* eene dagelijkſche hebbelijkheid. Hunne pijpen zijn van hout of riet, met eenen fraai gemaakten kop van aar-

(1) PARK D. II. bl. 206. D. I. bl. 91.
(2) PARK D. I. bl. 79, 211. D. II. bl. 49.

aardewerk en wel eens zes voet lang (1). Deze verkwisting is bij hun nog geenszins de grootſte; 'er heeft eene andere plaats en wel omtrent een voorwerp, waaraan niet ligtelijk zou gedacht worden. Hetzelve is het zout. Het is niet vreemd bij hun, een kind aan een ſtuk klipzout te zien zuigen, als bij ons aan een ſtuk broodzuiker. Zoo heerſchend, zegt PARK, is de trek naar zout bij het veelvuldig gebruik van groeijend voedzel. De involging van denzelven valt den bewoneren der binnenlandſche ſtreken echter zoo kostbaar, dat te zeggen, *die man gebruikt zout bij zijn eten* hetzelfde is, als hem een *rijk man* te noemen (2).

Op zekere plaats vond PARK de *Mandinguezen* weinig kiesch op hunne ſpijzen, ſchoon zij vee en koorn hadden in overvloed. Te *Teeſee*, eene groote doch onbewalde ſtad, bediende men zich van rotten, mollen, eekhorentjes, ſlangen, ſprink-

(1) PREVOST D. IV. bl. 183. PARK D. II. bl. 203.

(2) PARK D. II. bl. 206.

ſprinkhanen en andere dieren, bij de voornamen zoo wel als bij de geringen, tot voedzel. Daar ter plaatſe vond hij ook deze bijzonderheid, dat voor de vrouwen het gebruik van eijeren ongeoorlofd was, zijnde het aanbod daarvan voor haar eene belediging, ſchoon de mans in hare tegenwoordigheid eijeren eten. Nergens elders vond hij echter deze bijzonderheid bij de *Mandinguezen* (1), omtrent wier ſpijs hij alleen nog opgeeft, dat de ſchaarsheid hun meermalen den bloeſem van de *Maïs* in melk of in water tot ſpijs doet ſtoven (2).

Bij den maaltijd gebruikt men eeniglijk de regterhand, waarop men niet minder gezet is, dan op de in acht neming der gewone beleefdheden bij wederkeerige ontmoeting. Men vraagt elkander altijd naar den welſtand, ook wenscht men elkanderen altijd *goeden dag* en *goeden avond*, hetwelk beantwoord wordt met de herhaling van dezelfde vraag of wensch, en de toevoeging van *mijn vriend*. Bij de-

(1) PARK D. I. bl. 135.
(2) PARK D. II. bl. 147.

deze begroetingen reikt men elkanderen de regterhand toe (1).

De bezigheden der *Mandinguezen* ſtaan in veelvuldigheid en in kunstmatigheid gelijk aan de mate van beſchaving, welke reeds uit de opgegevene bijzonderheden blijkt, en leveren ons eene aanzienelijke reeks op bij de vermelding van hun bedrijf. Gedurende den regentijd geeft hun de bearbeiding van het veld veel werks; en in het drooge jaargetijde houden zij, die nabij de rivieren wonen, zich voornamelijk met de visſcherij onledig, terwijl de binnenlanders zich aan de jagt overgeven (2). De landbouw wordt ijverig en gelukkig genoeg door hun gedreven, om hun te doen zeggen: „ de honger is bij ons onbekend." Zoo wel vrouwen als mans nemen deel aan de bearbeiding van den grond, waartoe men zich van een lang en ſcherp houweel bedient, maar waarbij men zich tevens van wapentuig voorziet tegen de vijan-

(1) PARK D. II. bl. 206, en 190. PRÉVOST D. IV. bl. 183.

(2) PARK D. II. bl. 207.

vijandelijkheden der *Mooren*. De landman ſteekt zijn veld in akkers af, waarvan elk door hem aan drie ſlaven ter bearbeiding wordt gegeven, terwijl hij zelf zijnen grond ſlechts in leen heeft van den Opperſten, aan wien dezelve weder vervalt bij gebrek aan bearbeiding, doch door wien zij in eigen erfgoed vergund wordt in geval van voldoening aan de geſtelde voorwaarden. Wanneer de *Harmattan* het gras verzengd heeft, wordt het in brand geſtoken, hetwelk een verſchrikkelijk gezigt oplevert, doch gevolgd wordt door een frisch en zacht groen (1). De visſcherij geſchiedt met korven en netten. De korven zijn wel twintig voet lang en worden als fuiken in den ſtroom gezet; de netten zijn van katoenen garen, en worden op gelijke wijzen, als bij de *Europeërs*, ter vischvangst gebruikt. In de netten vangt men inzonderheid zekeren kleinen visch, ter grootte van onze ſprot, die op onderſcheidene wijzen ten verkoop wordt toebereid. De meest gewone is, dat ze, uit het net komende, in een mortier geſtampt, daarna in

(1) Park D. II. bl. 45, 169, 170, 173.

106739

in de zon gedroogd en voorts tot groote klompen, als broodzuiker, zamen gevoegd wordt. Deze klompen, wier reuk zich weinig aanprijst, worden verkocht, bewaard en van tijd tot tijd bij brokken gebruikt, die, in kokend water ontbonden, de *Kouskous* of ſoep der *Africanen* uitmaken(1). Ter jagt gaande bedienen zij zich van pijl en boog, en zijn zij zoo behendige ſchutters, dat zij de kleinſte voorwerpen op verren afſtand in eenen boom treffen: maar nooit ſchieten zij in de vlucht. Hoogstbelangrijk is hunne elefantsjagt. Op zekere tijden in het jaar komen de elefanten in groote kudden hunne gewesten doorkruizen om voedzel of water te zoeken, wanneer de poelen midden in de bosſchen zijn uitgedroogd en zij door gebrek naar de meeren en rivieren worden gedrongen, van waar zij met den regentijd naar de bosſchen te rug trekken. Die gelegenheid neemt men waar tot derzelver jagt, die altijd gemeenſchappelijk geſchiedt door

(1) PARK D. I. bl. 92—94. D. II. bl. 82, 86, 207.

door partijen van vier of vijf perſonen met leeftogt voor vijf of zes dagen en van kruid en lood tot deze jagt voorziên. De ondervinding maakt de jagers afgeregt op de berekening van den afſtand, waarop zij de elefanten zullen aantreffen; maar nooit vallen zij de kudde zelve dezer dieren aan, zij loeren op de enkelden, die zich van de kudde ſlechts genoegzaam verwijderen, en welke zij dan gezamelijk tusſchen het lange gras kruipende naderen, tot dat zij op eenen elefant te gelijk kunnen losbranden; dit gedaan hebbende werpen zij zich weder in het gras neder en wachten, tot dat het dier, na vruchtelooze poging, om deszelfs wonden te verzachten, door ze allen met den tromp te onderzoeken, woedend in het rond loopende bezwijkt, wanneer zij ten tweedemaal vuren en daarmede hunne prooi doorgaans ter neder vellen. De huid wordt afgeſtroopt en met pennen op den grond geſpannen, om te droogen, daarna worden de geliefdſte ſtukken van het vleesch weg geſneden en al mede aan dunne ſtrooken in de zon tot nader gebruik gedroogd, eindelijk worden de tanden met eene handbijl uit de kaken ge-

ſlagen. Deze bijl dient hun tevens, om boomen neder te houwen, waarin honing is, dien zij als voedzel gebruiken, en met welken zij bij het elefantenvleesch zich dikwijls maanden lang ter jagt generen. De jagers leveren de elefantstanden, die het groote voordeel hunner jagt uitmaken, aan reizende kooplieden, die hun het ſchietgeweer bezorgen, en daartegen het ivoor naar de kust brengen voor den *Europeſchen* handel. Eenigen dier kooplieden verzamelen in één jaargetij eene lading voor wel vier of vijf ezels. Alle de tanden, die zij aanbrengen, worden echter den elefanten niet uit de kaken geſlagen, velen worden in de bosſchen gevonden, die meest al afgebroken zijn, wanneer zij door ouderdom te zwak worden, om de kracht te wederſtaan, waarmede het dier gewoon is heesters uit den grond te rukken, om zich met derzelver wortelen te voeden (1).

Niet min belangrijk, dan de elefantenjagt, is de goudverzameling der *Mandinguezen*. Na het einde van den oogst, in het begin van Wintermaand, wanneer de ſtroo-

(1) PARK D. II. bl. 208, en 251—259.

ſtroomen en beken zeer gezakt zijn, wordt door het Opperhoofd der ſtad een dag bepaald, om de *Sanoo Koo* of het goud wasſchen te beginnen, hetwelk door de vrouwen geſchiedt. Eene ſpade, om het zand op te graven, eenige kalebasſen, om het zelve af te ſpoelen en eenige penneſchachten, om het ſtofgoud na het afgieten te bewaren, is hiertoe al het gereedſchap. Bij der vrouwen uittogt wordt een os geſlacht tot derzelver onderhoud, maar ook velerlei toovermiddel gebruikt en met gebeden vergezeld, op dat toch die dag gelukkig, en niet onheilſpellend zij. Het zand der beken te wasſchen is de gereedſte weg, om het ſtofgoud te krijgen, maar indien de ſtroom niet eens eenen nieuwen loop neemt, vindt men weinig in het jaarlijks doorgezogte zand. Waar de ſnelheid van den ſtroom al het zand heeft weggeſpoeld, zoekt men tuſſchen de bloot gekomen keiſteentjes, hetwelk zeer moeilijk is, maar ſomtijds beloond wordt met het vinden van ſtukjes goud, die *Sanoo Birro* of goudſteentjes genoemd worden. Voordeeliger wijze ter goudverzameling is het boren van putten in de nabuurſchap van eenen heuvel, waarop men

eenig goud ontdekt heeft: met dit boren gaat men voort, gedurig de opgeworpen aarde door wasſching beproevende, tot dat men aan de laag komt, die het goud bevat, of anders door eenen rotsachtigen grond in het verder boren belet wordt. De putten worden gegraven door mans, maar de wasſching geſchiedt ook hierbij door vrouwen. Een fijn roodachtig zand met kleine zwarte ſpikkels 'er in, is doorgaans het goudſpellend ſtof, hetwelk in wijde kalebasſen opgezonden wordt. De bewasſching zelve geſchiedt in eene kalebas met genoegzaam water, die door de vrouw eerst langzaam, daarna ſnel geſchud en in de rondte gedraaid wordt, tot dat het zand, waaruit het goud bezonken is, over den rand vliegt, hetwelk zij zoo dikwijls herhaalt met eene nieuwe aanvulling van water, als het goud nog niet geheel zuiver op den bodem der kalebas wordt achtergelaten (1). Het gevonden ſtofgoud wordt in de penneſchachten bewaard, die met katoen worden toegeſtopt, en welke zij, die ze verzameld hebben, als lauren in het

(1) PARK D. II. bl. 240—247.

het haar ſteken. Hij, die eenen geſchikten grond naarstig bearbeidt, wordt geacht gedurende het drooge jaargetij zoó veel gouds te kunnen verzamelen, als twee ſlaven waardig zijn. Hoewel de vrouwen, door jaarlijkſche oefening, zeer handig zijn in het zuiveren en de mans in het vinden van dit hooggeſchatte ſtof, oordeelt men echter, dat eene naauwkeuriger naarſporing van den oorſprong der goudvoerende ſtroomen door ontdekkingen van veel grover goudſtof zou beloond worden, en dat het gebruik van kwikzilver, den inborelingen onbekend, nog zeer veel, nu verloren gaande, ſijner ſtof zou behouden. Een klein gedeelte van dit goud wordt tot der vrouwen tooi gebruikt, een ander wordt door de *Slatées* of ſlavendrijvers gebruikt ter goedmaking van de kosten hunner reizen naar en van de kust; doch verre het grootſte gedeelte wordt jaarlijks door de *Mooren* in ruiling uitgevoerd tegen zout en andere koopwaren. Te *Kamalia*, eene kleine en door de handeldrijvende *Mooren* maar weinig bezochte ſtad, beliep de ſom van het goud, voor den zouthandel alleen opgegaard, bij de twee-

duizend guldens, waarna zich de grootheid van dien handel te *Kancaba*, *Kankaree* en andere groote ſteden naauwelijks laat berekenen, wijl eene plaat klipzout van omtrent twee en een halven voet lang, veertien duim breed en twee dik, waarvan vier de lading van eenen ezel en zes die van eenen os gerekend worden, ſomtijds bij hun zes entwintig guldens geldt (1).

De *Europeſche* waren, naar de *Gambea* overgevoerd, verſchillen bij de *Mandinguezen* zeer veel in prijs naar gelang van derzelver aanvoer, of ook van de vrees voor binnenlandſchen krijg. De laatſte is het echter, die hun tot dezen handel voornamelijk in ſtaat ſtelt, daar zij gewoonelijk ſlaven in ruiling geven voor de *Europeſche* goederen. De prijs van eenen ſlaaf was, toen PARK zich te *Kamalia* onthield, van negen tot twaalf *Minkallies*, terwijl men drie of vier *Minkallies* gaf voor een ſchietgeweer, zoo dat de waarde van eenen mensch bij dezen verfoeijelijken handel gelijk geſteld werd met drie ſnaphanen, ja, het geen nog duldeloozer is, ten

(1) PARK D. II. bl. 248, 249.

ten zelfden tijde betaalde men van tien tot zeventien *Minkallies* voor een paard (1). De *Minkalli* zelf is bij hun een zeker gewigt gouds ter waarde van vijf guldens en tien ſtuivers; hetzelve wordt gewogen met *Teekeelisſis*, welke zwarte boonen zijn, waarvan 'er zes op één *Minkalli* gaan. De ſchelmerij weekt deze boonen ſomtijds in *Shea*-boter, om ze zwaarder te maken, of werpt 'er wel eens geſlepene keiſteentjes voor in de plaats, maar is toch geenszins algemeen. Men draagt altijd kleine ſchalen tot dezen handel bij zich. Men bedient zich hier ook van de kleine ſchelpjes, onder den naam van *Cauris* bekend, en even als bij de *Dahomans* in gebruik. Eindelijk heeft men nog voor den handel tot eenen algemeenen maatſtaf aangenomen de *Barra* of de ſtaaf van ijzer, zoo dat men twintig bladen tabak eene *Barra* tabak noemt, eene ſtoop rum eene *Barra* rum, en waarbij de *Barra* van de eene waar gelijk geſchat wordt met die van de andere; doch, wijl de betrekkelijke waarde der goederen ver-

(1) PARK D. I. bl. 47—50. D. II. bl. 248—259.

veranderlijk is, naar gelang van de ſchaarsheid of ruimte van derzelver voorraad, is ook aan de *Barra* een gezetten prijs voor den *Europeſchen* handel toegekend van elf ſtuivers (1).

De handwerken der *Mandinguezen* zijn niet min belangrijk dan hun handel in goud, ivoor, wasch, huiden en ſlaven. Hunne vrouwen zijn vlijtig in het ſpinnen van katoen, hetwelk zij bereiden, door het op eenen gladden ſteen of hard hout met eene ijzeren rol te drukken, tot 'er al het zaad uitvalt. De draad, welke zij 'er van ſpinnen, is meer verdienſtelijk wegens ſterkte dan fijnheid, en een gansch jaar naarstig doorwerkende, kan eene vrouw van zes tot negen kleeden van deze ſtof reeden, welke zij voor anderhalve of twee *Minkallies* ſlijt. De mans houden het weefgetouw, op dezelfde wijze, als het *Europeſche*, aangelegd, maar zoo ſmal, dat de webbe zelden breeder is dan vier duim; daarna zijn de vrouwen weder de blaauwverwſters dezer ſtof in

(1) PARK D. I. bl. 50—52. D. II. bl. 67 en 209.

in een aftrekzel van *Indigo*-bladeren, welke zij ook gedroogd en tot poeder gewreven naar plaatſen, waar zij ontbreken, ten zelfden gebruike verzenden, hetwelk eenen ſchoonen purpergloed aan het blaauw geeft door toevoeging van eenig loog. Voor dit ſpinnen, weven en verwen, en ook voor het opnaaijen der kleederen met eigen gemaakte naalden, zijn geene afzonderlijke ambachten geſchikt; de werklieden in ijzer en in leder onderſcheiden zich alleen. De laatſten worden *Karrankeas* of *Gaungay* genoemd en reizen overal op hun handwerk rond. Zij looijen en bereiden de ſchaaps- en geitenvellen tot de uiterſte zachtheid en verwen ze rood of geel, ook bewerken zij de oſſen- en elefantshuiden tot voetzolen en ander gebruik: de eerſten houden zich nabij de kust bezig met het ſmeden, maar binnenlands ook met het ſmelten van het ijzer in kunſtig aangelegde en met houtskool aangevulde ſmeltovens, waaruit zij een hard en bros metaal bekomen, hetwelk nog zeer veel bearbeiding van den ſmid vordert, om dienstbaar te zijn tot meſſen en ander tuig, hetwelk zij 'er ech-

echter zeer wel van weten te vervaardigen. Dezelfde kunstwerkers weten ook het goud te ſmelten en 'er draad van te trekken, gelijk zij het voorts tot velerleije verſierſelen bewerken (1).

Naauwlijks verdient het, na deze proeven van vergevorderde kunst, eenig gewag, dat men hier de fraaiſte korfjes vlecht, velerleije aardigheden van biezen maakt en aan de kalebasſen allerlei kunstwerk toevoegt, in welk alles de minst beſchaafde volken het menſchelijk vernuft alreeds doen blijken: belangrijker is het thans van hunne kundigheden, uitſpanningen en Godsdienstoefeningen te ſpreken.

De taal der *Mandinguezen* is de algemeene taal der ganſche landſtreek. Behalve deze, van welke wij wel woordenlijsten, maar geene bijzonderheden, vermeld vinden, ſpreken zij *Kreool-Portugeesch*; ook is onder hun het *Arabisch* niet ongemeen, voor zoo ver zij *Mahomedanen* zijn; waarbij zij nog eene zekere taal ſchijnen te hebben,

(1) PARK D. II. bl. 208—216. PREVOST D. IV. bl. 210—213.

ben, welke zij voor hunne vrouwen geheim houden (1).

Hunne tijdrekening bepaalt zich bij het aantal van *Regentijden*; het jaar verdeelen zij in *Manen*; den dag tellen zij bij *Zonnen*; elken dag verdeelen zij in morgen, middag en avond, en naar den ſtand der zon aan den hemel wijzen zij de verdere onderverdeelingen aan. Men vindt bij hun volſtrekt geene ſterrekundige denkbeelden; eene zon- of maanverduiſtering is in hun oog tooverwerk. Hunne aardrijkskunde ſtelt zich de aarde voor als een wijd uitgeſtrekt vlak, welks grenzen met ſneeuw en duisternis omtogen zijn. Aan gene zijde der zee, die hun eene zoutrivier ſchijnt, vermoeden zij het land der blanken, maar nog verder dan hetzelve verbeelden zij zich een reuzenland, alwaar hunne ſlaven gebragt worden; van alle landen echter achten zij hun eigen het gelukkigſte en alle vreemdelingen beklagenswaardig (1). Het ſchrijven

(1) PREVOST D. IV. bl. 223—233. PARK D. I. bl. 33, 45. D. III. bl. 88—109.

(2) PARK D. II. bl. 191—197.

ven is in hunne oogen ſchier niets anders dan tooveren (1): zoo geweldig ontvallen ons hier dezelfde menſchen weder, die wij ons in zoo vele opzigten van handel en kunstwerk zeer aanmerkelijk boven de volkeren, waarvan wij nog gewaagden, hebben zien naderen.

In hunne uitſpanningen beminnen de *Mandinguezen* bovenal de vertellingen, waarna zij uren lang onder hunne pijp zitten te luisteren, zeer veel gelijkende naar de *Arabiſche* nachtvertellingen, maar, volgens PARK, veel aardiger en kluchtiger dan dezen (2). De toon- en danskunst volgen in rang op deze uitſpanning, maar ſchieten ver bij derzelver volmaking te kort. Het ontbreekt hun evenwel niet aan verſcheidenheid van ſpeeltuigen, daar zij eene ſoort van cither met drie, eene groote harp met agttien, eene luit met zeven ſnaren, en een ſtaafſpel van twintig ſtukjes hout hebben, behalve eenen grooten en kleinen trommel, aan het eene einde open, eenige fluitjes en ſchelletjes, de

(1) PARK D. I. bl. 73.
(2) PARK D. I. bl. 58.

de *Joem-joem* der *Hottentotten* (1) en de elefantstanden, waarop zij een zeer aangenaam waldhoorngeluid voortbrengen (2). Hunne zangers maken eenen geheel afzonderlijken ſtand uit, die uit twee klaſſen van menſchen beſtaat; de eerſte en talrijkſte, *Jilliokea's* genoemd, zijn rondreizende Barden, altijd gereed, om een gezelſchap met vertelzels te vermaken, met de geſchiedenis des lands te onderhouden, of met, voor de vuist weg, liederen te zingen ter eere der Opperhoofden en van elk, die voor dezen ijdelen lof eenen goeden maaltijd over heeft; de laatſten zijn godsdienſtige lieden van den *Mahomedaanſchen* Godsdienst, die gewijde liederen zingen en veeleer zwervende Prieſters mogen genoemd worden, allerleije Godsdienſtige plegtigheden verrigtende ter afwending van rampen of verwerving van gunſten. Beiden ſtaan zij bij het gemeen in zeer hooge achting, en geſchieden

(1) PARK D. I. bl. 87. Vergel. D. V. bl. 58.

(2) PARK D. I. bl. 172, 173. D. II. bl. 203—205.

den 'er ſteeds voor hun zeer rijke inzamelingen (1). Het voor de vuist zingen is echter geenszins bijzonder eigen aan die van de eerſte ſoort; ook de vrouwen verzoeten zich niet zelden de arbeid door eenige liederen, welke hun de omſtandigheden opgeven, waarvan PARK zelf eenmaal het voorwerp was. Op eenen klagenden toon zongen eenige jonge vrouwlieden, onder het katoenſpinnen, wegens hem: „ de „ winden loeiden en de regen viel, — de „ arme blanke, mat en moede, kwam en „ zettede zich onder onzen boom, — hij „ heeft geene moeder, om hem melk te „ brengen, noch wijf, om zijn koorn te „ malen. — *Het Koor.* Laat ons met „ den blanken mededogen hebben; hij „ heeft geene moeder, om hem melk te „ brengen, noch wijf om zijn koorn te „ malen." Een lied, hetwelk bij de zuiverſte eenvoudigheid zoo veel goedhartigheid en tedergevoeligheid kenmerkt, dat de herinnering aan de noodkreet van zoo menige ſlavin onder de ſnerpende zweep van

(2) PARK D. I. bl. 87. D. II. bl. 203—204. D. III. bl. 20, 21, 26, 27.

van den *Americaanſchen* planter daarbij een even duldeloos verwijt wordt voor het gevoel en geweten van den *Europeër*, als ſteeds het tafereel blijft van den bijſtand der *Africanen* aan *Europeſche* ſchipbreukelingen tegen over dat van den gruwzamen ſlavenhandel aan de *Africaanſche* kust (1).

Het worſtelen behoort tot de zeer gemeenzame vermaken der *Mandinguezen*. De aanſchouwers ſcharen zich daartoe in eenen ruimen kring. De worſtelaars zijn ſterke en vlugge knapen, vol eerzucht en moed, en van jongs af op deze ligchaamsoefening afgeregt. Zij ontdoen zich in het ſtrijdperk van alle kleeding, behalve den broek, wrijven zich het lijf met olie of boomboter in, naderen elkanderen op handen en voeten, weren alzoo met de hand elkanders ſlagen af en loeren op de kans om elkander bij de knieën te grijpen, waarna de eigenlijke worſteling met groote behendigheid en overleg aanvangt. De trommel dient bij dezen wedſtrijd, eerst om de vergadering te doen nederzitten, daarna om het

(1) PARK D. II. bl. 62—65.

het teeken ten aanval te geven, voorts om de worſtelaars aan te vuren, en eindelijk om eenen algemeenen dans te regelen, in welken de aanſchouwers deel nemen, allen met ſchelletjes aan de armen en beenen (1), en onder een veelvuldig handgeklap, hetwelk bij elk hunner danzen een noodzakelijk vereischte ſchijnt (2).

Het ſlaan op trommels en het blazen op elefantstanden heeft ook dagelijks tot een Godsdienstig oogmerk plaats, ter bekendmaking, dat de avondgebeden aanvangen (3). Meest alle de *Mandingueſche* volkeren zijn, ten aanzien van den Godsdienst, in twee groote ſekten verdeeld, in *Mahomedanen*, welke *Biſchereen*, of *ware geloovigen* genoemd worden, en *Heidenen*, die *Kafirs* of *ongeloovigen* en ook wel *Souakies* of *drinkers van ſterke dranken* heeten. De laatſten maken het grootſte gedeelte uit. Bij hun is ook het beſtuur des lands,

(1) PARK D. I. bl. 77, 78. PREVOST D. IV. bl. 207.

(2) PARK D. II. bl. 204.

(3) PARK D. I. bl. 172, 173.

lands, waarin de anderen eeniglijk van goeden raad mogen dienen (1). De *Mahomedanen* laten niets onbeproefd, om hunne gezinte uit te breiden, en bedienen zich gereedelijk van de wapenen ter bekeering der Heidenen, doch laten zich ook ligtelijk bevredigen met eenig voorgewend geloof. „ Zoo niet het ganſche volk van „ *Kaſſon* den *Mahomedaanſchen* godsdienst „ omhelst en dit door elf openbare gebe„ den bewijst, kan zich ALMAMI ABD„ EL CADER, — een *Arabiesch* vorst, — „ niet onzijdig houden, maar zal hij zijne „ wapenen tegen *Kaſſon* keeren." Door deze bedreiging werden alle de inwoners van *Teeſee* bekeerd, doch niet verder, dan tot het doen der gebeden, wijl zij onder de *Johars* of *Jowers* moesten gerekend worden, die bij zulk eene bekeering alle hunne oude gevoelens behouden en zelfs ſterken drank blijven drinken (2). De echte *Biſchereen* nemen zorgvuldig de inſtellingen van hunnen aangenomen Godsdienst

(1) PARK D. I. bl. 64, 65.

(2) PARK D. I. bl. 140, en 164. D. III. bl. 50, 51.

dienst in acht. Nooit verzuimen zij hunne gebeden voor den maaltijd, noch ook de dagelijkſche morgen- en avondgebeden; de *Rhamadan* of vasten wordt door hun met naauwgezetheid gevierd en hunne vrouwen geven hun geenszins toe in eerbied bij de openbare gebeden (1).

De *Kafirs* of *ongeloovigen*, onder de *Mandinguezen*, hebben hunne geheel eigene Godsdienstbegrippen, vermengd met de onnozelſte ligtgeloovigheid en het buitenſporigst bijgeloof, en echter der bijzondere opmerking alzins waardig. Behalve de vereering der nieuwe maan, waarin zij met de *Biſchereen* deel nemen, ſchijnen zij geene eigenlijke Godsvereering te hebben. Bij de eerſte verſchijning der maan ſpreken zij binnensmonds een gebed uit, waarin zij God danken voor zijne goedheid gedurende het ſchijnen der vorige maan, en ſmeeken om zijne gunst, zoo lang zich deze zal vertoonen. Dit biddende houden zij de handen voor het aangezigt, waarna zij in dezelve ſpuwen en 'er over het gelaat

(1) PARK D. III. bl. 15, 23 en 31.

laat mede wrijven (1). Voor het overige ſtellen zij zich God, ſchoon als Schepper en Onderhouder van alles aangemerkt, zoo verheven van natuur en verre verwijderd van den ſterveling voor, dat het, in hunne oogen, dwaasheid is, aan den minſten invloed van gebeden op de onveranderlijkheid zijner beſluiten of de wijsheid zijner oogmerken te denken; en wanneer men hun vraagt, waarom zij dan tot deze dwaasheid overgaan bij het opkomen der nieuwe maan, antwoorden zij: „ het gebruik eischt dit, waarin „ wij onze voorvaders volgen." Zij gelooven, dat het Opperwezen het beſtuur der ondermaanſche zaken aan ondergeſchikte Geesten aanbeveelt, en op dezen achten zij, dat hunne tooverplegtigheden zeer grooten invloed hebben. Een witte vogel, aan den tak van zekeren boom opgehangen, de kop van eene ſlang of eene hand vol vruchten zijn de gewone offers, om de gramſchap dier Beſchermgeesten af te weren of derzelver gunst te verwerven (2). Tal-

(1) PARK D. II. bl. 192.

(2) PARK D. II. bl. 194—196. D. I. bl. 127.

Talrijk zijn daartegen de voorbehoedmiddelen, waarvan zich het bijgeloof bedient tegen allerleije kwaad, en die alhier *Sapphies*, elders *Fetishes*, *Amuleten*, *Grisgris* en *Domini* genoemd worden. Deze *Sapphies* zijn ſpreuken uit den *Koran*, door *Mahomedaanſche* Prieſters op ſtukjes papier geſchreven en aan de *Kafirs* zoo wel, als aan de *Biſchereen*, verkocht. Zij worden in horens van ſchapen, als in ſcheeden of kokers gedragen, ook wel in het vel van eene ſlang of krokodil rondom den enkel gewonden, om den voet te beveiligen tegen den beet dezer dieren. In oorlogstijd vooral moeten zij het lijf tegen de vijandelijke wapenen dekken; en ten allen tijde ſtrekken zij om gebreken des ligchaams te voorkomen of te genezen, hetzelve voor honger en dorst te beveiligen en in alle gevallen van het leven van de gunst der Beſchermgeesten te verzekeren. Dat de *Biſchereen* hooge waarde ſtellen in zulke *Sapphies* laat zich gemakkelijk verklaren uit dezelfde gewoonte der *Arabieren*, wier godsdienst zij omhelzen, en bij wien dit eene bijgeloovige verbastering ſchijnt van de aanbeveling der *Joodſche* wet, om, tot

le-

levende herinnering aan hare voorſchriften, dezelve op linten geſchreven om de handen en het voorhoofd te binden, in huis en op den weg bij zich te hebben en aan de posten der deuren te hechten (1): maar bij de *Kafirs* is dit bijgeloof eene geheel blinde naarvolging, en beiden geven zij zich onderling zoo weinig toe in de buitenſporigheid daarvan, dat men naauwelijks kan zeggen, wie zich hierin het belagchelijkst maken. Een oude *Kafir* verzogt PARK eene ſpreuk te ſchrijven op het plankje, welk hij hem daartoe aanbood, zeggende: „ zoo de *Sapphie* van eenen *Moor* goed is, moet die van eenen blanken nog beter zijn (2)." Een ervaren *Biſchereen* verzogt hetzelfde van hem als een behoedmiddel tegen alle ſlechte lieden, maar waschte het ſchrijfplankje daarna met een weinig water af in eene kalebas, en dronk dit water in eenen teug op, om de ganſche kracht der ſpreuk zich toe te eigenen, likkende daarna nog het ſchrijftafeltje af, tot dat het droog was, op dat hem toch

(1) PARK D. I. bl. 72, 73.
(2) PARK D. II. bl. 78, 79.

toch geen enkelde trek van het tooverſchrift mogt ontgaan (1). Geenszins bepaalt zich het bijgeloof tot deze dwaze ſpreukvereering: PARK liep eenmaal gevaar, zich het hoofd kaal te zien ſcheren op grond van het bijgeloof, dat het haar van eenen blanken eene *Sapphie* is, welke deszelfs bezitter alle de kundigheden bezorgt van den perſoon, die het gedragen heeft (2). Op reis verſchaft zich elk eene *Sapphie* naar eigene keus; meestal mompelt men eenige ſpreuken terwijl men op eenen ſteen ſpuwt, dien men daarna uit den weg werpt en waarmede men tevens alle hinderniſſen op de reis weggenomen waant (3). Eer men zich in een dicht bosch begeeft, fluit men driemaal op een ſtuk hol bamboesriet, hetwelk men aan den hals draagt, daarna legt men zijne ſpeer dwars voor den ingang, prevelt men eenige gebeden, en herhaalt men dit driedubbeld gefluit, waarop men zich gerust verlaat, wanneer men hetzelve niet hoort beantwoor-

(1) PARK D. II. bl. 127, 128.
(2) PARK D. II. bl. 44.
(3) PARK D. I. bl. 80.

woorden (1). Een zekere breedgetakte boom, *Neema Taba* bij hun genoemd, hangt vol van een onnoemelijk aantal oude vodden of lappen laken, door de reizigers, die de woestijn doortrekken, in welke hij ſtaat, geduriglijk vermeerderd: misſchien werd de allereerſte lap aan dezen boom ten teeken opgehangen, dat in zijne nabijheid water gevonden werd, het geen naderhand in dit bijgeloovig gebruik is overgegaan (2). Elders ligt een aantal aarden potten op een geſtapeld, die men eenmaal had gevonden, zonder te weten, hoe ze 'er gebragt waren, en welke men daarna aan eenen hemelſchen eigenaar toeſchreef, wiens eigendom men nu nimmer voorbijgaat, zonder 'er eene hand vol gras op te offeren, om ze voor den regen te dekken (3). Bijzonder is ook de waarde, welke jonge lieden op den zegen der ouden ſtellen: de jonge *Biſchereen* vooral geven gaarne deze of gene geſchenken voor een heilſpellend woord, het geen voor hun wordt uit-

(1) PARK D. I. bl. 164.
(2) PARK D. I. bl. 80.
(3) PARK D. II. bl. 100.

uitgeſproken (1). Daartegen nemen de moeders niet zelden in de grootſte overhaasting de vlucht met hare kinders voor vreemdelingen, uit vrees voor den opſlag van derzelver oogen op hare lievelingen, wijl zij daaraan eene heillooze tooverkracht toeſchrijven: eene bijgeloovige vrees door het geheele Oosten zoo wel als hier, en ook bij de Ouden zoo wel als thans door Reizigers en Letterkundigen opgemerkt (1). In het geven eindelijk van geſchenken wordt de witte kleur als een bijzonder kenmerk van goede gunst geacht (3),

Zelden laten zich de *Negers* in geſprek uit over hunne eigenlijke Godsdienstige gevoelens, vooral als men met hun wil ſpreken over hunne begrippen van eenen toekomſtigen ſtaat, wanneer hun de grootſte eerbied bevangt, maar ook het geſprek terſtond wordt afgebroken met de betuiging: „ niemand weet daarvan iets." Zij ſchijnen echter met eenige ongedurigheid

(1) PARK D. I. bl. 95.

(2) PARK D. I. bl. 147, 148. *Aant. van den geleerden Vertaler.*

(3) PARK D. I. bl. 154.

heid naar een ander leven uit te zien, wanneer het hun tegengaat (1).

Beide de geſlachten, zoo wel der *Biſchereen* als der *Kafirs*, worden, bij derzelver huwbaarheid, beſneden; bij de laatſten heeft dit echter niet als eene godsdienſtverrigting plaats, maar als een middel, gelijk zij wanen, ter bevordering der vruchtbaarheid. Doorgaans geſchiedt deze kunstbewerking aan verſcheidene jonge lieden tevens, die daarna, twee maanden lang, van allen arbeid bevrijd zijn, gezamelijk de ſteden en dorpen der nabuurſchap, al zingende en danzende, doortrekken en overal van de inwoners wel onthaald worden; de jongelingen en de jonge meisjes maken daartoe twee afzonderlijke gezelſchappen uit, die *Solimana's* genoemd worden (2).

Het huwelijk der jonge meisjes is niet zelden het gevolg van deze plegtigheid. Zij zelve behoeven daartoe niet aangezogt te worden door hare minnaars, die alles met hare ouders kunnen afdoen. Dezen vorderen eene vergoeding voor het verlies van haar

(1) PARK D. II. bl. 196.
(2) PARK D. II. bl. 181, 182.

haar gezelſchap en hulp, hetwelk doorgaans op de waarde van twee ſlaven berekend wordt, ten zij de dochter zeer ſchoon is, hetwelk den eisch der ouders verhoogt. Het met hun eens geworden zijnde, geeft de minnaar zijnen wensch aan de dochter te kennen, en ſtaat eeniglijk aan haar de keus, om hem tot man te nemen of altijd ongehuwd te blijven, hebbende hare ouders daarna geene vrijheid, om haar aan eenen anderen te verlooven, maar de verſmaade minnaar in zulk een geval het regt, om de dochter als ſlavin weg te nemen. Het eten van eenige *Kolla*-nooten, door den minnaar aan de ouders aangeboden, is het onderpand van het geſloten verdrag (1). Het huwelijk wordt in tegenwoordigheid van een zeker aantal perſonen gevierd. Men ſlacht daartoe eenen ſtier of geit en maakt eene groote hoeveelheid ſpijs gereed. Tegen den avond wordt de bruid in eene hut gebragt en met behulp van bejaarde vrouwen in den dosch geſtoken, die altijd van wit katoen is en haar van het hoofd tot de voeten bedekt. Alzoo zet zij zich midden op

(1) PARK D. II. bl. 182, 183.

op eene mat neder in den kring dier vrouwen, welke haar vele lesſen geven voor haar volgend gedrag, doch daarin dikwijls worden afgebroken door reijen van zingende en danzende meisjes, meer vrolijk en aardig, dan welvoegelijk en zedig. Inmiddels houdt zich de bruidegom voor de deur van hare hut bezig met de gasten van beide geſlachten, onder welken hij almede *Kolla*-nooten uitdeelt en voor elks aandeel aan den maaltijd zorgt. Na denzelven ſlijten dezen den ganſchen nacht in zang en dans. Tegen middernacht laat zich de bruid heimelijk geleiden naar de hut, die hare woning zijn zal, en verwijdert zich de bruidegom van zijne gasten op een gegeven teeken; doch met den morgenſtond wordt het jonge paar reeds bezogt door de vrouwen, die, zich van de vroegere eerbaarheid der bruid verzekerd hebbende, rondom het huwelijksbed danzen, zonder welke bevinding geen huwelijk voor verbindend gehouden wordt (1).

De veelwijverij is bij de *Biſchereen* zoo wel als bij de *Kafirs* in gebruik, bij de eerſten

(1) PARK D. II. bl. 184.

ſten echter tot een viertal vrouwen bepaald. De prijs, dien de man voor zijne vrouwen geeft, doet hem haar meer beſchouwen als zijne gekochte ſlavinnen, dan wel als de gezellinnen zijns levens; elk derzelven heeft echter op hare beurt het algemeene opzigt over de ſpijsbereiding en het gedrag der eigenlijke ſlavinnen, en hoe hoog de *Mandinguez* zijn gezag ook doe gelden, hij voert hetzelve niet hard noch wreed en is vrij van alle lage ijverzucht. Hij behoeft zich ook weinig te beklagen over de vrijheid, welke hij aan zijne vrouwen bij alle openbare vermaken vergunt, wijl de voorbeelden van overſpel onder haar zeer zeldzaam zijn (1). Meer lijdt de huiſelijke rust van de geſchillen der vrouwen onderling. De man is wel derzelver ſcheidsman, maar moet zijne uitſpraak ſomtijds door eenige tucht doen gelden, alvorens de rust herſteld wordt. De getuchtigde of in het ongelijk geſtelde vrouw kan zich hier over beklagen bij het Opperhoofd der ſtad, die hare zaak in het gerigt brengt, doch waar zij

(1) PARK D. II. bl. 185, 186.

zij zelden in het gelijk geſteld wordt, en, zich nu nog niet willende ſchikken naar haar vonnis, brengt eene zeer zonderlinge tuchtroede de zaak ſpoedig aan een einde (1).

Nabij den ingang van elke ſtad hangt een kleed van vermomming, gemaakt van boomſchors en voor den *Mumbo Jumbo* geſchikt. Door dien naam verſtaat men een vreezelijken bullebak, door de *Kafirs* inzonderheid gebruikt, om huiskrakeelen te voorkomen of beſliſchend te eindigen. De man zelf of iemand zijnentwege begeeft zich met den avond buiten de ſtad en ſteekt zich in dit momtuig, hetwelk hem volſtrekt onkenbaar maakt. Een luid geſchreeuw door de naburige bosſchen kondigt zijne komst in de ſtad aan, alwaar hij zich, zoodra het donker is, naar de *Bentang*, of gerigtsplaats, begeeft, werwaarts op zijn herhaald geſchreeuw alle de inwoners zamenvloeijen. Gaarne zouden de vrouwen, wier geweten niet zuiver is, zich hiervan verſchoonen, maar, opgeroepen, mogen zij niet te huis blijven. De me-

(1) Park D. II. bl. 187.

menigte vangt nu een plegtig feest aan met zang en dans, hetwelk tot den middennacht voortduurt. Omtrent dien tijd wijst de *Mumbo Jumbo* de ſchuldige aan, welke daarop gegrepen, uitgekleed, aan een paal gebonden en met de roede van *Mumbo* nadrukkelijk gegeeſeld wordt onder een aanhoudend gejuich van alle aanwezigen, vooral van de overige vrouwen. Met het aanbreken van den dag neemt deze zonderlinge en wanvoegelijke regtspleging een einde (1). Opmerkelijk is het, dat het geheim van den *Mumbo Jumbo* eeniglijk bij de mans bekend is, en nog wel bij dezulken alleen, die tot hetzelve zijn toegelaten onder plegtige verzekering van het voor zich te zullen bewaren. Onderling over den *Mumbo* ſprekende, hebben zij eene taal, die de vrouwen zelve niet verſtaan, en waarbij zij ook, in dit momtuig verſtoken, een geluid maken, hetwelk naauwelijks van een mensch voortgebragt ſchijnt. In 1727 had een Opperhoofd de zwakheid het geheim van den *Jumbo* aan eene zijner vrouwen te openbaren, die hetzelve niet verzwij-

(1) PARK D. L. bl. 73—75.

zwijgen kon; beiden werden zij op bevel van den zelfden *Mumbo Jumbo* van kant gemaakt (1).

De arbeid der verlosſing ſchijnt aan de *Mandingueſche* vrouwen weinig ſmart te kosten; zij verbijten dezelve ook liefst en roepen zelden eenige hulp in. Zij zelve reinigen het kind, en wikkelen het in een lap katoen. Met de veertien dagen nemen zij het al reeds op den rug, en leggen het niet af onder al hare bezigheid, tot dat het aan zich zelve kan worden overgelaten, wanneer zij het naakt op den grond laten kruipen (2).

Ook hier zoogen de moeders, tot dat de kinders alleen kunnen loopen, en houden dit niet zelden drie volle jaren uit, gedurende welken tijd zij zich van haren man onthouden; van daar heeft eene vrouw zelden meer dan vijf of zes kinders (3).

Met den zevenden of achtſten dag na de geboorte heeft een feest plaats *Ding Koon Lee* genaamd of *het ſcheren van het kind*

(1) PREVOST D. IV. bl. 244 en 223.
(2) PREVOST D. IV. bl. 198, 199.
(3) PARK D. II. bl. 180.

kind zijn hoofd, waarin de plegtigheid van dit feest met de daad gelegen is. Voor de genoodigden is daarbij een gastmaal aangeregt, van gemale koorn en zure melk, *Dega* geheeten. De Prieſter, die een *Biſchereen* is, ſpreekt een lang gebed over deze ſpijs uit, neemt daarna het kind in de armen en zegent hetzelve en het ganſche gezelſchap tevens met een tweede gebed, voorts fluistert hij het kind eenige ſpreuken in het oor en ſpuwt het driemaal in het aangezigt, waarna hij den naam van hetzelve overluid uitſpreekt en het aan de moeder terug geeft. Nu verdeelt de vader de *Dega* onder de aanwezigen, waarvan men gaarne iet mededeelt aan gevarelijke zieken, wijl men daaraan, na deze zegening, een geneeskundig vermogen toeſchrijft (1).

Niet altijd worden de kinders naar de ouders genoemd, maar dikwijls naar eenige aanmerkelijke omſtandigheid: zoo wordt een kind, hetwelk kort na den dood van een ander geboren wordt, meermalen *Karfa* of *vervangen* genoemd. Behalve dezen eigen naam heeft hetzelve nog den geſlacht-

(1) PARK D. II. bl. 188, 189.

ſlacht- of ſtamnaam, *Kontong* geheeten, bij welken de *Mandinguezen* gaarne genoemd worden, wijl zij zeer veel prijs ſtellen op de oudheid hunner afkomst.

Terſtond na de benoeming van het kind wordt het op verſchillende deelen des ligchaams beſchilderd op eene wijze, niet ongelijk aan het *Tatoueren* der Zuidzee-eilanders (1).

De moederlijke zorg bepaalt zich geenszins bij de ligchamelijke opvoeding der kinders; de zedelijke gaat haar doorgaans zoo ernſtig ter harte, dat eene der eerſte leſſen, welke zij denzelven voorhouden, die is van altijd de waarheid te ſpreken (2). Ook blijft de verſtandsoefening niet overal voor de meisjes bij het ſpinnen van katoen, het malen van koorn en het verrigten van ander huishoudelijk werk, of voor de jongens bij de bearbeiding van den grond, de jagt, de visſcherij en wapenhandel bepaald, maar aan beider onderwijs in meer redelijke kundig-

(1) PARK D. II. bl. 187, 189.

(2) PARK D. II. bl. 179, 180. D. I. bl. 181, 182.

digheden zijn in de voornaamſte ſteden bijzondere ſchoolinrigtingen gewijd. PARK was te *Kamalia* bij eenen ſchoolmeester te huis, die zeventien jongens en twee meisjes tot leerlingen had; de eerſten ontvingen zijn onderwijs bij het licht van een groot vuur voor den dageraad en ook laat in den avond, wordende zij bij dag als huisſlaven van den leermeester aangemerkt, voor wien zij allerleijen veldarbeid en huiswerk verrigteden; de laatſten werden op den dag onderwezen. Behalve den *Koran* en een paar verklaringen van denzelven bezat deze ſchoolmeester verſcheidene handſchriften, onder anderen van eene *Arabiſche* overzetting der boeken van MOZES, als mede van DAVIDS *Pſalmen* en van den Profeet JESAÏAS (1), in welke allen ve-

(1) De *Nederduitſche* Vertaler van PARK teekent hierbij aan, dat men in de *Allgemeine Litteraturzeitung* gemeend heeft, dat het *Lingieli la Iſa*, door PARK voor het boek van JESAÏAS gehouden, een *Euangelie van* JESUS moet geweest zijn: daar het echter aan den Reiziger geene geringe ſtof tot droefheid was, het licht des *Euangeliums* geheel uitgeſloten te zien bij de *Mandinguezen*, onder wien hij de kennis aan de geſchie-

vele inlasſchingen wegens MAHOMED moeten geweest zijn, vermits PARK 'er deszelfs naam duidelijk in onderkende, ſchoon te onbedreven in de *Arabiſche* taal, om over de inlasſchingen zelve te oordeelen. Van daar dat hij bij de *Mahomedaanſche Negers* eene genoegzame kennis aan de geſchiedenis des Ouden Verbonds aantrof, welke hem niet meer verraschte, dan zijne gelijke Bijbelkennis hun bevreemdde, waarſchijnlijk om dat hunne onderwijzers hun de blanken als diep onkundig in deze zaken hadden voorgeſteld, aan welk verkeerd denkbeeld zij ook door de blanke handelaars aan de kust geenszins waren onttrokken. De *Kafirs* zijn niet min geſteld op het onderwijs hunner kinders, dan de *Biſchereen*, en deden daardoor den vromen PARK denken, dat *Christen* ſcholen met het best gevolg onder hun zouden kunnen opgerigt worden. In de *Mahomedaanſche* ſcholen ontbreekt het geenszins aan bemoediging van

ſchiedenisſen des Ouden Verbonds vrij algemeen vond, kan het niet wel veronderſteld worden, dat hij zich zoo zeer wegens dat boek zal vergist hebben.

van den naarijver der kinderen; 'er worden geregelde ſchoolproeven genomen van de gemaakte vorderingen in het lezen van den *Koran* en het opzeggen der gebeden, na welker goedkeuring den leerling de laatſte bladzijde van den *Koran* in handen wordt gegeven, die dezelve leest en daarna tegen zijn voorhoofd drukt onder het zeggen van *Amen*, waarop hem met broederlijke handdrukking de naam van *Biſchereen* wordt gegeven. Nu is de opvoeding voltooid en koopen de ouders hunnen zoon weder los, door den ſchoolmeeſter eenen ſlaaf in deszelfs plaats te geven, wien hij zelf anders zoo lang tot ſlaaf blijft, tot dat hij door eigen vlijt zijn losgeld kan bijeenbrengen (1).

In gevallen van ziekten en verminking des ligchaams mengt zich bijſter bijgeloof met opmerkelijk kunstbedrijf. Terwijl men op onderſcheidene deelen des ligchaams *Sapphies* legt en velerleije tooverplegtigheden angstvallig waarneemt, gebruikt men tevens het ſtoombad tegen de koorts en onderſcheiden boomſchors tegen den roo-

(1) PARK D. III. bl. 1—9.

rooden loop, het eerſte echter met gelukkiger gevolg dan het laatſte. Beenbreuken en verrekkingen worden door eenvoudige ſpalken en verbanden herſteld, die ſlechts met koud water worden vochtig gehouden. Verzweringen worden door ſchroei-ijzers geopend en derzelver wonden met boombladeren, *Shea*-boter of koedrek verzacht of gezuiverd. Nabij de kust wordt het lancet ter aderopening gebruikt, elders en bij plaatſelijke ontſtekingen gebruiken zij koehorens als laatkoppen, aan wier ſpits einde de lucht wordt uitgezogen door een klein gaatje, hetwelk de zuiger daarna met wasch weet te ſluiten, waarop eene ruime bloedontlasting onder den hoorn volgt (1).

Een overluid en naar gehuil van bloedverwanten en buren kondigt het te kort ſchieten der kunst bij den dood van voorname perſonen aan, en in den avond van den zelfden dag des overlijdens wordt doorgaans reeds de uitvaart gevierd. De eigene hut des overledenen of een naburige boom, onder wiens ſchaduw hij gewoon was te rusten, wordt de plaats, waar het lijk, in wit

(1) PARK D. II. bl. 198—202.

wit katoen gekleed en in eene mat gewonden, aan de aarde wordt vertrouwd. Een aantal ſtekelachtige takkebosſchen beveiligen het voor het opgraven der wolven, wanneer hetzelve buiten de wal der ſtad is begraven, maar nergens wijst eenig ander gedenkteeken de grafplaatſen aan (1).

De regering onder alle de *Mandingueſche* volkeren is eenhoofdig; dezelve wordt gevoerd door den *Manſa* of Oppervorst en zijnen Staatsopvolger, *Farbanna* genoemd; hem volgen de *Alkaids* of Bevelhebbers over de verſchillende gewesten. De onderdanen zijn in vrije lieden en ſlaven verdeeld; onder de eerſten hebben de kooplieden, of *Slatees*, die den handel met vreemden drijven, het hoogſte aanzien, en in het algemeen draagt men den ouderdom grooten eerbied toe. De oudſte volgt zijnen vader op den troon. In geval van minderjarigheid wordt des overleden naaste bloedverwant tot de regering geroepen, die dezelve blijft voeren, als ware 'er geen zoon geweest. Schattingen bij bijzondere gelegenheden geheven en algemee-

(1) PARK D. II. bl. 202, 203.

meene regten op den doorvoer van goederen maken de inkomſten der Staten uit. Van de kust binnen 's lands reizende betaalt men deze tollen in *Europeſche* waren, uit de binnenlanden terugkeerende in ijzer en boomboter (1). De post van *Alkaid* of Bevelhebber in de bijzondere ſteden is erfelijk en beſtaat in het bewaren der openbare rust, het inzamelen der tollen en ſchattingen en het voorzitten in den gerigtshandel. De regtbanken zelve, *Palavers* geheeten, zijn zamengeſteld uit de oudſten der ſtad, voor zoo verre deze vrije lieden zijn, en worden met veel ſtatigheid onder den blooten hemel gehouden. De zaak wordt van weerszijde onderzogt, de getuigen openlijk gehoord, en de uitſpraak door de goedkeuring der omſtanders gevolgd. Zonder eigene geſchrevene wetten, bij gebrek zelfs van eigen ſchrift, volgt men gemeenlijk het oud gebruik in de regtsoefening: zints de invoering der *Mahomedaanſche* leer zijn echter ook vele burgerlijke inrigtingen van den Profeet in gebruik gekomen, welke men in eene verzameling van

(1) PARK D. I. bl. 65, 66.

van aanteekeningen op den *Koran* vindt, onder den naam van *Al Sharra* in hunne handen. Daar echter de *Palavers* uit *Kafirs* zijn zamengeſteld, die zelve deze geſchriften niet lezen noch ook erkennen, treden de *Biſchereen* als regtsgeleerden en pleitbezorgers op voor de aangeklaagden of aanklagers en voeren het geding met geene mindere haarklooverijen, zaakverwarringen en langwijligheden, dan waarin zich eene baatzuchtige praktijk bij de *Europeërs* oefent (1).

Alleraanmerkelijkst is de ſlavenſtaat bij de *Mandinguezen*, zoo wegens deszelfs overwigt in aantal boven de vrije lieden, als met opzigt tot den aard der ſlavernij en de oorzaken, waaruit dezelve bij hun ontſtaat. Het getal der ſlaven ſtaat tot dat der vrijen als drie tegen een. Kost en kleeding is het eenige loon voor derzelver arbeid en de verzwaring of verligting van hun lot hangt van den aard hunner meesters af. Het algemeen gebruik heeft echter in de behandeling der ſlaven zekere regels ingevoerd. De in huis geborene ſla-

(1) PARK D. I. bl. 35—38.

ſlaven worden zachter behandeld, dan de voor geld gekochte. Over de eerſte ſtrekt zich het gezag van den meester ſlechts tot eene gematigde ſtraf uit; zelfs mag hij hun niet verkoopen zonder regterlijk verlof of buiten eigen broodgebrek, wijl in het laatſte geval zijne ſchuldeisſchers zelve in den prijs zijner ſlaven hunne ſchadeloosſtelling mogen zoeken. Alle de voor geld gekochte en in den krijg gevangene worden zonder eenige bepaling aan de willekeur der eigenaars overgelaten. De marktprijs dier ongelukkigen neemt in hoogte toe, naar gelang zij verder van hun geboorteland zijn verwijderd, en alzoo minder aan de vlucht kunnen denken. Om deze reden heeft 'er eene gedurige verhandeling en vervoering van ſlaven plaats, hetwelk hun lot zoo onzeker als ellendig maakt. Alle deze rampzaligen zijn alzoo of geborene of gewordene ſlaven. De eerſten worden in den handel hooger geacht dan de laatſten, om dat zij, van jongs af aan den arbeid en het gebrek gewoon, hun hard lot minder verwenſchen. Krijgsgevangenſchap, hongersnood, ſchuld en misdrijf brengen den vrijgeboren in ſla-

ver-

vernij. De oorlog, de eerſte bron der ſlavernij, levert ſteeds het grootſte aantal op. Gebrek aan voorzorg tegen ſchaarſchen oogst en aan weldadige inrigtingen tegen bijzondere ongelegenheden, doet den armen *Neger* niet zelden zijne vrijheid veil bieden voor zijn leven, en zijne kinders, die toch van honger zouden omkomen, verkoopen, om hun en zich zelven te behouden (1). Onvermogen, om wettige ſchulden te betalen, wordt door verlies van vrijheid gevolgd, om dat perſoon en goederen beide de waarborgen zijn voor des ſchuleisſchers eigendom. Ook den *Europeër* wordt dit regt toegekend op den inboreling, hetwelk zich zelfs zoo ver uitſtrekt, dat hij, buiten ſtaat om zich van zijnen ſchuldenaar of deszelfs huisgenooten meester te maken, eenen anderen inboreling van dezelfde ſtad in zijne plaats mag aangrijpen en vasthouden, tot dat deszelfs vrienden den ſchuldenaar gevonden en gedrongen hebben of ter voldoening der ſchuld, of ter overgave van zich zelven als ſlaaf aan den ſchuld-

(1) PARK D. II. bl. 150.

ſchuldeisſcher, die, bij gebreke daarvan, zijnen genomen gijzelaar kan verpligten tot het betalen van het dubbeld beloop der ſchuld, of hem zelven als ſlaaf mag verkoopen. De misdrijven, waarop de ſlavernij als ſtraf geſteld is, zijn moord, echtbreuk en tooverij. Bij echtbreuk heeft de beledigde perſoon de keus, den belediger, te verkoopen of hem voor een genoegzaam rantzoen vrij te geven. De misdaad van tooverij is bij de *Mandinguezen* die der vergiftiging of van heimelijken aanleg tegen de gezondheid of het leven van anderen. Uit eene der opgenoemde oorzaken in ſlavernij gekomen, blijft men in dezelve tot den dood toe, ten zij men de erkentelijkheid van zijnen meester door eenigen uitſtekenden dienst tot vrijlating beweegt, of dat men, ten ſtrijd gevoerd, twee krijgsgevangenen tot eigen losprijs terugbrengt. Het ontloopen is de eenige weg, dien zich de ſlaaf gemeenelijk open ziet; de gelegenheid daar toe wacht hij jaren lang zonder het minſte blijk van ongeduld af, en nimmer laat hij haar onbeproefd voorbijgaan, tot welke proefneming de oorſpronkelijke bergbewoner echter doorgaans meer gereed bevonden

den wordt, dan de inboreling der valeijen (1).

De oorlogen, die een oneindig grooter aantal menſchen in ſlavernij brengt, dan de drie overige oorzaken gezamelijk, zijn van tweederleijen aard. *Killi*, een woord, hetwelk *uitroepen*, *uitdagen* beteekent, is de naam van den openlijk aangekondigden krijg. Dezelve loopt doorgaans in eenen veldtogt af. Zelden denkt de verwonnene aan het beproeven van eene tweede krijgskans; de nederlaag verſpreidt meestal eenen verdoovenden ſchrik, waarvan de overwinnaar zich ſlechts heeft te bedienen, om krijgsgevangenen te maken en ze gebonden met alle hunne goederen te vervoeren. De oude, zwakke, onvervoerbare of onverkoopbare worden niet zelden om hals gebragt. Het zelfde lot treft gewonelijk het verwonnen Opperhoofd. Het haastig vluchten der zwakſte partij maakt den oorlog min verderflijk, dan dezelve op dezen voet anders moest worden. Na den aftogt der overwinnaars keeren de vluch-

(1) PARK D. I. bl. 42, 43. D. II. bl. 218—237.

vluchtelingen met behoedzaamheid weder tot hunne geboorteplaats, die hun altijd overdierbaar blijft, en, de vrede herſteld zijnde, herrijzen tevens hunne ſteden met eene nieuwe bevolking, die het geleden verlies weldra onmerkbaar maakt. *Tegria*, welk woord *plundering* of *rooverij* beteekent, duidt de andere ſoort van krijg der *Mandinguezen* aan. Dezelve wordt uit erfelijke geſchillen geboren en tusſchen de bewoners van het zelfde gewest, zonder eenige voorafgaande oorlogsverklaring, bij voorkomende gelegenheid ter voldoening aan overouden wrok, gevoerd. De inzameling van den oogst wordt meestal door deze vijandelijkheden geſtoord, die dan eene wederwraak verwekken, welke door het Opperhoofd der ſtreken wordt geregeld. De feeſten zijn de eigenlijke tijden, waarop men met hem de ontwerpen ſmeedt, om hem of zijne voorouders op het nadrukkelijkst te wreeken van naburige beledigingen; die ontwerpen worden geheim gehouden en op zijnen tijd door eenige waaghalzen uitgevoerd, die, met eenen dapperen leidsman aan het hoofd, in ſtilte de bosſchen doortrekken, in den

in den regentijd vol ſtaan, en bij het opdroogen boven den modder eenen witten uitſlag vertoonen, die dan opgezameld en gezuiverd wordt. De *Mooren* voorzien hun van zwavel, uit de *Middellandſche* zee aangebragt. Beide deze hoofdſtoffen van het buskruid ſtampen zij te zamen in een houten mortier, hetwelk hun echter een zeer ongelijken korrel levert, die in losbarsting veel zwakker is, dan het *Europeesch* poeder (1).

Schoon PARK, die ons tot deze uitvoerige beſchrijving der *Mandinguezen* in ſtaat heeft geſteld door berigten zijner reize, waarin de geest van onpartijdigheid zoo wel, als van dankbare erkentenis voor de gastvrije deugden dezer menſchen, alzins doorſtraalt, van oordeel is geweest, dat de afſchaffing van den *Europeſchen* ſlavenhandel geenszins onder hun die weldadige en wijde ſtrekking zal hebben, welke 'er zich de menſchenliefde van verbeeldt (2), zoo lang de aanleidingen ten oorlog tusſchen vele kleine, naarijverige, krijgshaftiti-

(1) PARK D. I. bl. 208, 209.
(2) PARK D. II. bl. 237.

tige en wraakzuchtige Staten ontelbaar en en de denkwijze over het gevarelijke van eenen verraschten vijand, dien men verwijderen of ombrengen moet, onveranderd blijven (1), heeft hij zelf echter het lot der rampzaligen, die de *Slatees* opkoopen, om ze naar de kust te voeren, op zulk eene wijze beſchreven, dat men niet kan nalaten derzelver dood onder de handen hunner overwinnaars alzins wenſchelijker voor hun te achten. Een diep ingeworteld begrip, dat de blanken de *Negers* koopen, om ze te verſlinden of wel om ze aan andere menſcheneters te verkoopen, martelt hun met den ſchrik van duizend dooden gedurende hun verblijf in de handen der *Slatees*. Die onverwinbare angst, welke hun alles ter ontkoming doet beproeven, verpligt de ſlavendrijvers tot allerleije maatregelen van bewaring. Paar aan paar kluisteren zij ze aan den linker voet van den eenen en den regter voet van den anderen, met eene keten, welke hun het langzaam voortgaan vergunt, wanneer zij derzelver gewigt met een koord ophouden; voorts worden zij vier

(1) PARK D. II. bl. 224, 225.

vier aan vier aan vier met den nek aan elkanderen gebonden door eene ſterke reep van ineen gedraaid leder. Bij nacht wordt hun een paar boeijen om de handen gedaan en ſomtijds ook een ligte ijzeren keten om den hals gelegd. Al die wreede voorzorg wordt tegen het wegloopen gebruikt ook bij dezulken, die zich in werkelooze vertwijfeling aan hun ſchriklijk noodlot overgeven, en wien deze onmenſchelijkheid van hunne eigene kleurgenooten in de duldelooze verbeelding bevestigt, van gelleept te worden naar de feesten van blanke menſcheneeters. Bij het minste blijk van wrevel tegen zulk eene behandeling, wordt hun een dik houten blok ter lengte van drie voet met eenen ijzeren beugel aan den enkel gelloten. Het belang van de *Slatees* vordert wel, dat de ſlaven welgedaan ter handelplaatſe komen; en daartoe worden zij, wanneer zij niet op weg zijn, elken morgen, met hunne kluisters aan, in de ſchaduw van het geboomte gebragt en aangemoedigd, om zich met dobbelſpel en zang te vermaken: maar meerendeels blijven zij in diepe zwaarmoedigheid den ganſchen dag met de oogen

op

op den grond geſlagen zitten, tot dat zij met den avond in ruime hutten gebragt en den ganſchen nacht door huisſlaven bewaakt worden (1). Jaren lang vertoeven de rampzaligen ſomtijds in dezen ſtaat van onberekenbaar lijden hunner verbeelding, alvorens de opkooper een genoegzaam aantal heeft bijeengebragt, om met zijne *Coffle*, gelijk ze genoemd wordt, op te trekken naar de kust, wanneer het uiterst ligchaamsleed de werking der verbeelding vervangt. Met zwaren last beladen en bij zeventallen aan lederen riemen gebonden, ondervinden zij ſpoedig aan de, nu voor het eerst ontkluisterde, voeten duldelooze kramptrekkingen bij het ſnel voortgedreven gaan: de grootſte lijders mogen evenwel den togt niet vertragen; men ontſluit hun ſlechts van hun zevental en men vergunt hun eenen trageren tred, tot dat zij, bekomen van hunne ſmart, den ten achtergebleven weg met zoo veel ſneller loop kunnen inhalen. De minſte verdenking van onwilligheid wordt van de ſtrengſte geeſſeling gevolgd, en de

(1) PARK D. III. bl. 12—14.

de minſte uitrusting wordt nimmer alvoorens deze wreede beproeving vergund, terwijl gewapende mannen, met ſnaphanen toegerust, bij den geringſten ſchijn van zamenſpanning, onophoudelijk den dood dreigen aan het zevental, hetwelk hun is toevertrouwd (1). Het zwakke geſlacht deelt gelijkelijk in alle deze ellenden en wreedheden, en bezit in alle deszelfs aanminnigheden, die bij beſchaafde volkeren zoo groote tooverkracht oefenen, geen vermogen genoeg, om de vleeschverſcheurende zweep van den drijver te verbidden. De rampzalige NEALEE, die hare ellende niet langer voort kon ſlepen onder den last, die haar drukte, werd als halſtarrig behandeld, om dat zij bij het ontbijt de *Moening* of watergort weigerde. Onvermogen deed haar achteraan komen, maar niet zoo ver, of men kon haar gejammer hooren over den pijn harer beenen. Nu onthief men haar van den last, dien men eenen anderen ellendeling oplegde, maar nu ook dwong men haar in de voorhoede te blijven. Terwijl de *Coffle*, aan een beekje uitrustende en

(1) PARK D. III. bl. 21—25.

en zich met wilden honing willende voeden, door eene ſchrikkelijke zwerm bijen op de vlucht werd gedreven, bleef NEALEE het wereloos ſlachtoffer van derzelver wraak. Zij was naar den ſtroom gekropen, om zich de bijen met water van het naakte lijf te houden, maar was te kort geſchoten tegen hare vervolgers. Nu misten haar de *Slatees* en kwamen haar wedervinden, om haar aan den dood te ontrukken, dien zij minzaam zag naderen: men haalde haar zoo veel angels uit de huid, als men vermogt, men wiesch haar het ligchaam en wreef het met gekneusde bladeren; de wreedheid zelve ſcheen barmhartig te worden en ſprak goede woorden, om haar weder te doen opſtaan en den weg te vervolgen: maar naauwelijks betuigde NEALEE, liever te willen ſterven, dan eenen ſtap verder gaan, of de wreedheid werd woedende, barſtede in ſchrikkelijke bedreigingen los en vervulde die terſtond allergruwzaamst. De zweep deed NEALEE oprijzen en met tamelijken ſpoed voortgaan. Zou het dan ook bloote halſtarrigheid van haar geweest zijn? Men zou dit denken, daar

zij het nog vier of vijf uren uithoudt; men twijffelt hier niet aan, daar zij zelfs nu eene poging doet, om de *Coffle* te ontloopen. Maar ach! daar zijgt zij in het gras neder en nu is de zweep zelve krachteloos, want die heeft de laatſte ſtuiptrekkende kracht der nature bij haar uitgeput. Men zet haar op eenen ezel; de koppigheid van dit dier werpt haar telkens af: nogtans blijft zij den *Slatees* te veel waard, om haar achter te laten. Nu dragen haar twee ſlaven bij verpoozinge op eene baar van bamboesriet, waarop zij met ſtroken van boombast gebonden is. Het veelvuldig knippen op de vingers kenmerkt de eigene vertwijfeling der genen, die haar torſchen; de dag komt eindelijk ten avond, de nacht geeft haar rust, maar geene kracht genoeg, om zich den volgenden morgen overeind te houden; men bindt haar nu als een lijk op den rug van den ezel, die haar telkens afwerpt en bij den laatſten ſmak eene zware kneuzing veroorzaakt. *Kang tegi*, *kang tegi*, ſchreeuwt hierop de ganſche *Coffle* uit, maar, in plaats van haar de keel af te ſnijden, hetwelk die kreet eischt, ontneemt

men

men de ellendige alle dekzel, en laat men haar leggen aan den weg (1). Afſchuwelijk voorzeker is de bloeddorst der *Dahomans*, maar min gruwzaam dan deze wreedheid der ſlavendrijvers: het hart dien volks is een tijgerhart, maar dat der *Mandinguezen* is anders menschlievend en zacht. De vreemdeling, die bij hun komt, behoeft niet lang op de *Bentang* te blijven ſtaan, om bij den een eenen of anderen te worden genoodigd, de *Slatee* zelf is even gastvrij als elk ander (2). „Nooit vervoegde ik mij — zeide LEDYARD — bij eene vrouwe in welvoegelijke en vriendelijke bewoordingen, zonder een even welvoegelijk en vriendelijk antwoord te krijgen. Was ik hongerig of dorſtig, ongedaan of ziek — dus vervolgt hij — zij maakten geene zwarigheid, om mij bij te ſtaan, en bragten mij hare verkwikking zoo ongedwongen en minzaam, dat ik, dorstig zijnde, den onaangenaamſten drank, en hongerig het groſſte voedzel met dubbelden ſmaak gebruikte (3)."

Gaar-

(1) PARK D. III. bl. 32—37.
(2) PARK D. I. bl. 96.
(3) PARK D. II. bl. 178.

Gaarne keeren wij, onder hartelijke vervloeking van den krijg en de eigenbaat, die bronnen der vermelde gruwzaamheden, op LEDYARD's woorden terug tot het anders zoo beminnelijke karakter der *Mandinguezen*, om met genoegen te kunnen vertoeven bij het bevallige tafereel, hetwelk ons deze menſchen in hun dagelijksch bedrijf vertoont. Terwijl de man zich met de visſcherij bezig houdt, is de vrouw vlijtig in katoenbewerking nabij hare hut onder de ſchaduw van den overdierbaren *Shea*-boom (1).

(1) Naar de Platen bij PARK voorkomende D. II. bl. 158 en D. III. bl. 68.

MANDINGUEZEN.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.

JALOFS.

Senegambia, aan de westkust van *Africa* gelegen tusſchen de rivieren de *Gambea* en de *Senegal*, doch zich over de laatſte uitſtrekkende tot aan de woeſtijn van *Sahara*, en ten Oosten aan *Nigritie* grenzende, wordt voornamelijk bewoond door de *Jalofs*, die zich niet minder van de *Feloups* en *Foulahs*, hunne landgenooten, dan van de *Mandinguezen*, hunne naburen, onderſcheiden.

De ligging van dit uitgeſtrekte land onder de verzengde luchtſtreek maakt 'er de hitte groot, welke echter door de weste zee-

zwartheid van huid. De vrouwen voor-al zijn ſchoon geformd en worden zoo wel wegens dit voorregt, als uit hoofde van hare uitſtekende vatbaarheid en leerzaamheid veel hooger geſchat in den verfoeijelijken menſchenhandel, dan de vrouwen van elders (1).

De mans dragen ſomtijds witte broeken met zeer ruime plooijen om de beenen en aan het lijf een rok, naar een koorkleed gelijkende, met zeer wijde mouwen; hierin ſchijnt hun praalgewaad te beſtaan. Te huis, onder hunnen arbeid en bij hunne gemeenzame verkeering, ſlaan zij ſlechts een katoenen, bontgekleurde en eigen bereide lap van anderhalf of twee ellen lang om den middel, die hun in de breedte tot over de knieën dekt. Nog een ander ſtuk doek van dezelfde ſtof en kleur dragen zij dan hierbij over het lijf, waarvan de beide einden met eenen ſtrik van rood leder vereenigd worden op den regter ſchouder en

(1) DAPPER, *Africa* bl. 465. PREVOST D. IV. bl. 164, 165. PARK D. I. bl 31. LEONARDI, *Bildliche darſtellung aller bekanten Volker. Leipz.* 1801. *IV. Heft.*

en achter denzelven op den rug neder-hangen. De linkerborst en ſchouder blijven hierbij ongedekt even als de armen en de beenen, maar over den linker ſchouder dragen zij dan een roodlederen draagband, waaraan zij op de regter heup eene kleine patroontasch hechten. Hunnen hals en het bovenſte gedeelte hunner armen verſieren zij met goudene ringen, waarin gekleurde ſteentjes en ſtukjes glas gezet zijn; om hunne enkels en boven hunne polzen verkiezen zij witte glaskoralen. Hunne ooren zijn met de zwaarſte hangers voorzien, die zij ſlechts krijgen kunnen, en bij wier dragt zij de ooren voor het uitſcheuren behoeden door middel van eenen riem over het hoofd. Boven het voorhoofd wordt het haar kort geſchoren; van achteren dragen zij hetzelve liefst in korte lokken, op ſtroohalmen van twee of drie duim lang opgerold. Somtijds dekken zij het hoofd met mutzen van doek, kroonsgewijze te zamen gevouwen; aan de voeten maken zij zolen vast door middel van gouden of zilveren kettingjes.

De vrouwen dekken het onderlijf met

een helderblaauw katoenen kleed, hetwelk zij om de heupen ſlaan en tot over de knieën laten afhangen; het bovenlijf en alle de overige deelen des ligchaams blijven naakt, doch zijn met vele verſierſelen getooid, die zij even min als de bevalligheden harer ledematen onder eenig dekzel willen verbergen. Het voorname ſieraad is bij haar het fraaiſte koraal- en glaswerk, hetwelk aan lange ſnoeren geregen en in velerleije wendingen en ſlingeringen om den hals, de ſchouders, borst, armen, handen en enkels gedragen wordt; zoo dat het gerammel en gekletter van al dien opſchik haar reeds van verre hoorbaar en opmerkelijk maakt. Het hoofd en de ooren onderſcheiden zich bij haar in tooi en kapzel geenszins van der mannen dragt. De jonge, ongehuwde *Negerinnen* weten zich bijzonder kenbaar te maken aan dubbelde koraalſnoeren, die zij om den hals, kruiſeling over de borst, en onder de armen door ſlingeren, wanneer zij zich in den uiterſten praal willen vertoonen (1).

De

(1) DAPPER *Africa* bl. 407. LEONHARDI *Bildl. darſtell.*

De woningen der *Jalofs* zijn kleine ronde hutjes met ſpits toeloopende daken, voorzien van ſlaapſteden, anderhalven voet van den grond, met eene mat geſpreid en met een dun matje van biezen gedekt. Ook bij hun onderſcheiden zich de verblijven hunner Opperhoofden niet anders van die der geringeren dan in derzelver aantal, even als bij de *Mandinguezen*. Het huisraad beſtaat in hun wapentuig, vischtuig, kleine bijlen, ijzeren ſchopjes voor den landbouw en eenige aarden potten (1).

Behalve de jagt en visſcherij is de hoofdbezigheid der *Jalofs* de landbouw, dien zij niet ſlechts ten eigen gebruike oefenen, maar ook om den handel te drijven met de granen, welke zij telen. De arbeid des velds kost hun weinig moeite. In plaats van hunne velden te bemesten, ſteken zij, eene maand voor den regentijd, op het laatst van Grasmaand of in het begin van Bloeimaand de ſtoppelen in brand, die van den vorigen oogst zijn blijven ſtaan, en wier asch eene voordeelige bemes-

(1) DAPPER *Africa* bl. 406.

mesting van den grond uitmaakt. Als daarna de regentijd aanvangt, komen de *Negers* en *Negerinnen* met hunne kinderen in het veld. De man maakt met een haakachtig werktuig kleine gaten in den grond; de vrouw, welke het zaadkoorn in een doek om den middel draagt, legt het zaad in deze gaten neder, en wordt door de kinders gevolgd, die alle de gaten digt treden, het geen met eene vaardigheid geſchiedt, welke het uitwerpen van het zaad met eene ſtrooijende hand maar weinig in ſpoed toegeeft, en nogtans de meerdere moeite, daaraan verbonden, met ſchier ongeloovelijke vruchtbaarheid beloont. Met zestig of op zijn hoogst zeventig dagen is het koorn doorgaans rijp om geoogst te worden. Omtrent dien tijd ſchieten de roode *Turkſche* boonen in bloei, welke men doorgaans tusſchen de *Maïs* inlegt (1).

Meer moeite en zorg heeft de *Neger* van de bewaring zijner akkers voor den roof der vogelen, de verwoesting der wilde zwijnen en elefanten en de vernieling der

(1) LEONHARDI *Bildl. darſtell.*

der apen, wanneer zijn graan begint te zwellen. Hier tegen leggen zij om hunne koornlanden kleine verſchanſingen aan van palen, die zes voet boven den grond ſtaan en in verſcheidene liniën gerigt worden, tusſchen welke zich de vrouwen en kinders plaatſen, om door aanhoudend geſchreeuw den vijand af te keeren, waaraan echter de vogels ras gewoon zijn, die dan onvervaard in den akker vallen, doch waartegen de *Negers* zich de moeite geven, om de koornaren te omwoelen met ſijn ſtroo, ten einde niet alles bij dezen roof te verliezen. Om de wilde zwijnen en elefanten af te keeren, die in eenen nacht het grootſte koornveld kunnen verwoesten, ſteekt men des nachts vuren aan. Het overſchot van den oogst wordt verruild voor ijzer, brandewijn, blaauw katoen, koperen bekkens, meſſen en glaswerk (1).

Het meest gebruikelijke voedzel der *Jalofs* is de *Kouskous*, waaraan zij zoo zeer gehecht zijn, dat zij zouden achten zonder hetzelve niet gegeten te hebben, ſchoon zij zich allerleije andere ſpijs rijkelijk hadden

(1) LEONHARDI *Bildl. darſtell.*

den laten voordienen. De toebereiding van dit voedſel kost hun veel moeite. Men zet eenen houten bak op den grond van vijftien tot achttien duim diep met een houten ſtamper van vijf voet lang; in denzelven ſtoot men de *Maïs* zoo lang, dat dezelve den dop los laat; daarna wordt zij op het dekzel van eene mand in dier voege geſchudt, dat de wind de doppen wegvoert en het meel nederſtort op een ſtuk doek, daartoe op den grond geſpreid. Men herhaalt dit wannen meermalen, tot dat het meel gezuiverd is, hetwelk voorts in een ſchoonen houten bak gedaan wordt: inmiddels ſtaat 'er eene aarden pot te vuur, hetwelk tusſchen drie ſteenen aangelegd is, die eene treeft uitmaken, met water en vleesch, gevogelte, hoenderen of visch, het zij versch of gedroogd, en terwijl deze pot kookt, roert men het meel in den houten bak zoo lang met een weinig water om, tot dat het eene brij wordt, die alsdan op eenen ſteenen doorſlag boven de te vuur ſtaande pot geplaatst en door deszelfs ſtoom gaar gekookt wordt; dit geſchied zijnde wordt deze meelkoek weder in eenen houten bak gedaan met het vleesch- of vischnat over-

overgoten, en na een kwartier uurs alzoo toegedekt geſtaan te hebben, gelijktijdig, maar afzonderlijk, met het vleesch of den visch voorgediend.

Deze ſpijsbereiding is der vrouwen werk en geſchiedt met de uiterſte zindelijkheid. Zij dienen ook het eten voor aan de gasten, die op matten in het rond gezeten zijn en den grond tot disch zoo wel, als zitplaats gebruiken. Alvorens echter de ſpijs genuttigd wordt, houden zij de mans een kalebasſchaal met water voor, waaruit zij hun den mond wasſchen en de regterhand, die tot lepel en vork moet dienen; dezelfde reiniging wordt ook na het eten herhaald. Ter plaatſe, waar men palmwijn heeft, wordt daarvan eene kroes vol aangeboden: elders dient men ſlechts eene ſoort van bier voor (1).

Gelijk de *Shea*-boom onwaardeerbaar is wegens het zuivel, hetwelk hij levert, is de palmboom een zegen en ſieraad voor de gewesten, waar hij bloeit. De bladeren leveren dekzel voor de hutten en hennip voor

(1) DAPPER *Africa* bl. 406, 407. LEONHARDI *Bildl. darſtell.*

voor de vischlijnen; de binnenſte bast wordt tot doek verwerkt, de buitenſte tot mandjes en matten. De vrucht geeft palmolie, die als boter gebruikt, of met den asch van den *Banaan*-boom vermengd in zeep wordt verkeerd; maar de palmwijn bovenal is deszelfs keurigſte verkwikking. Om dien magtig te worden, heeft de *Neger* al zijne vlugheid en behendigheid noodig. Daar de ruwheid van den ſtam het beklimmen met behulp van de armen en dijen niet gedoogt, maakt hij zich eenen hoepel van bamboes, dien hij zich om het lijf en om den boom vast ſluit. Nu neemt hij dien hoepel in de beide handen vast, zet zijne voeten tegen den ſtam, ſchuift met den rug en de beide handen den hoepel telkens hooger, en beklimt alzoo den kruin des booms, alwaar hij even beneden denzelven een gat, omtrent een halven duim diep, in den ſtam boort, waarin hij een blad ſteekt, tot eene goot gevormd, en onder dezelve zijne kalebas vasthecht, die hij aan den arm gebonden medenam. Schoon de kalebas verſcheidene pinten vochts houdt, loopt dezelve in éénen nacht vol.

Over

Over dag vloeit dit vocht zoo ruim niet, evenwel kan men geregeld eene maand lang tweemaal daags den palmwijn tappen zonder den boom te benadeelen, welke milde gift van denzelfden boom verſcheidene jaren achter een duurt, ten zij men langer dan eene maand aftapt, in welk geval de boom ſterft of langer tijd tot herſtel noodig heeft. Na de aftapping wordt het lekgat zorgvuldig geſtopt ter voorkoming van ongedierte, wier uitbroeijing in hetzelve den boom zou dooden. — Versch getapt is de palmwijn als hui of wei in kleur en ſmaak, doch eenen dag oud gest hij tot wijn, die eene geestbedwelmende kracht heeft en daarom boven de verſche verkozen wordt (1).

Het nageregt van den *Neger*-maaltijd is de pijp, dien de *Jalofs* rooken van hunnen eigen gebouwden en eigen bereiden tabak, en waarbij zij zich onderhouden met vertellingen. Vier- of vijfmaal daags gebruiken zij ſpijs, doch altijd ſoberlijk. Hun ge-

(1) PREVOST D. IV, bl. 288—290. WINTERBOTTOM *in de Alg. Vaderl. Letteroef. voor* 1805, bl. 64—66. *Mengelw.*

gewone drank is water en melk. De mans eten met hunne zoons, de vrouwen afzonderlijk met hare dochters, even als zij ook afzonderlijke hutten en ſlaapſteden hebben, waaruit zij nimmer ongeroepen het verblijf van den man naderen (1).

Zang en dans zijn de voornaamſte uitſpanningen der *Jalofs*, waartoe zij hunne *Folgars* of *Bals* en *Concerten* hebben, en hunne *Guiriots* of toonkunſtenaars, die eenen bijzonderen ſtand onder hun uitmaken en de algemeene danzen afwisſelen met het aanheffen van lofliederen op den eenen of anderen der aanwezigen, of ter eere der vaderen en helden. De zanger wordt begeleid door twee ſpeeltuigen, den trommel, die met de vingers geſlagen wordt, en het ſtaafſpel, hetwelk eenen aangenamen toon heeft. Behalve deze twee hebben zij nog verſcheidene andere ſpeeltuigen, die geblazen worden. Op de maat dier ſpeeltuigen bewegen zich de danzers en danzeresſen, die hunne danzen altijd vergezellen door handgeklap en geneurie in

(1) DAPPER *Africa* bl. 407. LEONHARDI *Bildl. darſtell.*

in den toon en trant der ſpeeltuigen. Somtijds wordt de gemeenſchappelijke dans afgebroken door eenen alleendanzer, die zich als dan door eene bijzondere muts van ſtroo en geheel eigene kleeding onderſcheidt. De *Jalofs* hebben ook hunne krijgsdanzen, welke zij met hunne ſpeeren en ontbloote zwaarden houden, doch alleen wanneer zij door den palmwijn verhit zijn (1).

De taal der *Jalofs* wordt voor de welluidendſte *Neger*-taal gehouden; ook hebben zij in dezelve vele beleefdheden en kieschheden. Elkanderen ontmoetende laten het de *Jalofs* niet bij eenen vriendelijken handdruk, maar is het altijd *goeden dag* of *goeden avond*, *hoe vaart gij*, *zijn uwe ouders*, *vrouwen*, *kinders wel!* — Het minſte ſchimpwoord op deze betrekkingen en bijzonderlijk het enkeld noemen van de teeldeelen der ouders, ontſteekt hunnen toorn zoo zeer, dat hun kinderlijke eerbied meestal bloed vordert ter voldoening aan deszelfs ſchennis (2).

De huwelijken onder de *Jalofs* worden zon-

(1) LEONHARDI, *Bildl. darſtell.*
(2) LEONHARDI, *Bildl. darſtell.*

zonder eenige plegtigheid voltrokken, na dat de overeenkomst met de ouders der bruid door den bruidegom is gesloten. De blijken van vroegere maagdelijke eerbaarheid worden zeer hoog geschat. De strengste onthouding heeft in de zwangerheid en bij het zoogen plaats, wijl men daaraan het leven van het kind verknocht acht; de veelwijverij en geoorlofde gemeenschap met anderen maken deze vrouwelijke ingetogenheid den mans gemakkelijk. De kinders kosten bij derzelver geboorte geringe smarten, maar hangen de moeders onder al derzelver arbeid op den rug, tot dat zij kunnen loopen. De besnijdenis, onder hun als een middel ter bevordering der vruchtbaarheid in gebruik, geschiedt eerst in het vijfde of zesde jaar des ouderdoms. De lijken worden door gehuurde klageressen beweend, en met de dagelijksche gereedschappen, wapenen en klederen der afgestorvenen onder eenen hoogen aardheuvel begraven, die met de kap van des gestorvenen huis bedekt wordt. Trommelslagers zoo wel, als weeklaagsters, vergezellen de uitvaart, die na dezelve wederkeeren in het sterfhuis en het op nieuw vervullen met ge-

geraas en geſchrei. Acht dagen achter een wordt dit rouwmisbaar aan het graf en aan het ſterfhuis herhaald met het opgaan en ondergaan der zon, en gedurende dien tijd worden de weduwen of overgeblevenen niet verlaten, maar altijd met geſprekken onderhouden, die echter vergezeld gaan van rijkelijk ſpijs- en drankgenot. De trommelſlagers zelve, die zulk een groot aandeel hebben aan den rouw over de afgeſtorvenen, als in andere gevallen aan het vermaak der levenden, die de gezogte lieden zijn rondom den Koning en belangrijke dienſten doen bij de verrigtingen des krijgs, zijn alleen van deze uitvaart verſteken. Men waant, dat hun overſchot de aarde onvruchtbaar maken en het water voor de viſchen bederven zou, weshalve men hetzelve in eenen hollen boom zet. De vrouwen en kinders dezer menſchen deelen in de onmenſchelijkheid van hetzelfde vooroordeel en ondervinden ook bij haar leven de uiterſte minachting (1).

De godsdienſtige begrippen der *Jalofs* zijn gelijk die der *Mandinguezen:* ook bij hun

(1) DAPPER *Africa* bl. 408, 409.

hun heeft men *Bischereen*, die de *Mahomedaansche* leer hebben aangenomen en *Marabouts*, die als Priesters onder hun verkeeren. Ook had dezelfde ALMANNI ABD EL CADER, Koning van *Foota Torra*, die het zwaard ter bekeering van *Kasson* trok, niet lang geleden eenen even ernstigen handel met DAMEL, den Koning der *Jalofs*, over het geloof. Door zucht ter uitbreiding van den *Mahomedaanschen* godsdienst gedreven, zond hij zijnen Gezant aan DAMEL, vergezeld van twee *Bischereen*, elk met een mes aan het einde van eenen langen stok in de hand. Zijnen last uitgebragt hebbende, legden de *Bischereen* hunne messen neder, en vervolgde de Afgezant: „ met dit mes zal ABD EL „ CADER zich vernederen het hoofd van „ DAMEL te scheren, zoo DAMEL het „ *Mahomedaansch* geloof omhelst, en met „ het andere zal hij DAMEL's hals afsnij„ den, indien DAMEL weigert, dit geloof „ aan te nemen; — kies uit beiden." DAMEL verschoonde zich van deze keus en ABD EL CADER viel met een magtig leger in zijn land. De inwoners namen de vlucht, na alles vernield te hebben, wat

zij

zij niet konden vervoeren; vooral zorgden zij, de waterwellen te ſtoppen. Dit deed den vijand ſpoedig gebrek krijgen en drong hem de wateren der bosſchen optezoeken; hij vond dezelven, leschte zich den dorst en legde zich, van vermoeidheid afgemat, met den nacht ter neder: maar, eer de dag aanbrak, was hij alreeds door DAMEL overvallen en verſlagen. ABD EL CADER zelf werd krijgsgevangen; doch onderging eene behandeling van zijnen overwinnaar, die de zangers niet ophouden te verheerlijken onder de *Jalofs* en die den *Europeër* met eerbied moet vervullen voor de edelaardigheid van eenen *Neger*-Vorst. Men ſleept den gevangen Koning in ketenen voor DAMEL's troon en werpt hem aan deszelfs voeten neder; in plaats van hem, naar 's lands gebruik, den voet te zetten op den nek en hem te doorſteken met zijne ſpeer, ſpreekt DAMEL hem met deze woorden aan: „ABD EL CADER, antwoord mij; „indien de krijgskans mij dus voor uwe voe„ten had gebragt, wat zoudt gij doen? — „U mijne ſpeer in het hart ſtooten — was „het onverſchrokken antwoord, — en nu „weet ik, dat hetzelfde lot mij wacht. —

„Niet

„ Niet alzoo — hervattede DAMEL. —
„ Mijne ſpeer is rood van het bloed der
„ uwen, die in den ſtrijd ſneuvelden, en
„ kon zich nu wel weder doopen in uw
„ eigen, maar dit zou mijne ſteden niet
„ herſtellen, noch de duizenden doen her-
„ leven, die in de bosſchen ſneuvelden.
„ Ik wil u niet in koelen bloede ſlachten,
„ maar als mijnen ſlaaf houden, tot dat ik
„ bemerke, dat gij in uw eigen rijk niet
„ gevarelijk zijn zult voor uwe naburen
„ en dan zal ik zien, wat ik over u be-
„ ſchikke." Drie maanden ſlechts duurde de ſlavernij van ABD EL CADER: DAMEL leende het oor aan de beden der inwoonders van *Foota Torra*, en gaf hun hunnen Koning weder (1).

De *Jaloſs* worden niet allen door denzelfden Vorst geregeerd, maar zijn verdeeld onder den Koning van *Hoval* of *Donal* en van *Kajor*. De eerſte wordt gemeenelijk BRAC geheeten en heeft meer de binnenlanden in beheer: de laatſte, wien de naam van DAMEL of HAMET algemeen eigen ſchijnt, regeert voornamelijk

(1) PARK D. III. bl. 50—54.

k langs de kust. De regering van DAEL is erfelijk op zijnen broeder of neef, aar niet op zijnen zoon; zij is van volekt willekeurigen aard en beſchikt eigenmkelijk over het leven en de vrijheid der nderdanen. Terſtond na zijne verheffing het volk in den diepſten eerbied voor den Vorst; hij en zijn gezin alleen mag zich derleggen onder *Tendres*, door welk kzel men vliegen en muggen keert; de vernij is de ſtraf van elk ander, die zich voorregt zou willen aanmatigen, gelijk k voor ieder, die het waagde, zich, zonr uitdrukkelijk verlof, op dezelfde mat der te zetten, waarop de Koning zit. aar weinigen is de toegang tot den Vorst gund; ook de aanſtaande Troonopvolr moet zich naakt tot aan den gordel op n grond nederwerpen voor 's Konings ten en dezelven kruipende en zich gerig ſtof en zand op het hoofd werpende leren, tot dat het hem vergunt wordt h op te rigten; dan zelfs blijft hij in de tmoedigſte houding ſtaan, durft geen g ſlaan op den Vorst, en werpt zich nog lurig ſtof op het hoofd. De houding

van den Vorst bij het gehoor is die der uiterſte onverſchilligheid; hij merkt echter zeer wel de bede op en geeft daarna zijnen wil met de grootſte deftigheid te kennen. Aan vreemde Gezanten gehoor verleenende, gaat deze gezagvertooning met geene mindere magt en praal gepaard, zijnde de Vorst alsdan omgeven met eene lijfwacht, voor welke een aantal paarden gereed ſtaat met allerleije kostbaarheden opgetuigd en vooral met veelvuldige *Grisgris* behangen. Milde giften moeten de inleidingen van alle Gezantſchappen zijn: die der *Europeërs* bevelen zich het meest in 's Vorſten gunst door brandewijn.

De Koning heeft tot zijne Staatsdienaars eenen *Kondi*, als Opperveldheer, eenen *Groot-Jerafo* tot Opperregter, en eenen *Alzari* of Schatmeeſter, onder wien de *Alkaids* of beſtuurders der ſteden en dorpen ſtaan.

De regtspleging wordt zonder langwijlig geding geoefend, maar heeft den roem niet van heilige onpartijdigheid. Ook dringt zij den beſchuldigden, die zijne misdaad ontkent, tot eene vuurproef aan gloeijend ijzer,

ijzer, hetwelk hij, onſchuldig zijnde, onbezeerd moet likken (1). Het meeste misdrijf wordt nogtans met boeten in ſlaven of in goederen aan den Koning gebeterd (2).

De oorlogen, die de *Jalofs* voeren, ſchijnen meer in overrompelingen en ſchermutzelingen, dan geregelde togten en veldſlagen te beſtaan. Zij voeren ook zelden groote krijgsmagt te veld: vijftien honderd voetknechten en twee honderd ruiters maken hunne zwaarſte legers uit. Het voetvolk voert zwaard en ſpeer, pijl en boog, en treft, tot op vijftig treden ver, zeer juist met vergiftigd wapentuig. De ruiters hebben zware werpſpiezen en drie of vier ſperen, die wijd opſcheurende wonden maken; zij voeren ook een zwaard en *Moorsch* mes van een elleboog lang en twee duim breed, en weren de ſlagen hunner vijanden af op eenen ronden lederen beukelaar. De aanval is geweldig maar kortſtondig; het voetvolk ſchiet het eerst deszelfs pijlen, daarna werpt

(1) PREVOST D. IV. bl. 167—172.
(2) DAPPER *Africa* bl. 414.

werpt de ruiterij hare ſchichten; wederzijds ontziet men elkanders leven, om te meer gevangenen te maken, maar wederzijds verkoopt men ook zijne huid ten allerduurſte, hetwelk de gevechten, die altijd naakt gevoerd worden, zeer bloedig maakt. Twee of drie dagen na den anderen worden deze gevechten herhaald, waarna zij Prieſters als vredemakers zenden en der getroffene voorwaarden bezweren bij MAHOMED, voor zoo ver zij dien erkennen. De wederzijdſche gevangenen winnen niets bij den getroffen zoen; zij blijven de ſlaven van hun, in wier handen zij kwamen, en deelen in hetzelfde lot, het geen hun bij de *Mandinguezen* treft. Daar alle de vrouwen der dorpen, door welke het heer trekt, hetzelve volgen, ſtrekt zich dit lot bij eene groote overwinning zeer ver uit en lijdt ook hier het tedere geſlacht de rampzalige gevolgen van den veelvuldigen krijg (1). Het verlies van 's Konings trommel is de grootſte ſchande bij de nederlaag. De grootſte roem der overwinning is de brand der meeeste dor-

(1) PREVOST D. IV. bl. 172—174.

JALOFS.

NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.

dorpen. Verovering van grond of ſterkten behoort alhier nog niet tot het krijgsdoel (1).

De Teekenaar heeft zich bij de afbeelding dezer menſchen voorgeſteld, dat man en vrouw zich op weg begeven hebben, om elders met hunne vrienden eenen krijgsdans te houden, waartoe de vrouw den grooten oorlogstrommel en de man zijn krijgstuig medevoert. Zij worden door een onweder overvallen, hetwelk beiden vol angst op ſnellen loop drijft. De platen bij DAPPER en de afbeeldingen bij LEONHARDI hebben hem tot de uitvoering van deze voorſtelling in ſtaat geſteld.

(1) DAPPER *Africa* bl. 412, 413.

EGYPTE.

Egypte, eenmaal het moederland van alle beſchaving, wijsheid en wetenſchap, thans alleen belangrijk voor oudheidminnaars door de gedenkſtukken der allervroegſte geſchiedenis van den menſchelijken geest, wordt bij de *Turken* en *Arabieren* *Misr* genaamd, naar MISRAIM, den zoon van CHAM, gelijk men wil. Dit land, aan de noordoostkust van *Africa* gelegen, is ten noorden door de *Middellandſche* zee, ten oosten door de *Roode* zee, ten zuiden door *Nubie* en *Abyſſinie*, en ten westen door *Barbarye* bepaald, wordende in de lengte doorſneden door den *Nyl*, die, in *Neder-*

Egyp-

Egypte vooral, tusſchen twee bergketenen vloeit. Dit gedeelte van *Egypte* is het noordelijke; het zuidelijke wordt *Opper-Egypte* genoemd en is het oude *Thebais*, hoogstmerkwaardig door de oudheden van het vermaarde *Theben*, welks grootheid en rijkdom nog verwondering wekt, door de grootſche overblijfzels van deszelfs tempels, paleizen, zuilen en beelden.

De luchtſtreek van dit land is zoo warm, dat het in Louwmaand niet zelden heeter is, dan bij ons in de Hondsdagen (1), en dat men in Zomermaand dikwijls eene hitte gevoelt, als ware men voor den mond van eenen gloeijenden oven geplaatst, zijnde dan zelfs des nachts het ijzer bij de aanraking zoo heet, als men het in *Frankryk* in dezelfde hondsdagen op den middag voelt aan de zon blootgeſteld (2). Deze ſchier ondragelijke hitte, die twee *Franſche* krijgslieden van zich zelve deed vallen (3), heeft wel veel minder in *Neder-*, dan

(1) DENON *Reize naar Opper- en Neder-Egypte. Amſt.* bij J. ALLART 1804. D. II. bl. 154.

(2) DENON D. II. bl. 304.

(3) DENON D. III. bl. 8.

dan in *Opper-Egypte* plaats, maar is toch daar ook van Lentemaand tot Slachtmaand toe des morgens ten negen uren reeds voor den *Europeër* lastig, zijnde de lucht dat ganſche jaargetij door zoo drukkend als heet en den hemel onbewolkt. Het ſalpeterachtige der lucht brengt des nachts en in den vroegen morgen eene aangename verkoeling voort, die zelfs wel eens tot koude overgaat en den *Europeër* naar vuur doet verlangen; eene koude echter, die meer naar de koelte gelijkt, welke onze Bloeimaand vergezelt, dan naar onze Wintermaand, zijnde hagel en ſneeuw verſchijnzels, welk menig *Egyptenaar* van vijftig jaar nimmer heeft gezien (1). Men verdeelt hier het jaar ſlechts in twee getijden, het koele en heete, of ook het vochtige en drooge. In het laatſte regent het nimmer, in het eerſte zelfs ſlechts in geringe mate; de eerſte regendroppelen trekken daarom ook de menſchen uit hunne hui-

(1) VOLNEY *Reize door Syrie en Egypte.* D. I. bl. 64—69. DENON D. II. bl. 37. POCOCKE *Beſchrijving van het Oosten.* Boek IV. Hoofdſt. 6.

huizen tot algemeen gejuich, hetwelk den naam van God dankbaar uitroept. Het water door den grond ingezogen bij de overſtrooming van den *Nyl*, en de daauw, die in de zomernachten valt, vergoeden een gemis, hetwelk ons eene onbeſtaanbaarheid zou ſchijnen. De wind heeft hier ook zijnen vastgezetten tijd; bij de nadering der zon gaat hij uit het zuiden in het noorden over en blijft 'er met geringe afwijking ten oosten of ten westen ſtaan; met de herfstevening neemt hij het oosten in; de wintermaanden behouden hem in het zuiden, en tegen de nachtevening der lente ſchiet hij wederom door het westen in het noorden op. Wanneer hij uit het zuidwesten waait, heeft hij eene zeer verſchrikkelijke uitwerking, de lucht wordt duister, de zon verliest haren gloed en wordt eene paarſche ſchijf, een graauw ſtof bezwangert den dampkring, de warmte wordt, bij de minſte duurzaamheid, al ondragelijker, de ademhaling wordt moeijelijk, de huid verſchroeit, marmer, ijzer en water worden warm, ſchoon de zon niet doorſchijnt, planten en kruiden verdorren, en de

dood der verſtikking wordt eeniglijk ontweken, door zich ſchuil te houden in huizen of tenten, neder te dalen in gegravene putten, of zich op den grond werpende dien vergiftigende of liever heeten wind over zich henen te laten gaan. Gemeenlijk duurt deze wind drie dagen; gevaarlijkst zijn zijne aanrukkingen, bovenal voor volbloedige of vermoeide menſchen (1).

De grond van *Egypte* is eene bedding van witten en zachten kalkachtigen ſteen met ſchelpen vermengd, zoo als men ze in de twee naburige zeeën vindt, zijnde voorts overdekt met een menigte zand, behalve ter plaatſe, waar de jaarlijkſche overſtrooming een zwartachtig, lijmig en kleijachtig ſlib op de oevers der rivier heeft achtergelaten. Overal is de grond met zout bezwangerd; op ſommige plaatſen vindt men marmer en granitſteen, elders ook ſerpentijnſteen; ook vindt men wel eens ſmaragden en gewaagden de Ouden van kopererts. Langs de

(1) VOLNEY D. I. bl. 54—59. DENON D. II. bl. 304. POCOCKE B. IV. H. 6.

de kust der zee vindt men zoutmijnen, voor gansch *Egypte* genoegzaam (1).

De *Nyl* is de bron van vruchtbaarheid, rijkdom en oorſpronkelijke beſchaving des lands, en daarom weleer als eene Godheid vereerd, en nog ſteeds *heilig*, *gewijd*, *gezegend* genoemd. Deszelfs water is echter onoogelijk van kleur, onzuiver door ſlijk en walgchelijk bij den minſten ſtilſtand in den zonnegloed door ſtank en gewormte, weshalve men het zorgvuldig laat bezinken of doorzijgen en ook wel met welriekende toevoegzels herſtelt. De ophooping van deszelfs ſlijk bij den uitloop der rivier bragt de *Delta* voort, het voortreflijkſte gedeelte van *Neder-Egypte*. De jaarlijkſche overſtrooming der rivier vangt na de helft van Zomermaand aan, neemt ongevoelig toe en duurt drie maanden lang, alvorens het water binnen de gewone bedding terugkeert (2). In de woestijnen of op

(1) VOLNEY D. I. bl. 13—15. DENON D. II. bl. 122. BROWNE *Reize naar Africa* in 1792—1798. D. I. bl. 91, 65.

(2) VOLNEY D. I. bl. 17. POCOCKE B. IV. H. 7. DENON D. I. bl. 120.

op den onbebouwden en onbebouwbaren grond van *Egypte* worden enkelde fonteinen gevonden ; dezelve zijn evenwel niet allen bruikbaar voor de menſchen (1); de ſtilſtaande wateren inzonderheid worden in deze gewesten alom brak bevonden (2).

De *Egyptiſche* grond is, door deszelfs jaarlijkſche overſtrooming, niet voordeelig voor het plantenrijk, ſchoon allervruchtbaarst voor het graan, waardoor dit land eene der koornſchuren plagt te zijn van het *Romeinſche* Rijk, gelijk het zulks nog is voor alle westelijke deelen van het gelukkig *Arabie*. Nergens vindt men eenige boſchaadje, al het geboomte wordt in tuinen aangekweekt en ſchijnt van uitlandſche afkomst, behalve de *Dumez* of *Faraös* vijg, wiens hout, tot doodkisten gebruikt, de eeuwen verduurd heeft nevens de gebalſemde lijken, die 'er de Ouden in legden, alsmede de dadel of palmboom, wiens bast tot allerlei touwwerk, wiens bladen tot matrasſen en vlechtwerk, wiens twijgen tot vogelkouwen en pakmanden, wiens hout tot bin-

(1) DENON D. II. bl. 197.
(2) BROWNE D. I. bl. 170.

binten en balken, wiens vrucht tot verwarming en verſterking der maag dienstbaar is(1); en de *Doem*-palmboom of *Doem* van *Thebaïs*, die zich in verſcheidene takken van acht tot vijftien in getal uitbreidt, en zijne houtachtige vrucht bij trosſen aan het einde der hoofdtakken in ruige bosſen draagt, die het loof van dezen boom uitmaken. Deszelfs driehoekige vrucht heeft de grootte van een ei, wier eerſte bekleedzel een honigzoet ſap is; onder hetzelve is eene dradige bast, die zulk eene hardheid aanneemt, dat men 'er koralen van maakt, die gepolijst worden (2). De gom, onder den naam van *Arabiſche* bekend, wordt ook hier door [illegible]e inſnijding in den *Egyptiſchen* doorn met welriekende goudgele bloemknoppen getrokken (3).

Het gevogelte is veelvuldiger, dan men het zou verwachten op eenen zoo kalen grond. De zwaluw en het vliegenvangertje hebben hier hare bijzondere ſoort.

Struis-

(1) Pococke B. IV. H. 9.
(2) Pococke B. V. H. 18. Denon D. II. bl. 9.
(3) Denon D. I. bl. 254.

Struisvogels, gieren, arenden, *Ibis*-vogels, tot het geſlacht der kranen behoorende, oijevaars, uilen, kwakkels, ganzen, eendvogels, patrijzen, vijgeneters en duiven bovenal zijn aan *Egypte* eigen (1).

De *Nyl* is vischrijk in geſlachten, die voor de *Europeërs* vreemd zijn, behalve alleen de aal en barbeel: hare oevers zijn echter verſchrikkelijk door de krokodil, ſomtijds veertig voeten groot, kwaadaardig van natuur en tegen vijandelijk wapentuig door ondoorboorbare ſchubben gedekt, doch met dat alles door het *Franſche* krijgsvolk min gevarelijk dan verſchrikkelijk bevonden (1).

Het *Nyl*-paard [illegible]jnt zelden uit de alleropperſte deelen van *Egypte* af te komen; de tijger, de hajena en de leeuw worden even zeldzaam in de nabijheid der ganſche rivier gevonden. De kemels en drommedarisſen, de paarden en ezels, de gazellen en vosſen, de buffels en runderen zijn zeer talrijk.

(1) POCOCKE B. IV. H. 5. DENON D. III. bl. 52.

(2) POCOCKE B. IV. H. 7. DENON D. II. bl. 261—264. BROWNE D. I. bl. 101,

rijk. De eerſten dezer dieren zijn voor het dorre zand als geſchapen, de paarden fraai en mak, de ezels groot en ſchoon, de runders kloek en rood met zeer korte horens, de gazellen de ſchoonſten van hun veelſoortige geſlacht (1).

Sprinkhanen van rosverwige kleur met zwarte vlekken, woest, ſterk en moeilijk te vangen, zijn de geeſel der vruchtbare velden, welke zij als in ſlagorde overtrekken met eene zoo groote menigte, dat derzelver gezamelijke optogt het drijven van eene wolk ſchijnt (2).

Egypte heeft het minst van alle landen, die aan veelvuldige overweldigingen van onderſcheidene volkeren hebben blootgeſtaan, deszelfs oorſpronkelijke bewoners onvermengd gehouden. Zints drie en twintig eeuwen onder *Perſisch*, *Macedonisch*, *Grieksch*, *Romeinsch*, *Arabisch*, *Georgisch*, *Tartaarsch* en *Turksch* oppergezag, is het te verwonderen, dat men ſlechts vier voorname geſlachten

(1) Pococke B. IV. H. 9. Denon D. II. bl. 104, 283. D. I. bl. 242.

(2) Denon D. II. bl. 278.

ſlachten kan onderſcheiden in de tegenwoordige bewoners van dit land. Het eerſte en talrijkſte is dat der *Arabieren*, in *Fellahs* of *Landbouwers*, die 'er zich in 640 van onze jaartelling nederzetteden, — in *Weſtelijke* of *Barbaryſche*, die handwerk met landbouw vereenigen, — en in *Bedouins* of *Woestijniers* onderſcheiden, die onder hunne tenten een trekkend leven leiden en in eeuwigen krijg zijn met hunne huiszittende landgenooten. Het tweede geſlacht is dat der *Kopten*, de eigenlijke afſtammelingen van dat volk, hetwelk door de *Arabieren* overweldigd werd, maar zelf een mengzel was van oorſpronkelijke *Egyptenaars* met *Perſianen* en *Grieken*, die dit land zoo lang in bezit hadden. Het derde geſlacht is dat der *Turken*, hetwelk zich echter minder verſpreid heeft en zich eeniglijk binnen *Kairo* bevindt, alwaar het de kunſten oefent en de krijgsambten bekleedt. Het vierde eindelijk is dat der *Mamelukken*, van den *Caucaſus* afkomſtig, die de kruisvaarders 'er in de dertiende eeuw vonden, en die zich, na eene onderwerping van derde halve eeuw aan de *Turken*, weder hebben weten te herſtellen

tot

tot in het beheer zelfs van alle regeringsposten (1). De *Arabieren* hebben levendige en ſprekende gelaatstrekken, ingezonkene doch vurige oogen, dunne lippen, fraaije tanden, geſpierde armen, maar zijn over het geheel meer rap, dan ſchoon, meer ſterk, dan regelmatig (2). De kleur der *Kopten* is, even als die der *Arabieren*, vuil bruin. Zij hebben, volgens DENON en VOLNEY, platte voorhoofden, wollig haar, kleine en aan de hoeken uitpuilende oogen, dikke wangen, platte neuzen, groote monden, dikke lippen; en zijn in de oogen van den laatstgenoemden kennelijke gedenkteekenen van derzelver *Neger*-afkomst (3). BROWNE daartegen zegt uitdrukkelijk: „ zonder voor het overige naar *Negers* te gelijken, hebben zij zeer zwarte oogen en dikmaals gekruld haar, minder evenwel, dan men het ſomtijds bij de *Europeërs* ziet; in het algemeen heb-

(1) VOLNEY D. I. bl. 70—93.
(2) DENON D. I. bl. 153—164.
(3) VOLNEY D. I. bl. 77—91. DENON D. I. bl. 154, 155.

hebben zij eenen arendsneus en vrij zeldzaam dikke lippen (1)." Bij dezę wijd uiteenloopende beſchrijvingen komen de afbeeldingen te ſtade, welke DENON van vijf *Kopten* heeft gegeven en waarvan wij 'er eene voor onze afbeelding hebben overgenomen. In geene derzelven is het eigenlijke *Neger*-gelaat, gelijk DENON in hun ook ſlechts eene ſoort van taankleurige *Nubiërs* zag, volgends zijn eigen oordeel geheel niet gelijkende naar de *Negers* van de westkust van *Africa* (2). VOLNEY zelf kwam eerst op dit denkbeeld bij het zien van de vermaarde *Sphinks*, maar die door den tijd te veel aan den neus heeft geleden en alzins te grof van kunstwerk is, om tot zekeren grondſlag der beoordeeling van het *Koptiſche* gelaat te ſtrekken (3).

De-

(1) BROWNE D. I. bl. 110.

(2) DENON D. I. Pl. XII. bl. 154. Vergel. met bl. 161. D. III. bl. 131, 132. Hij vond echter in alle de menſchenbeelden bij de *Egyptenaars* een zeker *Africaansch* geheel, waarvan hem het *Neger*-gelaat het uiterſte en misſchien het oorſpronkelijke ſcheen. DENON D. II. bl. 63, 64.

(3) DENON D. I. Pl. XV. bl. 208. VOLNEY wordt opzettelijk wederlegd door BROWNE, D. I. bl. 252—265.

DENON ſchrijft voorts weinig bevalligheid toe aan de geſtalte der *Kopten*, wegens hunne kromme en kuitelooze beenen met platte teenen. De *Turken* onderſcheiden zich door zware oogleden, dikken neus, fraaijen mond en lippen, langen zwarten baard, min tanige kleur, vetten hals en ſtijve loomheid; terwijl de *Mamelukken* aan hun blonde haar bijzonder kenneliik zijn (1).

De *Egyptiſche* vrouwen zijn over het algemeen klein, doch welgemaakt. Die van hoogen rang zorgen bijzonder voor de blankheid der huid, die nevens de zwaarlijvigheid voor een hoofdvereiſchte der ſchoonheid wordt gehouden. De *Koptiſche* vrouwen vooral hebben een innemend voorkomen; groote zwarte oogen en zijn welgemaakt. Van de *Mamelukſche* vrouwen is de grootſte opheſ, maar derzelver aanſchouwing mag minder gebeuren en de ſmaak der *Turken* voor vrouwelijke ſchoonheid ſchijnt te veel bepaald tot het blanke en poeſelige alleen, om op derzelver oordeel

(1) DENON D. I. bl. 157, 208. BROWNE D. I. bl. 110—115.

deel veilig af te gaan (1). De vrouwen van lageren ſtand ſchijnen minder bekorelijkheden dan welgeſtelde leden te hebben en meer zwierig dan dartel in voorkomen te zijn; derzelver boezem hangt bij gevorderden leeftijd zwaar en lang; derzelver kleur is tanig en dof; zij ſchilderen zich de oogleden en de kin, zonder daardoor veel in aanvalligheid te winnen, maar munten uit door eenen ongedwongen en vasten tred (1). Reeds met het veertiende of vijfſtiende jaar treden zij in het huwelijk, doch met het twintigſte zijn ook hare bekorelijkheden al aan het wijken (3).

De bevolking van *Egypte* is niet juist op te maken, wijl dezelve voor een groot gedeelte geene vaste woonplaats heeft en gaarne het doordringend oog eener onderdrukkende regering ontwijkt: daar men echter het getal der ſteden en dorpen niet hooger dan drie en twintig honderd kan brengen en men voor elke plaats, door elkan-

(1) BROWNE D. I. bl. 109, 110. VOLNEY D. I. bl. 103, 104.
(2) DENON D. I. bl. 165, 166.
(3) BROWNE D. I. bl. 109.

kanderen gerekend, niet meer dan duizend zielen mag ſtellen, moet de geheele bevolking op zijn hoogst twee en eene halve millioen zielen bedragen, hetwelk eene zeer zwakke bevolking te achten is, wanneer men niet ſlechts aan de een en twintig tig honderd vierkante mijlen bebouwbaren grond van *Egypte* denkt, maar daarbij vooral in aanmerking neemt, dat deze landen nimmer ledig liggen en alle vruchtbaar zijn (1).

Opmerkelijk zijn ook de ongemakken en ziekten, die aan dit land bijzonder eigen ſchijnen. In het oog vallend en aandoenelijk is inzonderheid de veelvuldige blindheid en de algemeenheid van ooggebreken, welke worden toegeſchreven aan de ſchadelijke geſteldheid der lucht, vooral in de nabijheid der zon, en aan het zwaar dekken van het kaal geſchoren hoofd, waardoor hetzelve tot de voorname zweetplaats van het ligchaam gemaakt wordt, werwaarts dan ook alle ſcherpe ſtoffen uit het ligchaam opklimmen, die uit ongunſtig voed-

(1) VOLNEY D. I. bl. 226—228. BROWNE D. I. bl. 111, 112.

voedzel bij het gemeen rijkelijk worden geboren; waarna de vatbaarheid voor zinkingen op de oogen als eene erfkwaal op de kinderen ſchijnt over te gaan. Vele blinden hebben echter het gezigt in de kinderziekte verloren, die zeer verkeerd wordt behandeld en door de bijgeloovige moeders toegeſchreven aan het kwaadaardig aanzien van eenen nijdigen toovenaar, waartegen de *Talismans* van kleine lapjes roode ſtof, takjes koraal of ſtukjes geel glas het gelaat der kleinen niet hebben kunnen beveiligen. Aan betoovering, ſchrik of onreinheid ſchrijven de *Egyptenaars* al mede die ziekte toe, welke de ontucht ſtraft. Zij is in de groote ſteden algemeen, valt zeer bezwarelijk te genezen, doch ſchijnt wegens de naturelijke uitwaſeming aldaar min kwaadaardig, zoo dat men tachtig jarige mans met dit ſmet bezoedeld aantreft, hetwelk echter voor de kinders, die hetzelve ter wereld brengen, zeer noodlottig bevonden wordt. Geheel bijzonder eigen is hier een uitſlag van de huid, die geregeld met het begin van Hooimaand het ligchaam met vurige puisten bedekt en aan het gebruik van het nieuwe *Nyl*-water wordt toegeſchreven,

maar

maar eene zuivere afdrijving van bedorvene vochten is. De algemeenheid van waterbreuken wordt geweten aan het onmatig gebruik van warme baden en van olie. Met het voorjaar worden de *Egyptenaars* door kwaadaardige koortzen aangetast, wier besmetlijkheid veel gemeenschap met de pest heeft, die bijzonder landeigen aan *Egypte* geacht wordt en echter derwaarts eeniglijk overgebragt schijnt te worden uit *Constantinopolen*; zij heerscht voornamelijk in den winter, die zacht en vochtig is, en verdwijnt voor den zomer, wiens droogte warmte alle verrotting weert (1).

Het karakter der *Egyptenaars* is niet min verschillend, dan hun uiterlijk gelaat, bij zoo veelvuldige vermenging van volkeren. In het algemeen wordt hetzelve vadzig genoemd en als zoodanig toegeschreven aan de lustbenemende warmte der luchtstreek. Men schrijft hun ook veel list, achterdocht en wangunst toe, als gebreken uit onderdrukking van vreemde overweldigers geboren: hunne herbergzaamheid echter houdt alle de regten der gastvrijheid hei-

(1) VOLNEY D. I. bl. 229—247.

heilig, welke zij van de *Arabieren* ſchijnen overgenomen te hebben. Dezen nogtans zijn zeer roofzuchtig en maken de min bebouwde ſtreken onveilig. De Zendelingen van het *Turkſche* hof zijn doorgaans heerschzuchtig (1); de *Mamelukken* vrolijk en onbezonnen, doch tevens geldgierig en knevelend (2); de uiterſte argwaan tegen den vreemdeling beheerscht allen (3); tegen den vijand integendeel ſchijnen zij geenen bijzonderen wrok te voeden na noch in den krijg (4). De minnenijd vervoert hun tot moorddadige woede (5). In ſpijs en drank zijn zij matig. De bewoners der *Delta* beminnen de gezelligheid meer, dan de overigen. Allen ſtaan zij voor zeer ſlechte betalers hunner ſchulden te boek (6), en de roove-

rijen

(1) POCOCKE B. IV. H. 5. DENON D. I. bl. 213—215. BROWNE D. I. bl. 52.

(2) BROWNE D. I. bl. 78, 79.

(3) NIEBUHR *Reize naar Arabie* D. I. bl. 47.

(4) DENON D. I. bl. 180.

(5) DENON D. I. bl. 80—82.

(6) DENON D. I. bl. 101 en 249. POCOCKE B. IV. H. 5.

rijen op den *Nyl* zijn zoo algemeen, dat de uiterſte waakzaamheid naauwelijks de ſcheepvaart beveiligt (1).

De *Egyptiſche* kleeding heeft zeer veel overeenkomst met de *Turkſche*, die vooral in den voornamen en middenſtand gevolgd wordt. De mans dragen een hembd, zonder boord of kraag en onder hetzelve een linnen onderbroek met linnen kousſen en dunne lederen zokken aan de voeten; voorts eenen langen rooden overbroek met gele lederen kousſen 'er aan vast, op welken zij in huis gewoon zijn te gaan, doch waarbij zij op ſtraat roode pantoffels zonder hielen voegen; het bovenlijf is verder met meer dan een kleed met naauwe mouwen gedekt, en met eenen gordel omgeven, over welk alles een ruim gewaad komt met zeer wijde mouwen, het geen ſchier op de voeten hangt. De voet- en hoofddekzels kenmerken de ſtanden en rangen; de *Turken* alleen dragen geele pantoffels en de *Franken* of *Europeſche Christenen*, die zich aldaar bevinden; de *Kopten* hebben ze rood, de *Joden* blaauw. Vier en

(1) NIEBUHR D. I. bl. 56.

en veertig onderſcheidene hoofddekzels heeft NIEBUHR afgebeeld, die allen verſchillende ſtanden en rangen bij de *Egyptenaars*, in naarvolging der *Turken*, aanduiden. Vooral de hoofdwrong onderſcheidt de *Turken* van de *Kopten* en *Arabieren*; de eerſten alleen dragen die wit, de anderen met witte of blaauwe ſtrepen; het gemeen heeft in het geheel geene hoofdwrong om de muts, die zij van grof wit katoen of van gele of roode wollen ſtof dragen. In alle gevallen blijft de groene kleur bij kleederdragt het hooge voorregt der *Mahomedanen* (1). De kleeding der vrouwen verſchilt niet veel van die der mannen, alleen zijn de meesten harer onderkleederen en ook hare broeken van zijde; allen zijn zij echter korter dan die der mans, behalve haar opperkleed, welks mouwen haar tot over de handen hangt. Op geen gedeelte harer kleeding ſtellen de *Egyptiſche* vrouwen meer waarde, dan op den doek, dien zij voor het aangezigt dragen van onder de oogen en over den neus, en zon-

(1) POCOCKE B. IV. H. 5. NIEBUHR D. I. bl. 152—157.

zonder welken zij zich nimmer aan vreemde mans laten zien; verrascht zonder dezen doek gebruiken zij al, wat slechts dienen kan in deszelfs plaats, al zouden zij den eenigen schaamdoek, die haar in het bad dekt, daartoe bezigen, gelijk NIEBUHR zelf zich meermalen door geheel naakte boerenmeisjes uit overmaat van nieuwsgierigheid zag te gemoet loopen, die echter nimmer vergeten hadden, het gelaat te bedekken. Verlei sieraad wordt aan ooren, hoofd en haar gedragen; tot in den neus zoo wel, als om de armen en beenen worden fraaije ringen bij sommigen gehangen; aan de lippen en de kin, tusschen de borst en op het benedenlijf, hebben *Tatoueringen* plaats van zwarte of blaauwe huidversierſels; de handen en voeten geel en de nagels rood te verwen wordt inzonderheid eene onwederstandelijke bekorelijkheid geacht. Al deze praal is het bijzonder eigene der vrouwen, waarvan de mans zich streng onthouden, die, wanneer zij zich wat optooijen willen, hun smaak ten toon spreiden aan het paardentuig, hetwelk dan met allerlei zilveren of verzilverd pronkwerk is verrijkt. Van al het haar des hoofds, hetwelk bij

de

de vrouwen met veelerlei kostbaarheid behangen en beloken is, wordt bij de arme lieden eene vlak midden op het hoofd geschoren, terwijl het overige gansch kaal geschoren wordt; eene kleine roode muts bedekt die enkele vlok, waarover voorts de tulband wordt gedragen (1). De kinders loopen in de open lucht schier geheel naakt (2).

De *Kopten* zoo wel als de *Turken* onthouden zich van zuinevleesch; ook eet het gemeen alleen het vleesch van buffels. In het heete jaargetijde vooral gebruiken de *Egyptenaars* liefst peerwrachten, moeskruiden en ook visch; de rijst wordt als een voorwerp van weelde beschouwd. Uiten dagelijksen is de algemeenste spijs bij alle rangen en stonden (3). Uit de *Maïs*, gierst, gort en rijst trekken zij gegisten drank, aangenaam van smaak en helder van kleur, doch in den heeten tijd slechts eenen dag goed blijvende. Zij hebben ook nog eenen

(1) Pococke B. IV. H. 5. Niebuhr D. I. bl. 151. 152.
(2) Browne D. I. bl. 115.
(3) Browne D. I. bl. 202.

eenen dadeldrank en wijndrank uit kleine *Corinthiſche* druiven geperst. Water is de gewone drank, te huis komende drinken zij van hetzelve altijd eene ruime teug (1). De tafel is een rond of achtkant bankje, waarop een groot koper blad gelegd wordt ter aanrigting der ſpijs en kruiderijen; rondom dezen disch zet men zich neder met kruizeling onder het lijf geſlagene beenen; de vingers van de regterhand dienen voor mes en vork. Na den maaltijd wordt koffij voorgediend. De *Arabieren* ſpreiden zich eene dierenhuid op den grond, rondom welke zij aanzitten, en bakken zich, zoo dikwijls zij eten, het brood tot ronde koeken. Men ſpijzigt liefst in den morgen en in den avondſtond om beider koelte; huizelijk zijnde eet men bij eene der vrouwen, die, hoe aanzienelijk ook, zelve de ſpijs bereiden, en daartoe elk hare eigene keuken hebben. De gastvrijheid der *Arabieren* vindt zich beledigd, wanneer de vreemdeling niets wil gebruiken van de ſpijs en drank, die zij terſtond aanbieden; met elkanders brood te eten is ook alle vijand-

(1) VOLNEY D. I. bl. 18, 19.

vijandſchap verzoend, wijl hetzelve niet zou worden aangeboden noch aangenomen zonder opregte vergeeflijkheid en vriendſchap (1).

De grootſte verkwikking der *Egyptenaars* is het bad, bij welks gebruik zij gewreven, alle hunne leden geknakt, gewasſchen en geſtoofd worden, en waarna zij zich in een min warm vertrek op een rustbed nederliggen, om in de allergemakkelijkſte houding koffij en tabak te gebruiken en onder dat genot twee of drie uren te vertoeven (2).

Men rookt den tabak uit zeer lange pijpen, wier houten buizen ſomtijds met zijden ſtof of fijn laken bekleed zijn, hetwelk men, in het heete jaargetijde, met water begiet, om de buis koel te houden en den rook zoo veel aangenamer te maken. De kop of ketel van de pijp is van gebakken aarde. Men gebruikt ook de *Perſiſche* pijp, met welke men den rook door het water haalt; de gemeene man maakt zich die van eene kokosnoot, op welke hij een

(1) Pococke B. IV. H. 5.
(2) Pococke B. IV. H. 5.

een gebakken kop of ketel zet, welks rieten ſteel tot nabij den bodem van den uitgeholden en half met water gevulden noot doorgaat; door eene andere buis, die niet in het water komt, zuigt men de bovenlucht in de noot weg, wier plaats dan gedurig ingenomen wordt door de rook, die uit het water opſtijgt en alleraangenaamst door zijne koelte is. De weelde ſchittert bovenal in de ſtof en het kunstwerk dezer pijpen, wier gebruik nogtans zeer belemmerend is voor allen ander bedrijf, zoo dat men een afzonderlijk drievoetje hebben moet, om haar op te laten rusten, wanneer men onder het rooken ſlechts het minſte handwerk te verrigten heeft (1).

De vermaken van een veelal ledig gaand volk, welks ſmaak genoegzaam verfijnd is, zijn veelvuldig. De voorname *Turken* houden tweemaal ter week hunne ſteekſpelen, gelijk aan die der oude riddertijden; ook oefenen zij zich in het boog ſchieten, waarbij de eerzucht door openbare gedenkteekenen voor den overwinnaar geprikkeld wordt.

(1) Niebuhr D. I. bl. 168, 169.

wordt. Wanneer de *Nyl* hoog is, vermaakt men zich met ſpelevaarten en klinkt het alom van feestgeluid, terwijl zich allerlei vuurwerk in de lucht vertoont. De dienaars der voornamen oefenen zich in het werpen van den knuppel; het gemeen zelf heeft openbare wedſtrijden in het worſtelen, knuppelen, klopvechten en andere ligchaamsoefeningen. Men heeft draaimolens, avontuurraderen, ſchongels en dergelijken voor bejaarden zoo wel als kinders. Dagen lang zit men bij het ſchaakſpel en damſpel, hetwelk op een geruit doek wordt opgezet; men ſpeelt ook het molenſpel, den negenhoek en velerlei werpſpel, meestal om de eer of het genoegen alleen. Het bikkelen, bal ſlaan en ſpringen zijn de ſpelen en vermaken der kinders en jonge knapen. Des avonds beminnen de bejaarde mans in bijzondere koffijhuizen onder hunne pijp te zitten luisteren naar vertellers, zangers en ſpeellieden, die zich op die plaatſen om kostwinning laten vinden. Daar men zich echter, in eenig aanzien zijnde, ſchamen zou, iet van de toon- of danskunst te verſtaan, zijn deze kunſten wei-

weinig gevorderd in *Egypte*; men kent zelfs het gebruik der noten voor de eerſte niet. Evenwel ſchijnt het geſpeel en gezang niet onbevallig, doch alle ſpeeltuigen en ſtemmen laten zich eentoonig hooren, hetwelk den *Europeër*, aan zijne rijke zamenſtemmingen, oplosſingen, vervangingen en tegenwerkingen in de toonkunst gewoon, niet meer mishaagt, dan de *Egyptenaar* afkeerig blijft van onze fraaist uitgevoerde toonwerken, die hem ſteeds als een wild en onaangenaam geſchreeuw in de ooren klinken, der ernsthaftigheid van eenen man onwaardig. De verſcheidenheid der ſtrijk-, klop- en blaasſpeeltuigen is aanmerkelijker, dan derzelver volkomenheid: al het ſnaartuig gelijkt wel, maar blijft zeer ver beneden, den cither en de viool; het blaastuig nadert, maar op verren afſtand, aan de ſchalmeij, dwarsfluit en fagot; de groote trom, met gard en bal geſlagen, de tamboerijn en doedelzak zijn de volkomenſte, waarbij de bazuin of overgroote trompet, de luidklinkende bekkens, de ſchelfluitende ruispijp en het zoogenaamde hakkebord nog

verder in aanmerking komen (1). Het danzen is eeniglijk der vrouwen zaak, die zich in hetzelve niet alleen oefenen, om aan de oogen der mans te behagen, maar die ook onderling zich hiermede als in wedſtrijd vermaken, met geene mindere vertooning van ſchoonheid, praal en kunstvermogen, dan als of zij naar den prijs bij hare minnaars dongen. De mans verlustigen zich bij hoogtijden en andere gelegenheden met het aanſchouwen van de kunst der openbare danzeresſen, die in benden, ſlechts van eenen ſpeelman en een paar oude vrouwen vergezeld, van de eene naar de andere plaats zwerven, gereed om overal te danzen voor *Mahomedanen* en gehuwde *Christenen*, zijnde haar zulks voor het oog van ongehuwden onder de laatſten ongeoorlofd. Het mogt evenwel den *Franſchen* Krijgsbevelhebbers in *Egypte* gebeuren, deze *Almehs*, gelijk zij genoemd worden, in derzelver volle kracht te zien en daarbij op te merken, hoe weinig

(1) NIEBUHR D. I. bl. 162—175. BROWNE D. I. bl. 138.

nig godsdienſtige gemoedsbezwaren voegden aan of omtrent vrouwlieden, die den gemeenen krijgsman zelven walgden door hare onbeſchofte dartelheid. Zij verſchenen wel eerst in het gewone vrouwengewaad met een bedekt aangezigt en lieten zich niet overreden, om het gelaat te ontblooten, ſchoon zij achteloos waren bij het uitkomen harer geſtalte: maar eerlang vergaten zij iets anders te verbergen voor het onbeſcheiden oog, en ſchenen zelfs, door het van tijd tot tijd verſchikken eenes losſen gordels, die met twee groote gespen praalde, hetzelve tot zich te willen trekken. Het ganſche opperkleed werd bij den dans afgelegd en daarna bleef ook het gelaat niet verborgen. Zij waren zeven in getal, doch dansten bij afwisſeling twee aan twee, terwijl de overigen zongen. De danzenden hadden kastanjetten aan de vingers, waarmede zij de maat harer bewegingen aangaven. Van den aanvang af was de dans dartel, doch dezelve werd al ongebondener en beſtond eindelijk in de onbeſchoftſte vertooningen, die nog walgchelijker werden, wanneer de ſpeelman tusſchen dezelve inviel met den afſchuwelijken lagch van een

ſchaterenden hansworst. Dit vrouwvolk dronk den brandewijn als ware het een koeldrank geweest, doch nam na geëindigden dans weder de vorige, nu even ondragelijk gewordene, ingetogenheid aan, en liet het nadenken achter over de zedeloosheid van het andere geſlacht, hetwelk in deze vrouwlieden leermeesteresſen vindt der noodige aanminnigheden (1).

Grof en geesteloos zijn ook de ſchouwſpelen, waarmede zich de *Egyptenaars* vermaken. De armoedige kleeding der tooneelſpelers wijst derzelver geringe bezoldiging aan. Zij zijn ook dienstvaardig met hunne kunst aan elk huis, waar zij geroepen worden, en behoeven ſlechts eenen hoek, om zich te verkleeden, zonder tooneelſcherm of valdoek noodig te hebben. NIEBUHR zag een hunner ſpelen, waarbij een *Arabier*, wiens baard hem telkens verraadde, de rol had van eene vrouw, die alle voorbijgaande vreemdelingen in hare tent noodigde, daarna van alles beroofde, en

(1) NIEBUHR D. I. bl. 175—179. POCOCKE B. IV. H. 5. BROWNE D. I. bl. 133. DENON D. I. bl. 173—175. D. III. bl. 82.

en ze voorts de tent deed uitkloppen. De *Marionetten* zijn bij hun min ongevallig, door volkomene verberging, onderſcheidene ſtemverandering en vaardige handgrepen van den ſpeler, wiens poppen doorgaans elkanderen eerst deftiglijk begroeten, en daarna in twist geraken, tot dat de vertooning met eene vechtpartij afloopt. Het ſpel der ſchaduwbeelden of der ſchimmen is den *Europeër* alleraanſtootelijkst, wijl hij zich in hetzelve doorgaans beſpotlijk ziet voorgeſteld. Even zeer ergert hij zich, wanneer hij bedelaars zich als gevangenen van *Maltha* met groote ketenen ziet vertoonen en al zingende hoort verhalen, wat zij aldaar in ſlavernij geleden hebben. Met meer genoegen vindt hij hier de gochelaars weder, en ontmoet hij bij de honden- en apen-dans, het onſchuldig vermaak zijner kinderlijke jaren, terwijl hij met verbazing een ſlangendans aanſtaart op de maat af van den tromſlag (1).

Geen volk kan voor vermaak alleen leven en hoe groot ook de lediggang zij, de behoeften des levens en der beſchaafde maatſchap-

(1) NIEBUHR D. I. bl. 180—183.

ſchappij vooral vorderen veelvuldige werkzaamheden. Het wordt alzoo tijd der *Egyptenaren* ernſtiger bezigheden gade te ſlaan en ze in hun bedrijf, handwerk, kunsten en wetenſchappen op te merken. De arbeid is den *Egyptenaar* geen lust, maar doorgaans groote last; dezelve verlaat bij hem de gewone ſleur nimmer en nooit legt hij zich op verbetering toe van het geen eenmaal gevonden is. Afkeerig van al, wat hem zou noodzaken over eind te ſtaan bij zijn werk, zit hij als ſchrijnwerker, ſmid, timmerman, hoefſmid en metzelaar. Slechts eene ſoort van gereedſchap gebruikende tot allerlei werk, zou zijne kunst verwonderlijk ſchijnen, indien zij ſlechts in zijn werk uitblonk (1). Men bouwt ongaarne en men herſtelt het vervallene nooit; de puin zelfs van een ingeſtort verblijf wordt niet verder gevoerd, dan volſtrekt noodig is, om ruimte voor een nieuw huis te hebben, van waar men in den omtrek van alle ſteden niet ſlechts heuveltjes, maar ganſche bergen, aantreſt van onvervoerden puin (2).

Das

(1) VOLNEY D. I. bl. 195, 196.
(2) DENON D. I. bl. 215.

Dat echter een min onderdrukkend oppergezag en meer bemoedigend gebruik der arbeidzame handen de *Egyptiſche* werklieden ſpoedig uit dien ſtaat van luſteloosheid zou verheffen, oordeelde DENON uit de vaardigheid, waarmede zij de *Franſche* bevelen gehoorzaamden, zoo dat hij zelf daarna gedrongen werd, den *Egyptenaar* perzonelijk luchtig en handig te noemen, en zich zelven te verwonderen over het geen hij al met zijne vingers en zijne voeten bij gebrek van ander gereedſchap weet te doen, met hoogen lof tevens zijner vrijheid van alle eigenzinnigheid en zijnes onvermoeijelijken geduld's (1). Deze aanmerking geldt inzonderheid omtrent de boeren, die voor de tafel hunner Heeren rijst en koorn maaijen, doch voor zich zelven ſlechts de *Dura* behouden, van welke zij brood maken zonder gest en zonder ſmaak; welk brood, op een vuur van gedroogde koe- en buffelsmest gebakken, nevens water en raauwe uijen, het geheele jaar door hun voedzel uitmaakt, gelukkig genoeg als zij 'er van tijd tot tijd wat honig,

(1) DENON D. II. bl. 40.

nig, kaas, zure melk en dadels bij bekomen en zich op de feestdagen aan vleesch mogen vergasten. Hunne ganſche kleeding beſtaat in een grof blaauw linnen hembd en een zwarten mantel van dun en grof doek. Eene lakenſche muts met eene roode wrong dekt hun hoofd; armen, beenen en borst blijven naakt, de meesten dragen zelfs geene broeken. Hunne woningen zijn aarden hutten, vol rook, vocht en vuilnis en bovenal vol kommer voor de plunderingen der zwervende *Arabieren*. Van dezen toeſtand verſchillen de geringe arbeiders in de ſteden maar weinig, wier ſchamele armoede te aanſtootelijker afſteekt bij de overdaad en pracht der vermogenden (1).

De merkwaardigſte werktuigen in *Egypte* zijn die, welke ſtrekken om den zegen der vruchtbare wateren van den *Nyl* allermeest te verſpreiden en allerlangst te bewaren. Velerleije ſchepraderen brengen het water van lagere naar hoogere plaatſen, alwaar het door afſchuttingen voor het wegvloeijen bewaard wordt. In *Opper-Egypte* zijn dezelve min kunſtig zamen-

(1) VOLNEY D. I. bl. 180—195.

mengeſteld, dan in *Neder-Egypte*; de verdeeling van het water ſchijnt aldaar echter met meer overleg, dan wel alhier gemaakt te zijn. Alle deze waterwerken worden door rosmolens gedreven, even als de korenmolens, zonder dat men ergens water- of windmolens aantreft (1).

Men ploegt en dorscht met osſen; het gebruik van wagens en karren voor den landbouw kent men niet; in plaats van ſchop, vork of ſpade bedient men zich in het opnemen van modder, mest of aarde van de beide handen (2).

Het bereiden van *Salammoniak* uit roet van gebrande mest van allerhande dieren is zoo veel te opmerkelijker bij de *Egyptenaars*. Kleine meisjes verzamelen de mest, die de kemels en ezels op weg laten vallen; deze mest wordt met kort ſtroo, hetwelk van den dorschvloer komt, vermengd en tot koeken gemaakt, die tegen de zijden der huizen of tegen de heuvels aan in de zon gedroogd worden. Het roet,

(1) NIEBUHR D. I. bl. 143—146. DENON D. I. bl. 319. BROWNE D. I. bl. 100.
(2) NIEBUHR D. I. bl. 146—147.

roet, welk zich van het verbranden dezer mestturf aan de wanden der boeren hutten zet, wordt tot geringen prijs aan den *Ammoniak*-fabriek verkocht. Aldaar wordt het in glazen flesſen gedaan, en drie dagen achter een in den oven geſtookt, wanneer het begeerde zout den hals der flesſen vult (1).

Niet min belangrijk is de eijerbroederij door kunstwarmte. Dezelve geſchiedt alleen in de zes koudere maanden, om dat in het andere jaargetijde vele eijers bederven, en heeft ook eeniglijk te *Kairo* plaats, waar zich de *Pacha* zelf deze broederij toeëigent, zoo dat elk, die eijers broeden wil, dezelven in zijne ovens brengt, alwaar ze door teekens onderſcheiden en bij uitlevering der kiekens verantwoord worden. De ovens zijn gewelven van klei, in dezelven worden de eijers op planken naast elkander gelegd, zoo dat zij zich onderling niet aanraken. Vijf- of zesmaal daags worden zij zachtkens geſchud; met den achtſten dag onderſcheidt men reeds derzelver vrucht-

(1) NIEBUHR D. I. bl. 147—149. POCOCKE B. V. H. 10. BROWNE D. I. bl. 121.

vruchtbaarheid ; na twee en twintig dagen vindt men de ledige doppen. Men zorgt voor de gelijkmatige warmte, die tegen het uitkomen der kiekens tot op den trap der dampkringswarmte verminderd wordt; voorts worden de kiekens in onderaardſche hokken opgekweekt (1).

Overvloed van ſuikerriet in *Egypte* zou de ſuikerfabriek te *Kairo* in ſtaat ſtellen, om gansch *Konſtantinopolen* van zuiker te voorzien, indien niet de geldvorderingen door de Regering dezen tak van nijverheid te zeer hadden onderdrukt. De *Egyptiſche* ſuiker was wel eer zeer vast en wit van korrel, daarna is zij zeer ſchaars en ſlecht geworden (2). Men maakt ook buskruid, maar zeer ruw (3).

Lijwaten, wollen en zijden ſtoffen zijn de handwerken, waarmede de *Egyptenaars* niet alleen zich zelve kleeden, maar waarvan zij ook, wat ten minſte de eerstgenoemden

(1) NIEBUHR D. I. bl. 149—151. POCOCKE B. V. H. 10. BROWNE D. I. bl. 121, 122.

(2) BROWNE D. I. bl. 120.

(3) VOLNEY D. I. bl. 196.

den betreft, verzendingen plegen te doen naar de *Barbaryſche* kust, door gansch *Turkye*, naar *Italie* en *Frankryk*. Onder het wollen handwerk behoort het breedgeſtreepte tapijtwerk tot kusſens voor *Divans* of *Sofa's*; de zijden ſtoffen worden met bloemen en goudene draden opgeluisterd en dienen zoo wel tot overtrekzels van kostbare *Sofa's* en peuluwen, als tot kleeding, tooi en zakgebruik der vrouwen; de ſatijnen en taffen ſchijnen de minſte verdienſten te hebben. — Het vlas wordt met geen wiel, maar aan een rokken uit de hand geſponnen, evenwel niet aan zulken fijnen draad als het *Egyptisch* vlas vermaard gemaakt heeft in den ouden tijd (1).

De oorſpronkelijke neiging der *Turken* tot den koophandel maakt van de gelukkige ligging van *Egypte* geen minder gebruik, dan zulks van oudtijds geſchiedde. Men heeft te *Kairo* ſterk gebouwde, ruime, gemakkelijke en zindelijke magazijnen, waar de verkoopingen in het groot worden gehouden, terwijl men op de markten in het klein gerijf kan vinden, alwaar men ver-

(1) Pococke B. IV. H. 5.

verſcheidene rijen van winkels aantreft met allerleije waren rijkelijk voorzien. Elk bijzonder koopbedrijf heeft 'er zijne afzonderlijke wijk ; ook heeft men vele makelaars, die den kooper en verkooper even vaardig dienen. Van de uitgaande waren is het ruwe leder een voornaam artikel; men rekent de huiden, welke men uitvoert, op zeventig of tagtig duizend. Van den ſaffraanbloem, die in het einde van Bloeimaand en het begin van Zomermaand wordt ingezameld, en welks verkoop op eene algemeene markt geſchiedt, die omtrent dertig dagen duurt, wordt van vijftien tot achttien duizend *Quintalen* ingezameld, hetwelk meeſtendeels wordt uitgevoerd. Het lijwaat, de katoen, het *Salarmoniak*, maar de rijst vooral maken de hoofdartikels uit van den *Egyptiſchen* handel. De duurte en ſlechtheid van de ſuiker doen de *Europeërs* de *Americaanſche* boven de *Africaanſche* verkiezen; ook ſchiet 'er van het gele wasch zeer weinig in *Egypte* ten uitvoer over. Tot de doorgaande goederen, die over *Egyptiſchen* bodem worden gevoerd, behoort vooral de *Arabiſche* gom, waarvan jaarlijks in

Wijn-

Wijnmaand zes of zeven honderd *Quintalen* in twee of drie kleine *Karavanen* door de *Arabieren* uit *Asie* tot op een kwartier uur gaans van *Kairo* worden aangevoerd. Zij verkoopen de gom in onbereide en te zamen genaaide vellen bij de roes en gedoogen de opening der pakken niet, voor de koop getroffen is, zonder eenige terugneming of vergoeding bij ontdekt en aangewezen bedrog; zij ruilen daarvoor kleederen, geweer en andere behoeften en vertrekken daarna onmiddelijk weder naar de woestijnen. Ook komen 'er jaarlijks van Grasmaand tot in Zomermaand meerdere *Karavanen* uit de binnenlanden van *Africa* met gom, tamarinde, elpenbeen, slaven, papegaaijen, struisveders en stofgoud, waarvoor zij lijwaat, koralen, barnsteen, sabels en allerhande kleederen terug nemen; de gom, door deze *Karavanen* aangebragt, beloopt jaarlijks tusschen de vier en vijfduizend *Quintalen.* Uit *Arabie* ontvangt men de koffij, wier uitvoer naar *Europa* even als de invoer van *Americaansche* door de wet verboden is, maar die echter met handvulling der tolbedienden en onder oogluiking der Regering pleegt te geschieden. De han-

handel in ſenebladen uit *Opper-Egypte* is aan de Regering verpacht en brengt dezelve jaarlijks bijna zestig beurſen op. Uit *Europa* krijgt men *Languedoks* laken, *Americaanſche* cochenille, *Indiſche* ſpecerijen, en voorts tin, blik, ijzerdraad, naalden, glaskoralen, kwikzilver, lood en eenige meſſen (1).

De ſcheepvaart ſtaat in geenen deele met den handel der *Egyptenaars* gelijk. Hunne vaartuigen in de *Roode* zee zijn ſlegt gemaakt, gaan diep en hebben eene ſcherpe kiel, ſchoon ze veelvuldige banken en klippen moeten vermijden, en worden overladen met manſchap en goederen. De bedrevenheid van derzelver ſtuurlieden beſtaat vooral, maar is ook groot, in het ontwijken der bedekte klippen. Tot de ganſche vaart op de *Roode* zee, zegt men, dat zij ſlechts zeven en dertig ſchepen bouwen en naauwelijks in ſtaat zijn, om de verongelukte telkens met nieuwe te ver-

van-

(1) NIEBUHR D. I. bl. 136—141. POCOCKE B. IV. H. 3. BROWNE D. I. bl. 116, 117. VOLNEY D. I. bl. 197—200.

vangen (1). De ſpeelvaartuigen, waarvan men zich integendeel te *Kairo* op den *Nyl* bedient, zijn ligt en van bevallig maakzel, en voeren van vier tot acht roeijers; door vrouwen gebruikt zijn zij met een geheel verdek gefloten, voor de mans zijn zij van boven alleen overdekt; men kan deze vaartuigen, als de gondels te *Venetie*, huren (2). Nog heden, even als in de allervroegſte tijden, bevaart men den *Nyl* met vlotten van groote witte tonnen gemaakt. Ook ziet men 'er kleine vlotten van kalebasſen, op welke een perſoon de rivier overſteekt. Dompelaars verbergen ſomtijds hun hoofd onder eene groote kalebas, en, alzoo de watervogels naderende, grijpen zij ze bij de pooten (3).

Hoogstbelangrijk voor den *Oosterſchen* handel is bij den *Egyptenaar* de inrigting der *Karavane*, die jaarlijks naar *Mekka* trekt. Men zegt, dat men op gelijke wijze

(1) BROWNE D. I. bl. 118.

(2) BROWNE D. I. bl. 130.

(3) BROWNE D. I. bl. 103. — POCOCKE acht dit een ongelooflijk verzeizel. B. IV. H. 9. Volgens MACARTNEY doen de *Chinezen* hetzelfde, hun hoofd in eene ton verbergende.

ze ABRAHAM's graf weleer gewoon was te bezoeken, als men zints MAHOMED's dood deze bedevaart doet naar deszelfs graf zoo wel, als naar dat van den Vader der geloovigen. Het verwisſelen der dekkleederen van beider graven is de eigenlijke plegtigheid van dezen togt. Dezelve worden te *Kairo* van zwart damast met goud geborduurd vervaardigd, en derzelver overgift aan hun, die ze zullen henen voeren, gaat met den ſtaatigſten optogt gepaard, waarbij godsdienſtige verrukking velen aangrijpt, zoo dat het ſchuim van den muil der kemelen, die met deze hoogwaardigheden worden beladen, en die te voren nog nimmer eenigen anderen last mogen getorst hebben, als iet heiligs weggenomen wordt. Een ongemeen rijk voorhangzel voor de deur van het huis te *Mekka*, tien voet lang en vijf voet breed, met verſcheidene beeldtenisſen en *Arabiſche* letters met goud op eenen rooden en groenen grond geſtikt, wordt ter aanrakinge van het volk langzaam rondgedragen. Niet minder dan honderd drie en zestig artikelen worden door POCOCKE bij den optogt der *Karavane* zelve onder-

ſcheidenlijk opgenoemd. Alle de kemels, bij dezelve in gebruik, zijn geel geverfd en pronken met onderſcheidene ſieraden; hebbende voorts onder den zadel een grof kleed, om ze bij den nacht te dekken. Na den plegtigen uittogt uit *Kairo* trekt de *Karavane* zonder eenige orde een uur gaans voort, en legert zich dan neder onder tenten gedurende acht dagen, die in allerleije vermaak worden doorgebragt onder een veelvuldig bezoek uit de ſtad, waarna de eigenlijke reis aanvangt. Deze *Karavane* beſtaat wel uit veertig duizend man en drijft een zeer grooten handel. Bij hare terugkomst brengt zij eene menigte van *Perſiſche* en *Indiſche* waar mede. Eene andere *Karavane* vertrekt van *Damascus* met gelijke geſchenken als deze. De oude voorhangzels en dekkleederen worden aan ſtukken geſneden en als heilige overblijfzels onder de voornaamſte lieden uitgedeeld. Ten minſte eenmaal deze bedevaart naar *Mekka* gedaan te hebben wordt een onvermijdelijke pligt geacht, waarvan men zich eeniglijk kan ontſlaan, door eenen anderen bedevaartganger in zijne plaats te zenden en vrij te houden op de reis. Ve-

len

len herhalen dezelve meermalen, zonder daarom deugdzamer dan anderen bevonden te worden, integendeel zeggen de *Joden* en *Christenen*: „ let op hem, die eens naar „ *Mekka* is geweest; heb niets met hem te „ doen, die deze reis tweemaal gedaan „ heeft, maar verhuis uit de buurt van „ den driedubbelden bedevaarder" Honderd dagen verloopen 'er met deze reis. De *Karavane* van *Damascus* vertrekt ten zelfden dage en ontmoet de andere te *Bedder*. Zij blijven drie dagen te *Mekka* en gaan dan naar den berg *Arrafat*, omtrent zes uren gaans van daar, alwaar zij ter gedachtenisse aan ABRAHAM hunnen Godsdienst verrigten. Na twee dagen toevens trekken zij nog derde half uur verder naar *Munna*, alwaar zij het feest der offerhande vieren. Van *Munna* keeren zij naar *Mekka*, MAHOMED's geboorteplaats, te rug en vertoeven 'er twaalf dagen. Wanneer de kooplieden in dien tijd niet klaar komen met hunne zaken, verkrijgt men nog een verlof van twee of drie dagen door aan den *Emir Hadsj*, of Bevelhebber der *Karavane*, een geschenk te geven, welk langer vertoef echter op den terugtogt weder wordt inge-

haald. Van *Mekka* reizen zij in zes dagen naar *Bedder* terug, van waar zij in drie dagen naar *Medina*, bij MAHOMED's graf, gaan. Na ook hier drie dagen vertoefd te hebben, keeren zij langs eenen anderen weg naar *Kairo* weder (1).

Het reizen binnen 's lands wordt uit hoofde van den onherbergzamen grond, niet min zorgvuldig ondernomen, dan de voorziening in zoo verre togten. Men heeft naauwkeurig geſtelde wegwijzers met bijzondere opgaaf der waterplaatſen en derzelver geſteldheid (2). De mans reizen te paard, de vrouwen op ezels. Men begeeft zich vroeg op weg en pleistert onder de ſchaduw, het geen men dikwijls herhaalt, om een kwartier uur lang te kunnen rooken en koffij drinken. Geringe reizigers hebben ſlechts eene waterfles aan den zadel hangen; groote Heeren hebben een paard of kemel met waterzakken beladen achter zich, en gaarne laten zij zich door eenen knecht volgen. Des nachts gebruiken zij zel-

(1) POCOCKE B. IV. H. 9. en B. V. H. 11 en 12.

(2) DENON D. II. bl. 254.

zelden tenten, maar ſlapen in de opene lucht op een bloot vloerkleed. Het keukengereedſchap behoort vooral onder hunne reisbehoeften, en ſtrekt met den levensvoorraad wel twee of drie kemels tot genoegzamen last. In den donker hebben zij linnen vouwlantarens met koperen bodems en dekzels ter verlichting. Aanzienelijke vrouwen gebruiken draagzetels, die door twee kemels, of ook wel door eenen gedragen worden. Het gemeen bedient zich op reis van de kemels zelve en plaatst zich dan boven op derzelver last, van waar zij met eenen geweerhaakten ſtok het dier drijven en beſtieren (1). Acht dagen lang kan de kemel in de woestijn zonder water blijven en van het kleine heestergewas leven, het geen dezelve voortbrengt, benevens een weinig graan, hetwelk als meel in wat water wordt gemengd; zelden ſtruikelt hij en nimmer legt hij zich neder dan ter plaatſe, waar water is. Zijn gang verſchilt niet veel in ſnelheid van den gewonen tred des voetgangers, maar is onvermoeid: de drommedaris echter is onder de kemels als de haon-

(1) Pococke B. IV. H. 5.

zewind onder de honden. Dit dier is eenigzlijk voor den zadel geſchikt, wordt met een touw door den neus beſtierd, knielt, wanneer men op- of afſtijgt, heeft een zeer gemakkelijken draf en is ſneller dan het vlugſte paard. Het paard zelf, hetwelk op ſtal en in het land gebondene pooten heeft, is niet geſchikt tot lange togten; om de twee uur behoeft het water, maar vergenoegt zich met eenmaal op den dag gevoederd te worden; het rent ſnel, draaft nooit, is overmak en ſlaat nimmer achteruit. De ezel is het allerzachtſte en veiligſte dier om te bereiden. Alhier op geheel eigen grond ſteeds vlug en vrolijk, brengt het in den naturelijken ſtap of ſnellen galop den ruiter ſpoedig over den langen weg. „ Terwijl de gezadelde paarden — zegt DENON — voor wagens dienen, zijn de ezels de huurkoetzen, welke men in alle de ſtraten van *Kairo* gereed vindt ſtaan (1)."

Onder de middelen van beſtaan voor den landman verdient nog, om derzelver bijzon-

(1) POCOCKE B. IV. II. 9. DENON D. II. bl. 283. D. I. bl. 242.

zonderheid, opgenoemd te worden hunne duiven- en bijenteelt. In *Egypte*, maar in *Opper-Egypte* bovenal, is het duivenhuis een voornaam deel van 's landmans vermogen. Somtijds wordt het gebouwd met verſcheidene kleine ſpitſen, die het fraaiſte aanzien geven aan het dorp; anders maakt het het bovenſte gedeelte uit van de woningen der landlieden, die de duivenmest zeer hoog achten voor de aankweeking van komkommers en meloenen. Men heeft een ſpreekwoord, hetwelk de waarde der duiventeelt aanduidt. „ Die een duiven-„ huis rijk is, behoeft voor de uithuwelij-„ king zijner dochter niet te vreezen." Wat de bijen betreft, men belaadt eene boot met derzelver korven ten tijde als de honig verteerd is, men zakt daarmede de rivier af, men blijft den dag over liggen ter plaatſe, waar de bijen wasch en honig inzamelen, men houdt deze reis twee maanden of zes weken lang uit, en keert dan met eenen overvloed van wasch en honig weder (2).

Men

(1) POCOCKE B. IV. H. 6. DENON D. bl. 193 en 315.

(2) POCOCKE B. IV. H. 9.

Men heeft in den handel drie verdeelingen voor de maat, doch wel zes voor het gewigt, wier opgaaf, bij gebrek aan vergelijking, niet belangrijk zou zijn. In *Kairo* is de munt van *Egypte*; men ſlaat 'er goud, zilver en koper geld. Aan de eene zijde leest men den naam van den regerenden *Sultan*, aan de keerzijde het woord *Misr* nevens het jaargetal. Ook is men gewoon bij *Beurſen* te rekenen, waarvan de waarde op vijfhonderd *Piasters* geacht wordt (1).

De algemeene taal in gansch *Egypte* is de *Arabiſche*, die der *Europeërs* in dat land is de *Italiaanſche*, ſchoon vele *Mahomedanen* te *Alexandrie* verſcheidene andere *Europeſche* talen gemakkelijk ſpreken (2). Het papier, op hetwelk de *Egyptenaars* ſchrijven, moet vooraf glad gemaakt worden, om dat zij het alzoo beter met hunne rieten ſchrijfpennen en dikken inkt kunnen gebruiken (3).

De *Egyptiſche* bouwkunde is zeer gebrek-

(1) NIEBUHR D. I. bl. 142, 140. BROWNE D. I. bl. 122, 123. POCOCKE B. IV. H. 3.
(2) NIEBUHR D. I. bl. 50.
(3) NIEBUHR D. I. bl. 141.

brekkig en hunne bouwſtoffen zijn van de ergſte ſoort; ongebakken ſteen, van aarde en gehakt ſtroo gemaakt en in de zon gedroogd, dient hun tot gewoon metzelwerk; papier tot vengſterglas, welk laatſte den voornamen alleen mag gebeuren (1). Op ſommige plaatſen zijn de hoeken der gebouwen van gehouwen of gebakken ſteen. Slechts vijf voet hoog reikt de muur der huizen; boven op denzelven rust een hout getimmerte, met groote naar buiten uitgewerkte vengſters, om een ver gezigt op ſtraat te hebben. Waar de huizen meer dan twee verdiepingen hebben, naderen zij door dit vooruitſpringen elkanders gevels zoo zeer, dat de ſtraten ſomber en donker worden (2). De daken zijn plat, met ſteenkalk of ſomtijds ſlechts met aarde gedekt. Dennen of eikenhout uit *Aſie* en ook palmhout en acacia uit *Opper-Egypte* worden bij het getimmer gebruikt. Boven het midden hunner zalen hebben zij een koepelſlantaren om licht, of ook wel een luik om lucht te ontvangen, in welk geval een ge-

(1) BROWNE D. I. bl. 107.
(2) DENON D. I. bl. 100.

geſpannen doek het indringen der zonne-ſtralen belet. De benedenvertrekken dienen tot kelders en keukens, de bovenvertrekken worden om de gezondheid bewoond (1). Trappen, vengſters, ovens, keukengereedſchap, alles is in deze gebouwen al mede van ſlijk en gehakt ſtroo, zoo dat alleen de onveranderlijkheid der luchtsgeſteldtenis, volgens DENON, den *Egyptenaars* borg is, dat niet ten eenigen tijde eene wolkbreuk hunne ſteden doe ſmelten en in zaailand verkeere (2). Al wat te *Kairo* dragelijk gebouwd is, is der *Mamelukken* werk, en echter vertoont hetzelve ſlechts een mengzel van trotschheid en onkunde. Zij bedienden zich tot het aanleggen hunner reusachtige geſtichten van alle bouwſtoffen, die het naast onder hun bereik waren, en gebruikten ze, zoo als ze hun voor de hand kwamen. De *Arabiſche* bouwmeesters daartegen hebben over het algemeen beter gebruik gemaakt van de overblijfzelen der oudheid, ſchoon zij almede hunnen eigen ſmaak onder dezelven vermengd hebben. De *Tur-*

(1) POCOCKE B. V. H. 5.
(2) DENON D. I. bl. 248.

Turken, thans geene zuilen meer vindende van het overoude *Egypte* en van tijd tot tijd *Moskeën* bouwende zonder de oude ooit af te breken, laten zich door de *Franken* zuilen bij het dozijn bezorgen, die ze te *Carara* van allerleije grootte opkoopen. Alle de *Saraceenſche* ſieraden boven aan deze kolommen geplaatst, zijn van een armhartigen *Griekſchen* ſtijl en leveren het ellendigst mengelmoes van ſmaak in de bouwkunde op, welk men zich kan verbeelden. Hunne torens en begraafplaatſen zijn de eenigſte gebouwen, waarbij zij den *Arabiſchen* ſtijl onvervalscht hebben behouden. Men vindt wel niet in deze gebouwen het hoofdvereischte van ſtevigheid, maar men vermaakt zich met den rijkdom der ſieraden, zonder overladen te zijn, en in de fraaiheid der zamenſtelling, die nergens eenige ſchraalheid van den ſtichter laat vermoeden. De begraafplaats der *Mamelukken* is daarvan een voorbeeld, daar het buiten de muren en puinhoopen van *Kairo* als eene nieuwe marmere ſtad oprijst, met hare gebouwen op zuilen geſticht en koepels, door ſchilderwerk, ſnijwerk en verguldzel in het oog vallende, zoo dat boomen alleen in

dit

dit rijk des doods ontbreken; om het in eenen lusthof te verkeeren, of liever om de uiterſte belagchelijkheid te voltooijen van der menſchen trotschheid in de gedenkteekenen hunner nietigheid (1).

De vertrekken der vrouwen zijn in de *Egyptiſche* huizen het fraaist verſierd: die der mans onderſcheiden zich door eenvoudigheid (2). Men heeft afzonderlijke koffijhuizen in de ſteden, die nogtans zelden door de Grooten des lands worden bezogt (3). Dezen hebben daartegen hunne lusthoven met geheel eigene vermaken, wel niet met lange en trotſche lanen noch ook met afwisſelende en bevallige ſlingerpaden, wijl vermoeijing buiten den rang der *Oosterſche* vermaken geſloten is, maar met de ſchoonſte groepen van *Sycomoren*, onder wier nederhangende takken en meer dan koelen lommer men tenten nadert, welke men naar welgevallen openzet voor de welriekende geuren van oranje- of jasmijn-boschjes, en in wier midden men zich op

(1) DENON D. I. bl. 217—220.
(2) BROWNE D. I. bl. 108.
(3) POCOCKE B. IV. H. 5.

op weidſche tapijten en zachte kusſens nederlegt onder het genot van al dien *Oosterſchen* wellust, die den mensch tot een louter zinnelijk wezen verlaagt (1).

De *Egyptenaars* zijn, wat den Godsdienst betreft, in *Joden*, *Christenen* en *Mahomedanen* onderſcheiden. De *Joden* hebben in *Kairo* zes en dertig *Synagogen* en eene te *Oud-Kairo*, waarin, naar hun voorgeven, JEREMIAS de *Profeet* zelf geleerd heeft; onder hun is ook eene bijzondere gemeente van *Kareërs*, die zich aan de wet houden met verwerping van alle *Rabbynſche* overleveringen (2). De *Christenen* zijn de *Kopten*. Zij blijven ſteeds bij de begrippen van EUTYCHES, wegens de eenheid der nature in CHRISTUS; zijnde voorts in gevoelens wegens het H. Avondmaal en eenige andere ſtukken met die der *Roomſche* kerk meer eenſtemmig, dan de *Griekſche Christenen*. Onder hun zijn kloosters, waar de eenvoudigheid der allervroeg-

(1) DENON D. I. bl. 199—201. VOLNEY D. I. bl. 254.

(2) POCOCKE B. IV. H. 4.

vroegſte eeuwen bewaard blijft. Men gebruikt in dezelve ſchier niets dan water tot drank, en grof brood en peulvruchten tot ſpijs; wordende wijn en vleesch zeer zeldzaam aldaar aangeroerd. Elke kloosterling heeft zijnen eigen tuin, eigen gevogelte en eigene waterput; overigens beſtaan de kloosters van de algemeene liefdadigheid. In dezelven heerscht de diepſte onkunde van de wereld en alle menſchelijke zaken. Zij bewaren eenige *Koptiſche* en *Arabiſche* handſchriften; tot wier verdere afſchrijving verlof van den *Patriarch* gevorderd wordt. BROWNE vondt in een klooster een *Arabisch* en *Koptisch* woordenboek, het Oude en Nieuwe Verbond, nevens de werken van GREGORIUS den *Nazianzener* in het *Arabisch*. Priesters en ledematen in de *Egyptiſche* gemeente ſtaan als even onkundig te boek. De eerdienst wordt in de *Koptiſche* taal verrigt, welke men naauwelijks meer verſtaat, doch eene *Arabiſche* overzetting komt daarbij der onkunde te ſtade. De nacht voor de zon- en feestdagen wordt in de kerken doorgebragt, ten einde men de feestdagen zel-

ve

ve voor uitſpanning vrij houde. De *Patriarch* der gemeente mag niet gehuwd zijn: den Prieſters ſtaat zulks vrij. Bij den ingang der kerk kust men den grond; onder den eerdienst is men op denzelven nedergezeten. De *Patriarch* neemt de voetwasſching der Prieſteren waar en doet eenmaal in het jaar eene ſtichtelijke redevoering. De Prieſters prediken nimmer, ſlechts gemeene handwerkslieden zijnde, die zich voldaan houden met het verrigten van den gewonen eerdienst. De rustdag wordt zeer ſtreng gevierd, en een veelvuldig vasten naauwkeuriglijk in acht genomen. De beſnijdenis wordt eenigen tijd voor het aangaan des huwelijks verrigt; de echtſcheiding is gemakkelijk te verkrijgen. Bij den Doop wordt het kind driemaal in het water gedompeld en tevens van het Vormzel zoo wel, als van het H. Avondmaal, door den Priester bediend. De Doop geſchiedt eerst na eenige weken of wel maanden; vroeger in levensgevaar komende, ondergaat het kind eene gewijde Zalving (1).

De

(1) POCOCKE B. IV. H. 4. B. V. H. 7. BROWNE D. I. bl. 66, 113, 114.

De *Mahomedanen* volgen de voorſchriften van den *Koran*. Zelden kunnen zij, die niet bijzonder tot geleerden zijn opgebragt, lezen. Het geloof der voorbeſchikking is zeer diep geworteld in hun hart, doch doet hun zich beter in tegenſpoed dan in voorſpoed gedragen, en maakt hun zorgeloos tegen de pest. Uiterlijke plegtigheden zijn bij hun van hoog aanbelang. Hunne gebeden zijn kort, maar komen dikwijls en worden door hun gaarne openlijk verrigt, gelijk zij ook meermalen op een algemeen bezoek water eisſchen tot godsdienſtige reiniging hunner handen. De *Arabieren*, die in tenten wonen, ziet men zelden bidden. De tooverij heeft geen gering deel in alle hunne gevoelens; inzonderheid vreezen zij het booze oog, waardoor men kinderen het bederf zou kunnen op het lijf zenden; zout in het vuur te werpen ſchijnt hun het beste middel om deze tooverkracht te verbreken. De geringſte *Turk* acht zich boven den aanzienlijkſten *Christen* verheven (1); daartegen heeft men bijzonderen eerbied voor krankzin-

(1) POCOCKE B. IV. H. 5.

zinnigen, dien men door eenen godlijken geest aangeblazen acht; men noodigt hun overal gemeenzaam aan tafel, het gemeen zelfs kuscht hun de handen, en onderhoudt hun in eene afzonderlijke *Moskee* te *Kairo*. Even zeer prijzen zich de *Dervis* door hunne gewillige armoede bij hun aan, zijnde de armoede door de *Turken* in anderen zoo hoog geacht als voor zich zelven zorgvuldig geschuwd (1). Aan dezulken, die hun ganschе leven doorbrengen met *Allah* te roepen aan den hoek van een ouden muur, of zich allerleije kastijdingen en kwellingen aan te doen, worden, na derzelver dood, heilige graven gegeven en wonderdoende krachten toegekend, zoo dat men van de aanroeping des eenen verzachting voor de smarten der oogen, aan die des anderen verligting voor barende vrouwen verwacht. Ook steenen en boomen schijnen hun goede en kwade geesten tot verblijven te strekken. DENON zag eenen boom met haarlokken, tanden, kleine lederen zakjes en kleine vaandeltjes behangen, en

(1) POCOCKE B. IV. H. 5.

en in deszelfs nabijheid gedenkſteenen en eene algemeene zitplaats, zijnde voorts de ganſche omtrek tot begraafplaatſen geſchikt. Volgens hem waren alle die haarlokken en tanden zoo vele tooverteekenen of toovermiddelen, en begaf men zich opzetlijk ter dezer zitplaats, om geloften te doen (1). Zoo ook noemt men drie of vier plaatſen op de bergen, die een wondervermogen zouden bezitten: op de eene verzekert men, dat de grond altijd beeft; de andere heet de put der ongeloovigen; de derde heeft eene zoute bron met genezende kracht (2). Men heeft ſlangenbezweerders, die eene zekere orde uitmaken, tot welke zij worden ingewijd, ſchoon zij niet meer dan gochelaars en moedwillige ſtuiptrekkers zijn (3).

Het aantal der *Turkſche* bedehuizen is buitenſporig groot; in *Kairo* alleen telt men over de drie honderd *Moskeën*. In eeni-

(1) DENON D. I. bl. 256—260.
(2) BROWNE D. I. bl. 132, 133.
(3) DENON D. I. bl. 235—240. BROWNE D. I. bl. 131.

eenigen derzelven wordt dagelijks ſoep en andere mondbehoefte uitgedeeld aan duizenden van armen, gelijk men elders uit algemeene waterbakken in de behoefte der menigte voorziet. De voornaamſte *Moskee* onderhoudt niet ſlechts een groot aantal armen, maar ook zeer vele perſonen, vermaard om hunne grondige kennis der *Turkſche* godgeleerdheid en *Arabiſche* taal. De zuilen, die het dak van dit bedehuis ſchragen, zijn van marmer, de vloer is met *Perſiſche* tapijten belegd. Een godsdienstig geſticht mag ook het gebouw heeten, door de *Sarazenen* op het eiland *Rouda* geſticht, hetwelk den *Nyl*-meter bevat, wiens ſchaal echter zoo verward, onvolkomen en onzeker door BROWNE genoemd wordt, dat zij, die den trap van het wasſen des *Nyls* naauwkeurig willen gadeſlaan, hunne waarnemingen liever doen op eenen vlakken grond, welken de rivier overſtroomd heeft en die voormaals met derzelver oppervlakte waterpas lag; de openbare omroepers zelve zijn, volgens hem, niet te vertrouwen, wijl de Regering ze omkoopt, om het wasſen der rivier te

vergrooten en het ebben te verkleinen (1). De geeſtelijken der *Maskeën* heeten *Scheiks* of Opperhoofden; derzelver aantal is evenredig aan de grootte en inkomsten der *Moskeën*; een hunner is de Opperſte, onder hem ſtaan de voorlezers en oproepers tot het gebed; gewonelijk geſchiedt 'er Vrijdags eene redevoering voor de gemeente; uitmuntende *Scheiks* worden tot *Kadis* of Regters bevorderd, onbekwame Regters tot Prieſters verlaagd (1).

De Regering van geheel *Egypte* is onder vier en twintig *Beys* verdeeld, die, na den *Pacha* of Stedehouder van den Grooten Heer, de aanzienlijkſte posten bekleeden. Zij worden uit de *Mamelukken* verkoren, die van ouds her en nog heden voor het meerder gedeelte ſlaven zijn, uit *Georgie*, *Circaſſie* en *Mingrelie* afkomſtig. De overigen zijn *Europeſche* krijgsgevangenen, die hunnen Godsdienst aan de voorregten van dezen ſtand hebben opgeofferd. De Zaakverzorgers der *Beys* te *Conſtantinopolen* koopen

(1) Browne D. I. bl. 104, 105.
(2) Pococke B. IV. H. 3.

pen jaarlijks een zeker aantal van deze ſlaven ter aanvulling der *Mamelukken* op, die ook wel door kooplieden ten dien einde ter markt gebragt worden te *Kairo*. Bij gebrek van allen toevoer voor genoegzame voltalligheid der *Mamelukken* worden ook wel *Neger*-ſlaven gebruikt. Men leidt de *Mamelukken* zeer zorgvuldig op tot hunnen ſtand. Zij worden in alle ligchaamsoefeningen onderrigt en zelfs in de *Arabiſche* letteren onderwezen, doch, ſchoon ſommigen dezelve ſchrijven, kunnen anderen ze zelfs niet lezen. Altijd zijn zij in krijgsgewaad gekleed, met pistolen, dolk en ſabel gewapend. Eene groene muts met eene hoofdwrong dekt hun ſchedel. Het verder gewaad is als dat der overige *Turken*. De broek is van *Venetiaansch* grof karmozijn laken met roode muilen 'er aan vast. Zij laten den baard niet groeijen voor zij de vrijheid bekomen en reeds eenen hoogen rang beklommen hebben. Te paard hebben zij, behalve de reeds genoemde wapenen, nog zadelpistolen en eene krijgsbijl; in het veld dekken zij het hoofd met een helm en het lijf met een maliënkolder onder het opperkleed. Hunne paarden zijn

de ſchoonſte *Arabiſche*, waarvoor men van drie tot vier beurſen betaalt (1). Zij trekken geene ſoldij, maar vinden hun onderhoud bij de *Beys* en andere Bevelhebbers, onder welke zij ſtaan. Elk Bevelhebber, die eenen ſlaaf koopt, heeft regt 'er een *Mameluk* van te maken, welke naam eigenlijk eenen perſoon beteekent, die eens anders eigendom is. De *Mameluk* ontvangt zijn paard en wapenen van zijnen meester, als mede een ſtel kleederen, hetwelk jaarlijks wordt vernieuwd. Door de edelmoedigheid hunner meesters, die zich van hunne bevordering eigene veiligheid belooven, door geſchenken of belooningen van anderen en door eigene knevelarijen, weten zich deze krijgslieden gelds genoeg te verſchaffen ter voldoening hunner gierigheid of losbandigheid; zij zijn echter meer vrolijk en dartel dan baldadig, meer op praal gezet, dan op ware eer, zelden gehuwd voor zij eenige post bekleeden, ſchier nooit begerig naar hunne oorſpronkelijke vrijheid of ouderlijken

(1) Eene beurs wordt op 500 *Piasters*, de *Piaster* op 50 ſtuivers, en alzoo de beurs op *f* 1250 gerekend.

ken Godsdienst, doch door de *Arabieren* gehouden voor flechte onderhouders der *Mahomedaanſche* wet en algemeen bezoedeld met de onnaturelijkſte ondeugd (1). De algemeene onvruchtbaarheid hunner huwelijken is hoogstopmerkelijk bij de bijzondere kloekheid en welgemaaktheid hunner perſonen. BROWNE denkt aan opzettelijke misdragten hunner vrouwen, om dat hare kinders geenen rang of titel van hunne vaders erven: hoe onaannemelijk deze redegeving ſchijnt, nog onaannemelijker ſchijnt het als bloot toeval, dat achttien, hem naauwkeurig bekende, *Beys* flechts twee levende kinders hadden(2). Door gunst

(1) VOLNEY D. I. bl. 177.

(2) Zederd vijfhonderd en vijftig jaar, dat 'er *Mamelukken* in *Egypte* zijn, heeft niemand hunner een voortdurend geſlacht voortgebragt. Al de kinders ſterven, zegt VOLNEY, in hun eerſte of tweede jaar. Ook de *Turken* deelen in dit lot in *Egypte*, ten zij ze vrouwen des lands nemen, waartoe de *Mamelukken* niet willen komen. — De *Europeſche* gewaſſen planten zich niet voort in *Egypte*; zoo ook ſchijnen de ſchoonſte menſchen van den voet des *Cacauſus* niet te kunnen vermenigvuldigen aan den *Nyl.* — Dit is de oplosſing van VOLNEY. D. I. bl. 103—105.

gunst of verdienste klimt de *Mameluk*, die ontzaggelijk is in het veld wegens persoonelijke stoutmoedigheid, onvermoeidheid en vaardigheid te paard, maar van weinige waarde in geregelde veldslagen, zijnde min afgeregt op groote en vaardige wendingen en ontwikkelingen, langs verscheidene posten op tot dien van *Bey*, waarin hem zijne bijzondere gehechtheid aan eenig veelvermogend Opperhoofd het meest dienstig is. De aanvulling der *Beys* geschiedt door de verkiezing der overigen. Behalve hunne Landvoogdijen hebben zij nog andere waardigheden, welke de Groote Heer hun opdraagt; de een wordt Bevelhebber van *Kairo*, de ander Groot Schatbewaarder, een derde Geleider van de heilige *Karavane* en een vierde Opperlandvoogd van *Opper-Egypte*. Zij hebben het regt, om elk in zijne Landvoogdij de bijzondere Drosten en andere Ambtenaars te benoemen en verkiezen daartoe liefst hunne eigene slaven. Hunne inkomsten loopen van drie tot zes tonnen gouds. De onkunde van vele *Beys* en derzelver Drosten of Stedehouders in de steden en dorpen, doet hun gebruik maken van *Kopten* tot garing der inkomsten,

ten, inzonderheid wijl de omſlag der belastingen zeer ingewikkeld en met vele plaatſelijke kundigheden des lands verbonden is. De Opperregter wordt wel jaarlijks voor *Kairo* onder den naam van *Mulla* te *Conſtantinopolen* benoemd, die aan het hoofd van alle de *Kadis* of Wijkregters ſtaat, maar de *Beys* voeren in hunne Landvoogdijen zelve de uitſpraak in hoogstaangelegene zaken, waarin zij veel meer behoedzaamheid omtrent het regtsgebied en de uitſpraak van anderen betoonen, dan ſchranderheid of onomkoopbaarheid in hunne vonnisſen. De *Kadis* genieten een tiende van de waarde der in verſchil ſtaande goederen (1).

De bronnen der inkomſten voor *Egypte*, als wingewest van *Turkyen*, zijn meest nog dezelfde als zij waren ten tijde der *Arabiſche Kalifs*. Zij beſtaan in een tiende van alle voortbrengzelen des lands, in eene ſchatting op de landerijen, een hoofdgeld op de *Christenen* en *Joden*, en de tolregten op de *Karavanen* en derzelver

(1) BROWNE D. I. bl. 75—82. VOLNEY D. I. bl. 94—197.

ver goederen, waarbij de *Beys* nog hunne eigendunkelijke eiſchen voegen. De zoutmijnen, de openbare baden, de huizen, waarin brandewijn verkocht wordt en de algemeene vrouwlieden, welke men zelfs in alle dorpen aantreft, brengen mede eenige regten aan de Regering op.

Elk bedrijf heeft te *Kairo* eenen bijzonderen *Scheik*, wiens groot gezag over de lieden tot zijn gild behoorende veel toebrengt tot de handhaving der orde, waartoe al mede het affluiten der ſtraten door bijzondere poorten in tijden van woeling dienstbaar is.

De Regering matigt zich, ondanks den wil van MAHOMED, den grondeigendom der landerijen als een veroveringsregt aan, en ſchenkt een groot deel van derzelver vruchten aan de Prieſters en *Moskeën*. Alle deze landerijen worden in pacht of huur uitgegeven, wier drukkende last den landman te onder houdt. De huur wordt voor het geheele leven of een groot aantal jaren aangegaan; de pachter zelf bearbeidt den gehuurden grond, behalve ten tijde der overſtrooming, wanneer zijne handen te kort ſchieten, en ook wanneer de velden moeten

zen beſproeid worden; daarom huurt hij nooit meer grouds, dan hij met eigen gezin kan bearbeiden.

De *Pacha* geniet voor zijne vertering duizend *Mahboubs* daags en vindt nog weinig voordeel door de kostbaarheid van zijnen ſtaat; de *Bey* ontvangt de helft en beſtrijdt daarmede ſlechts een klein deel zijner uitgaven (1); want talloos is het heer der bedienden in *Egypte*, die allen weder hunne bedienden en dezen derzelver onderbedienden, tot ſchier in het oneindige, hebben (2).

De beſtiering der tollen en uitgaande regten is aan eenen Opperboekhouder en Opperpachter aanbevolen, die jaarlijks derzelver opbrengst in pacht neemt en bovendien nog gereed moet ſtaan voor de eiſchen der *Beys*, wier willekeurigheid hem telkens verpligt ſchadeloosſtelling te zoeken in grooter bezwaar op den handel of in even willekeurige brandſchattingen op de onderſcheidene ligchamen van *Europeſche* handel

(1) BROWNE D. I. bl. 84—97. VOLNEY D. I. bl. 212. POCOCKE B. IV. H. 5. — 1000 *Mahboubs* zijn 3000 *Piasters* of *f* 7500.

(1) DENON D. II. bl. 305, 306.

delaars in *Egypte* (1). Gelijk het alzoo de *Beys*, dat is oorſpronkelijke ſlaven, zijn, die zich alleen boven alle willekeur en knevelarij weten te verheffen, zoo zijn de eigenlijke ſlaven zelve, in dit land van algemeene onderdrukking, veel gelukkiger, dan elders, waar *Europeſche* volkplantingen de gematigde of wel vrijheid ademende Regering van het moederland hebben overgebragt. Een ſlaaf, die in *Egypte* over zijnen Heer niet voldaan is, zegt ſlechts: „ breng mij ter markt;" waarna de meester verpligt is, hem te koop te veilen. Eene ſlavin, door haren meester bezwangerd, is tot de vrijheid geregtigd; en elke ſlaaf, die geld heeft, kan zich vrij koopen (2).

Het *Turkſche* gezag werd weleer door de krijgsbenden van den *Pacha* ſtaande gehouden, maar is niet meer dan eene ſchaduw des oppergebieds gebleven, na dat de *Mamelukken* zich zoo verre boven die

(1) VOLNEY D. I. bl. 212. In 1783 was de pacht duizend beurſen.

(2) BROWNE D. I. bl. 75.

die krijgsbenden hebben weten te verheffen, dat zij ſchier tot bloote nachtwachts der ſteden verlaagd zijn, terwijl het ganſche krijgsvermogen in de handen der anderen is overgegaan. De magt van dezen is intusſchen meer geducht geworden door het onvermogen der *Pacha's*, dan wel door eigene ontzaglijke ſterkte, het geen de *Franſche* wapenen bewezen hebben. Beter geoefend in groote krijgswendingen, meer ondergeſchikt aan eene wijze krijgstucht en vooral met meer vereenigd beleid aangevoerd, zouden echter de wapenen in hunne vaardige handen geducht genoeg blijven voor vreemden, gelijk zij alhier zijn voor hunne eigene meesters, wien zij door de hoogſte kostbaarheid en weelde niet min tot last, dan door hunne afgeregtheid op ſnelle en kleine krijgsverrigtingen tot beſcherming, ſtrekken (1).

Wegens het huwelijk en de uitvaart der *Egyptenaars* zou nu nog eenig gewag kunnen gevorderd worden, indien hetzelve be-

(1) VOLNEY D. I. bl. 159, 171, 173. DENON op vele plaatſen.

bepaaldelijk te maken was van een volk, hetwelk onderling zoo aanmerkelijk in godsdienstbegrippen en zeden verſchilt, als *Joden*, *Chriſtenen* en *Mahomedanen*. Alleen het beweenen der afgeſtorvenen door gehuurde klaagſters en het wekelijks bezoeken der graven van bloedverwanten, ſchijnt onder allen gemeen te zijn (1).

Ter afbeelding der *Egyptenaars* heeft zich ons oordeel tot de *Kopten* bepaald en wel naar dat hoofd van den man, hetwelk bij DENON het meest overeenſtemmend is met de beſchrijving van BROWNE, waarbij wij het gelaat der vrouwe uit NIEBUHR voegen, terwijl de beſchrijvingen en afbeeldingen van POCOCKE de kleeding hebben zamengeſteld. Het eigenaardige van *Kairo* zelve zoo wel als van het karakter des volks voor te ſtellen was het doel des Teekenaars, die bij het onvoldoende van alle de beſchrijvingen en het gebrekkige van alle de afbeeldingen, waar

(1) NIEBUHR D. I. bl. 179, 180. POCOCKE B. IV. H. 5.

EGIJPTENAARS.

waar het op juistheid in bijzonderheden aankomt, al de kracht van eigen oordeel tot deze voorstelling heeft aangewend (1).

(1) Zie DENON Pl. XII. 2de rang N°. 1. Vergel. met de opheldering D. III. bl. 132. voor het hoofd van den man. NIEBUHR Pl. XXIII. fig. 48. voor dat van de vrouw. Pl. XXII. fig. 32. voor den tulband, en Pl. XIII. voor het stadgezigt. POCOCKE Pl. LIX voor de kleeding van beiden, en Pl. LVII. en LVIII. voor kleindere bijzonderheden.

MAROCCO.

Het Keizerrijk van dezen naam is een der magtigſte Staten van geheel *Africa*. Hetzelve beſlaat het westelijk gedeelte van *Barbarye* en maakt een groot gedeelte van het aloude *Mauritánie* uit. Het ſtrekt zich uit van 28°30′ tot 36° Noorderbreedte en van 7° tot 18°30′ Oostelijke lengte van *Parys*; ten noorden bepaald door de *Middellandſche* zee, ten westen door den Oceaan, ten oosten door den Staat van *Algiers* en ten zuiden door de woestijn van *Sahara*. Het beſtaat uit vier Koningrijken, dat van *Marocco*, van *Fez*, van *Tali-*

fet

lat en *Suk*, van waar de Oppervorst den naam van Keizer voert (1).

De luchtſtreek, alhoewel zeer heet zijnde in de drie Zomermaanden, is echter zeer gezond zoo wel voor de *Europëërs*, als voor de inborelingen. De warmte van de noordelijke deelen des rijks verſchilt weinig van die, welke men in *Spanje* en *Portugal* gevoelt; ook hebben de voorjaars en najaars regens aldaar op gelijke wijze plaats; die echter min veelvuldig in de zuidelijkſte deelen zijn, alwaar de lucht dan ook veel heeter is.

Alhoewel de bodem nabij de kust en op het veelvuldige gebergte een ſchrale zandgrond is, zijn de valleijen en vlakten tuſſche *Larache* en *Marmora*, rodom *Marocco* en *Tarudant* geenzins onvruchtbaar en worden de binnenlanden des rijks inzonderheid geroemd wegens derzelver groeizaamheid ondanks den zeer gebrekkigen land-

(1) ST. SAUVEUR *Tableaux des peuples.* p. 16. SANÉ *Taubleau Historique des peuples* T. 2. p. 343. *Voyage dans l'empire de Maroco en* 1 90 *et* 1791. *trad. de l'Anglais.* Paris 1801. p. 69.

landbouw, wier verbetering ſchatten uit den grond zou ploegen (1).

De berg *Atlas* bevat vele ijzermijnen, waarvan de inwoners zich zoo weinig weten te bedienen, dat zij al hun ijzer uit *Europa* ontvangen; in den omtrek van *Tardutant* heeft men kopermijnen ontdekt; men zegt zelfs, dat de *Atlas* goud- en zilver-aderen zou hebben, wier opening de Keizer zou verbieden, doch hieraan wordt met even veel reden getwijfeld, als men zeker onderſtelt, dat die berg eenen rijkdom van delfſtoffen bevat, welken zich een meer verlicht en werkzaam Beſtuur zeer zeker zou ten nutte maken (2).

Meloenen en granaatappels zijn, behalve vele andere vruchten, de grondeigene verkwikkingen voor de bewoners dezer ſtreken (3).

De huisdieren van *Europa* vindt men alhier weder, maar vermeerderd met den kemel en den dromedaris, waarvan de laatſte

(1) *Voyage* p. 52, 70, 79.
(2) *Voyage* p. 75. DAPPER *Africa* bl. 208.
(3) *Voyage* p. 53. DAPPER *Africa* bl. 208.

ſten echter een vreemdeling ſchijnt. Deszelfs ſnelheid in het rennen is hier zoo groot, dat de ruiter verpligt is, zich het gelaat te bedekken, om de ademhaling vrij te houden, en daarbij zoo onvermoeid, dat men op eenen goeden weg honderd zeven en zestig uren gaans in den tijd van vier dagen zou kunnen afleggen. De runderen en ſchapen zijn klein; de huid der eerſten en de wol der laatſten zijn de voorwerpen van zeer belangrijken handel. De paarden worden hoog geſchat om derzelver vlugheid en moed, maar ontaarden door gebrek aan toevoorzigt op derzelver ſtoeterijen (1). Onder de wilde dieren zijn de wolven en zwijnen het ganſche rijk door veelvuldig; de leeuwen, tygers, en ſlangen van ſchrikkelijken aard worden meestal in de zuidelijker deelen van het rijk vernomen (2).

De veelvuldige rivieren en ſtroomen leveren rijken voorraad op van allerleijen visch, waaronder de elft, de ſnoek en aal uitmunten,

(1) *Voyage* p. 75—77. DAPPER *Africa* bl. 208.

(2) *Voyage* p. 78.

ten; ook laat de zee niet na den kustbewoners hare bevolking te leveren (1).

De inwoners van dit rijk onderſcheidt men in *Mooren*, de oude inborelingen des lands, en tentbewonende *Arabieren*, voorts in de herders, die op den berg *Atlas* rondzwerven en *Brebes* genaamd worden, en in *Joden*, *Christen*-ſlaven, *Renegaats*, en *Negerinnen* (2).

De *Mooren* zijn over het algemeen eer kloek dan klein van geſtalte, doch meer mager dan zwaarlijvig. In de noordelijke deelen des rijks is hunne kleur bleekbruin; zuidelijker ziet men dit bruin hooger en hooger worden, zoodat men ze wel eens in blanke en zwarte Mooren onderſcheidt, wanneer echter de beiden uiterſten te ſterk genoemd worden. Alle hunne gelaatstrekken ſpreken duidelijk, zij hebben groote zwarte oogen, eenen haviksneus en zeer fraaije tanden (3). De *Moor-*

(1) DAPPER *Africa* bl. 208.

(2) *Voyage* p. 27—38, 138—143, 154—162, 325.

(3) *Voyage* p. 245, 246. DAPPER *Africa* bl. 208, 209.

Moorſche vrouwen hebben over het algemeen weinig kleur en geringe aanvalligheid, maar veel eer zekere onhebbelijkheid, welke hare bekoorlijkheden aanmerkelijk tegenwerkt. Zij zijn zelden kloek van geſtalte, maar doorgaans zwaarlijvig; hare huid is helderbruin, het gelaat rond, de oogen zwart, de neus en mond klein en de tanden glinsterend wit, maar de handen en voeten zijn doorgaans grooter, dan de ſchoonheid in het oog der *Europeërs* duldt. De *Africaanſche* ſmaak let niet zoo veel op de evenredigheid dezer deelen, als wel op de zwaarlijvigheid der ſchoonen, wier waardij in het oog van den *Marocaan* toeneemt met het gewigt hares ligchaams; ook heeft de zucht om te behagen het tedere geſlacht verſcheidene kunstmiddelen doen uitvinden, om zich van deze zijde aan het andere aan te prijzen. Het zij door het dagelijksch gebruik dier middelen, het zij door het ſtilzittend en van alle huiszorg verwijderd leven der vrouwen, het zij ook door den invloed der luchtſtreek, of eindelijk door de zamenwerking van dit alles, men ontmoet ten minſte in het ganſche rijk

ſchier geene magere vrouwen, maar zeer vele, die op deze ſchaal van begeerde evenredigheid zeer zwaar wegen (1).

De bevolking des rijks is zeer gering. Op den weg van *Marocco* naar *Salé* ontmoet de Reiziger geen dorp noch huis, ſchoon zeven dagreizen lang, behalve eenige tenten van zwervende *Arabieren*. De ſteden zijn, in evenredigheid des rijks, klein in getal en bij gebrek aan bevolking veelal vervallen. *Marocco* zelf, ſchoon de hoofdſtad van het ganſche rijk, heeft de ſchande van vele puinhoopen en ledig ſtaande huizen te vertoonen, alles blijken dragende van de verderflijkheid eenes willekeurigen en wreeden Oppergezags, hetwelk ſomtijds ganſche ſteden en gewesten tot moord en plundering doemt (2).

De meest gemeene ziekten der *Maroccanen* zijn de waterzucht, oogontſteking, ſchurft, waterbreuken en verouderde zwellingen, alsmede afgaande koortzen, galkoortzen en maagpijnen. De waterbreuken worden aan de verſlappende warmte der

(1) *Voyage* p. 318, 321, 326.
(2) *Voyage* p. 84, 85.

der luchtſtreek en nog meer aan het veelvuldig gebruik van warme baden, inzonderheid na de gemeenſchap met het andere geſlacht, toegeſchreven. De oogkwaal ſchijnt te wijten aan het ſchitterend wit van alle gebouwen en de onachtzaamheid, om het gezigt voor het zonlicht te beſchermen, terwijl het gebruik van eigenlijke zonneſchermen een voorregt der Kroon is. Het ſchurft gelijkt bij hun zeer veel naar de melaatsheid der Ouden en ſchijnt erfelijk geworden. De waterzucht en zwellingen eindelijk worden aan de gebreken van het voedzel toegeſchreven (1).

De *Kouskous* of *Cuscasoo*, op gelijke wijze alhier als bij de *Jalofs* bereid (2), is dagelijks in gebruik, doch daarbij ontbreekt het niet aan oſſen- en ſchapenvleesch noch gevogelte, welk alles tot zeer lagen prijs verkrijgbaar is en in overgrote mate gebruikt wordt. Tot hunnen drank gebruiken zij rozijnwijn, mede, dadelwijn, geiten- en kemelsmelk, zijnde andere wijn en ſterke dranken door de wet van MAHOMED,

(1) *Voyage* p. 24, 25.
(2) Zie boven bl. 166.

MED, die zij volgen, verboden; evenwel komt hun de gelegenheid zelden voor, om dezelve te overtreden, zonder dat zij voor de verzoeking bezwijken. De tijden tot ſpijsgebruik zijn juist bepaald en worden naauwkeurig gehouden. De vrouwen ſpijzigen afzonderlijk; de kinders eten bij de ſlaven en worden niet veel beter, dan dezelve, behandeld. Men dient de ſpijs voor op een houten blad, hetwelk tot tafel ſtrekt; rondom hetzelve zit men met de beenen kruisſelings op den grond; voor den maaltijd wascht men de handen. Deze reinheid is zoo veel noodzakelijker, daar men zich van mes noch vork bedient, maar het vleesch met de nagels affcheurt en de *Kouskous* met volle vuisten naar den mond brengt. Men ontbijt met zonneopgang, men houdt den maaltijd op den middag, en men doet met zonneondergang het avondmaal, hetwelk de beste aanregting is (1).

Thee, *opium* en tabak zijn bij de *Maroccanen* ſchier gelijk te ſtellen met de eerſte

(1) *Voyage* p. 107, 251, 252. DAPPER *Africa* bl. 209, 210.

eerſte behoeften des levens. Men gebruikt en dient den theedrank voor ter aller ure van den dag. Men vermengt onder de thee de bladeren van kruizemunt, derzelver trekzel ſchenkt men af in kleine *Oost-indisch* porceleine kopjes, en dient hetzelve voor zonder melk of room, maar met eenig droog zuikergebak. De geringe hoeveelheid echter, welke van dien drank gebruikt en de uiterſte deftigheid, waarmede deze verkwikking aangeboden wordt, toonen genoegzaam derzelver kostbaarheid, ook wordt zij eeni lijk door de rijken in gansch *Barbarye* gebruikt. In plaats van den *opium*, welks onmatig bezwaar bij het inkomen hem even onverkrijgbaar maakt voor het gemeen, bedient hetzelve zich van den *Achicha* met water, welks gebruik de *Mooren* verzekeren, dat de alleraangenaamſte aandoeningen te weeg brengt, doch bij onmatig gebruik bedwelming veroorzaakt. Ook deze *Achicha* niet kunnende bekomen, mengen zij onder hunnen tabak zeker kruid *Khaf* genoemd, welks rook al mede eene even aangename werking op hunnen geest doet. Boven dit alles is de pijp de meestgeliefde metgezel des *Moor-*

ſchen levens. Doorgaans is dezelve bij hun vier voet lang en van aarde gebakken, doch de Keizer en zijne grooten doen dezelve ſchitteren met eenen echt gouden kop (1).

De *Mooren*, die zelve nimmer eenen ſtoel of tafel gebruiken, behalve alleen een laag bankje, waarop zij het theegoed plaatſen, dienen de *Europeërs* gaarne van eene zitplaats, wanneer zij hun eenige achting willen bewijzen, en maken zich het kruisſelingszitten met de beenen zoo gemakkelijk, als dit bij hunne gewoonte aan deze houding kan gevorderd worden. De huizen in de ſteden vertoonen zich van buiten veeleer als grafgeſtichten dan als woningen voor levenden, daar men aan dezelven niet dan witgepleisterde muren ziet, zonder vengſters en met eenen eenvouwdigen ingang, ſchier gelijk vloers. De platte daken der huizen zijn de plaatſen, waar men in dezelve verſche lucht ſchept, en leveren, bij eene vrij gelijke bouworde, als het ware, eene bovenſtad uit, over welke men wandelen kan, zonder op ſtraat te komen. Men heeft een voorvertrek in de huizen der groo-

(1) *Voyage* p. 249—251.

grooten, alwaar de inkomende zoo lang vertoeft, tot dat de vrouwen verwijderd zijn; daarna wordt men na het ſpreekvertrek geleid; in het voorbijgaan ziet men de vrouwenvertrekken, die even als alle de overigen het licht ontvangen door de deur, zijnde rondom eenen binnenhof gebouwd. In de ſlaapkamers zijn geene ſchoorſteenen. De keuken wordt op het binnenhof gehouden op aarden fornuizen. Terwijl de gebrekkelijkſte bouwkunde zich van buiten vertoont aan den blinden ſteenhoop, die geene andere verdienſte heeft dan van de witheid en beſtendigheid van derzelver bepleistering, uit mortel en kleine ſteentjes zamengeſteld, ontmoet men van binnen boven den ingang der vertrekken en in de vertrekken zelve veel kostbarrheid en praal, die zonderling afſteekt door de hoogſte vordering in weelde. Blaauwe damaste behangſels tusſchen geſneden ſchutwerk gevat, tapijtwerk op den grond, met leeuwen of tijgerhuiden overdekt, ſtaande uurwerken onder glazen ſtolpen, rustbedden van kostbaar hout en fraai overtrokkene matraſſen, peuluwen en kusſens met de heerlijkſte zijden ſtoffen overtogen en rondom den wand op

eenen

eene kleine zoldering of biezen mat gelegd, zijn de kostbaarheden en gemakken, welke den vreemdeling verraſchen. Heete en koude baden, fonteinen en gallerijen, alsmede een gantsch afgezonderd vrouwenhof behoren tot de volledigheid der Keizerlijke paleizen (1). In *Mogador* zijn de ſtraten lijnrecht, maar zeer eng, en de huizen hooger dan in de andere ſteden (1). *Tarudant* is voor de helft vernield; de overige huizen zijn van klei en hebben allen eenen tuin van achteren, waardoor deze ſtad meer naar een dorp gelijkt, en evenwel is zij nog de volkrijkſte naar gelang van haren omtrek (3). *Marocco* heeft zeer nauwe, morſige en bochtige ſtraten en zeer vele bouwvallige huizen; de beste ſtaan midden in tuinen; de aanzienelijkſte hebben twee verdiepingen. In de wijk der kooplieden worden de winkels in nisſen gehouden. De winkelier zit in dezelve naar 's lands wijze en heeft alle zijne waren onder zijn bereik, zoodat hij voor den kooper niet be-

(1) *Voyage* p. 62, 83, 248, 313.
(2) *Voyage* p. 68.
(3) *Voyage* p. 123.

behoeft op te ſtaan, hetwelk kenmerkend is voor die vadzige onverſchilligheid, die den *Marocczaanſchen* geest eigen is. Tweemaal in de week zijn drie markten levendig. De *Joden* hebben hunne eigene wijk in de ſtad onder toezigt der Regering, en worden alle avonden binnen dezelve opgeſloten (1). In *Tetuan* zijn de ſtraten niet ſlechts ſmal en morſig maar ſpringen de huizen ook van boven zoo ver uit, dat zij wederzijds elkanderen ſchier raken; zij zijn van twee verdiepingen en van binnen vol kostbaarheid en praal; ook hier hebben de *Joden* hunne eigene wijk (2).

Door gansch *Marocco* denkt men nimmer aan de wegen, het geen het reizen door dit Rijk zoo gevarelijk als langzaam en kostbaar maakt; ook zijn 'er zoo weinig bruggen over de rivieren, dat men twijfelen zou, of men hier wel in ſtaat ware om ze te leggen. Men bedient zich overal van ſchuitjes om over de rivieren te komen.

(1) *Voyage* p. 150.
(2) *Voyage* p. 349, 350.

men en deze treft men zelden anders aan, dan bij de zeehavens.

In hunne tuinen heerscht zoo weinig aanleg en ſmaak, dat zij ſlechts boomgaarden binnen een geſloten roosterwerk mogen heeten (1).

Al de ſmaak der *Maroccanen* ſchijnt zich te bepalen tot hunne kleeding. Die der mans beſtaat in een zeer kort hemd met lange mouwen, een witte linnen onderbroek met eene lange lakenſche overbroek, die tot op de voeten hangt. Over het hemd dragen zij twee of drie borstrokken van verſchillende kleur, met kleine knoopjes van voren. Een zijden gordel omgeeft den middel, en een fluwelen band draagt, als een bandelier, aan de ſlinkerzijde eenen krommen ſabel of een kort zwaard in eene koperen ſchede; voorts overdekken zij zich gaarne met een opperkleed, *Haïck* genaamd, hetwelk hun los en gemakkelijk zit; wanneer het weêr ongunſtig is, gebruiken zij hiertoe de *Sulam*, die een zeer ruime mantel is van wit

(1) *Voyage* p. 83, 84.

wit of blaauw *Europeesch* laken, met een kap van achteren, om het hoofd te bedekken. De Grooten des Rijks dragen den *Kaftan* of het ſcharlaken opperkleed. Laken of zijden mutzen dekken het hoofd; aan de voeten dragen zij broosjes, muilen en ſchoenen met dunne zolen (1).

De kleeding der *Moorſche* vrouwen beſtaat in een hembd met ruime mouwen, een lijfje van zijden, en de *Kaftan*, naar eene japon zonder mouwen gelijkende, die tot op den grond hangt en van zijden of katoenen ſtof is, ſomtijds wel met goud geſtikt. Een zijden of zeer fijne neteldoekſche gordel omſluit den middel met eenen knoop, die op de linker heup zit en van daar tot aan de knieën toe de beide einden laat nederhangen. Achter aan dien gordel zijn twee breede linten gehecht, die, onder de armen doorgaande, elkander over den boezem kruizen en op de ſchouders worden vast gemaakt. Eene lange broek van zijden of van zeer fraai lijwaat vervangt de rokken der *Europeſche* vrou-

(1) *Voyage* p. 97, 118, 246, 248. DAPPER *Africa* bl. 210.

vrouwen. Het haar dragen zij keurig gevlochten tusſchen eenen doek, die tevens tot muts verſtrekt. De ooren zijn op twee plaatſen doorboord, in den rand en in de lel; in het bovenſte gat dragen zij kleine, in het onderſte zeer groote ringen en juweelen. De vingers en armen zijn niet minder verfierd met ringen en edele geſteenten. De hals en borst zijn overdekt met ſnoeren van parelen en gouden kettingen, om aan dezelve kostbare of dierbare hangers tusſchen den boezem te dragen. De voeten worden nimmer bekleed, maar bij den enkel al mede met kostbare ringen verfierd, en met kleine roode en met goud geſtikte muiltjes beveiligd. Niet geruſt op eigene bekorelijkheden is het blanketzel der vrouwen grootſte zorg. Terwijl een blinkend zwart de wenkbraauwen doet glinsteren en door menig vlekje op het voorhoofd, den neus of wangen de blankheid der huid moet te gemoet komen, zijn de de wangen en de kin met een zeer levendig rood geteekend, en loopt van daar ſomtijds over den hals tot naar de borst eene zwartachtige ſtreep, die de ontuchti-

tige geleider voor de oogen en gedachten ſchijnt van het andere geſlacht. Ook de nagels en handen van binnen moeten bij haar roosverwig ſchijnen, maar worden wel eens zwartachtig door het donker rood. Boven op de handen en voeten zijn velerleije huidverſierſelen door inbranding of *tatouëring* voor het ganſche leven aangebragt. De kostbare en prachtige tooi wordt zoo wel door de vrouwen van rijke *Mooren* als door de *Sultanen* zelve gedragen; het overige verſchil beſtaat daarbij in de meerdere kostbaarheid der ſtoffen en de grootere menigte van edele geſteenten. De vrouwen van gemeenen ſtand zijn armoediglijk gekleed, met eene lange linnen broek en een grof kleed, het welk om den middel aan een gemeen koord gegord is. Om het hoofd is een doek geknoopt, waaronder het haar wordt opgehouden (1).

De voorname *Maroccanen* gaan nimmer te voet uit, maar rijden altijd te paard (2), en kennen geene andere bezigheid dan den koop-

(1) *Voyage* p. 34—129. DAPPER *Africa* bl. 210.

(2) *Voyage* p. 121.

koophandel. Deszelfs uitvoer beſtaat voornámelijk in muilezels voor *America*, en voor *Europa* in leder, huiden, gommen, ſtruisvederen, koper, wasch, wol, elefantstanden, dadels, vijgen, roſijnen, olijven, olie, matten en tapijten: waartegen ingevoerd worden timmerhout, buskruid, kanon, laken, tin, lood, ijzer en allerleije kramerijen van ſpiegels, tabaksdoozen, uurwerken, kleine mesſen, zout, als mede thee, zuiker, ſpeceryen en andere voorwerpen, welke het land niet voortbrengt. Ook handelen de *Mooren* met geheel *Guinea*, *Algiers*, *Tunis*, *Tripoli*, *Egypte* en *Mecca*, door middel van *Karavanen* (1).

De handwerken bepalen zich bij hun tot het weven hunner wollen, katoenen en zijden ſtoffen en tapijtwerken: voorts maken zij fraaije matten van den wilden palmboom, doch zeer gemeen papier en middelmatig buskruid. Al hun timmermans, metſelaars, ſmids en ander gereedſchap is zeer grof en gebrekkig, en al hun werk heeft meer lof wegens hechtheid, dan wegens eeni-

(1) *Voyage* P. 66.

eenigen ſmaak. Zij kennen het gebruik niet van karren en wagens, maar vervoeren alles op den rug hunner ezels en kemels (1).

Voor den landbouw gebruikt men geene andere bemesting, dan den asch van de, even voor den herfstregen in brand geſtokene, ſtoppels; de grond wordt ſlechts een halven voet diep omgehaald, en beloont echter den arbeid met rijken oogst van tarw, gerst, boonen, erwten, hennip en vlas. Men bewaart het graan in *Matamoren*, het welk kuilen in den grond zijn, met ſtroo overdekt, waartoe men hooge plaatſen verkiest en alwaar het graan vijf of zes jaar buiten bederf blijft. De ſpringhanen zijn ook hier niet zelden de vernielers van den ganſchen oogst, waar tegen die langduurige voorraad moet voorzien bij algemeen gebrek. In 1780 was hetzelve zoo groot, dat de honger vele menſchen deed omkomen, nadat zij vruchteloos voedzel in wortelen gezogt, ja zelfs de vernielers hunner velden aangevallen hadden, om uit derzelver ingewanden het onverteerde voedzel te halen.

Ee-

(1) *Voyage* p. 79—82.

Eene opening van 's Keizers voorraadſchuren en een gebod ter ontſluiting van alle de *Matamoren* ſtelden een einde aan deze ellende, waarvan nog heden gansch *Marocco* gewaagt (1). Om boter te maken, giet men room in eene bokkenhuid, welke men ſchudt, tot dat zich de boter afſcheidt en aan de wanden van dezelve hecht, waardoor zij altijd vol haairtjes en tevens zeer ſmakeloos is. De kaas is niet veel beter. Men maakt ze niet, maar men laat ſlechts de geſtremde melk ſtaan, tot dat zij uitgedroogd is. Op ſommige plaatſen is het brood goed, elders ellendig. Alle de beesten, die geſlacht worden, ſteekt men de keel af, terwijl men derzelver kop naar de zijde van *Mecca* draait, als een offer aan den *Profeet;* men laat ze ledig bloeden, en reinigt ze dan zorgvuldig, waarna zij in ſtukken van twee of drie pond worden klein gehakt.

Het waterhalen maakt eene voorname bezigheid uit van het gemeen. Hetzelve geſchiedt in lederen ſakken, die van binnen

(1) *Voyage* p. 71—74, 80.

nen bepekt zijn, om het water niet te laten wegloopen, doch waardoor hetzelve onzuiver van ſmaak wordt (1).

Kunſten en wetenſchappen zouden geheel vreemd zijn in *Marocco* zonder de *Joden*, die voor dezelven eenigen ſmaak doen blijken. De drukkunst is ten ſtrengſte verboden, en de meeste handſchriften van vroegere tijden zijn verloren, behalve eenige weinige over de ſterrekunde, ſterrewigchelaarij en geneeskunde, waarvan men eeniglijk die over de wigchelarij raadpleegt. De wet van MAHOMED verbant bij hun de ſchilderkunst. In hunne ſteden zijn wel ſcholen voor de jeugd, maar zij worden weinig bezogt wegens de achteloosheid der rijken bij de opvoeding hunner kinderen en de ellende van het gemeen, hetwelk zich zoo ver niet kan verheffen. De *Talbs* of Schriftgeleerden onderwijzen anders de lees-, ſchrijf- en rekenkunst, zoo wel als het regt verſtand van den *Koran*. De tijdrekening geſchiedt bij maanmaanden en weken, waarvan de zondag de eer-

(1) *Voyage* p. 80, 81.

eerſte dag heet; de volgende worden de tweede, de derde enz. genoemd (1).

Met geestvervoering zijn de *Mooren* op de toonkunst geſteld; ook hebben ſommigen hunner veel ſmaaks voor de dichtkunst. Hunne zangwijzen zijn nogtans eenzelvig en vervelende, om dat zij noch de toonleidingen noch de toonveranderingen kennen, die den rijkdom en ſchoonheid onzer toonkunst uitmaken. De liefde maakt ſteeds het onderwerp hunner liederen uit, ſchoon geen volk dezelve minder kent; dezelven hebben ook nog minder waarde dan de zangwijzen. Hun geliefdſte ſpeeltuig is de hoboo en mandolijn, waarbij zij de *Turkſche* trom, de tambourijn, de fluit en viool met twee ſnaren voegen. Op feestdagen wordt dit ſpeeltuig vervangen door het afvuren van musketten en het ronddeelen van rijkelijken *Kouskous*. Allerleije ſoort van kwakzalvers vindt bij de ligtgeloovigheid der *Mooren* het gereedst onthaal. Geen gering vermaak vindt het ledigloopend gemeen in het

(1) *Voyage* p. 239, 242, 254, 270.

het aanhooren van vertellingen en de mededeeling van het nieuws van den dag. Voornamer perſonen en derzelver jonge lieden vooral houden zich dagelijks bezig met de oefening hunner paarden, en brengen het in de rijkunst tot eene hoogte, welke de beste ruiter uit *Europa* bewondert. Inzonderheid munten zij uit in het ophouden hunner paarden, na ze in vollen ren gebragt te hebben, en het is een bewijs hunner achting zoo wel, als hunner bekwaamheid, wanneer zij den perſoon, dien zij op weg willen aanſpreken, als een vogel op het lijf komen vliegen en dan in een oogenblik ſtil houden en hem begroeten (1).

De vrouwen van voornamen ſchijnen zich met geen handwerk hoegenaamd bezig te houden, maar ſlijten den tijd in geſprekken met hare lotgenooten en wandelingen binnen den omvang harer gevangenisſen. Noch zij noch eenige andere gemeene vrouwen wonen eenige openbare godsdienstoefening bij: de *Maroccanen* achten haar eeniglijk geſchapen tot der man-

(1) *Voyage* p. 260—266.

mannen zingenot, ſchrijven haar geen deel aan het hoogst geluk der uitverkorenen toe en zouden het ook hinderlijk bij hunne godsdienstoefeningen rekenen, zich met vrouwen ter zelfder plaatſe te bevinden. Men vergunt haar ſlechts hare *Talben* of geleerde vrouwen te hebben, die eenige gebeden uit den *Koran* kennen, en dezelve aan de kinders in den *Harem* leeren (1). Zonderling ſtrijdt met deze zoo onvergevelijke als buitenſporige minachting der vrouwen het bijgeloovig gebruik, hetwelk men van derzelver gebeden maakt, om regen te verwerven, wanneer de droogte misgewas dreigt. Alsdan draagt elke vrouw van 's Keizers *Harem* een klein plankje op het hoofd, waarop het watergebrek geſchreven ſtaat, en doen zij gezamelijk omgangen, tot dat de regen valt (2).

De leer van MAHOMED, omgeven met alle mogelijke dweeperijen en bijgeloovigheden, regelt den Godsdienst der *Mooren*. Hunne bedehuizen zijn op doodſtraf ontzegd aan de ongeloovigen. In dezelven wordt

(1) *Voyage* p. 323, 324.
(2) *Voyage* p. 319, 320.

wordt door de *Talbs* het woord gevoerd; deze doen ook de oproeping tot de openbare gebeden. Dezelve beſtaan in de voorlezing van een hoofdſtuk uit den *Koran*, waarbij verſcheidene plegtige buigingen en knielingen der gemeente plaats hebben. De eigenlijke kerkdag is de vrijdag, wanneer de Steden geſloten worden, uit vrees voor eene overrompeling door de *Christenen*, waar van hunne godſpraken gewagen. Zij vieren drie voorname feesten, ter gedachtenis der geboorte en der vlucht van MAHOMED; zijnde de derde eene ſoort van verzoendag voor alle ongeregtigheden in den handel, die met rijke aalmoesſen worden geboet (1).

Zeven maanden voor het feest van de geboorte des *Profeets* verzamelen zich de bedevaartgangers te *Fez*, om van daar op te trekken naar *Mecca*. Zij beſtaan uit de Berglieden, *Brebes* genaamd, uit *Moorſche* kooplieden en Zendelingen van het Hof. De kooplieden mogen niet vertrekken zonder alvorens orde op hunne zaken geſteld te hebben. De *Karavane* gaat gedeel-

(1) *Voyage* p. 269, 270.

deeltelijk te land en ſtaat geheel onder het oppergezag van den Leidsman, die het ſcheepgaan niet veroorloft zonder voorafgaande betaling der vracht. Deze *Karavane* vereenigt zich ter beſtemde plaatſe met die van *Kairo* en deelt voorts in derzelver verrigtingen en wetten. Voor den optogt heeft eene plegtige aanroeping van God en den *Profeet* plaats. De optogt zelf wordt geopend door de kemels en ezels, met leeftogt beladen, waarmede de voetgangers uit armoede of boete volgen; de overigen, die op kemels of ezels gezeten zijn, ſluiten den trein. Men trekt met zonne opgang uit; op den middag houdt men ſtil om te eten, en ten vier uren na den middag legert men zich tot den volgenden morgen. Al voorttrekkende wordt de *Karavane* vermeerderd door den toevloed uit de Steden, welke zij langs reist, en na twee en eene halve maand doorgereisd te hebben, rust zij tien dagen lang, in de nabijheid van *Tripoli*, waarna zij in veertig of vijftig dagen haren togt vervolgt tot *Alexandrie*. Aldaar ververscht zij zich op nieuw en komt eindelijk na zeven maanden ter plaatſe harer beſtemming, zich het verdriet

driet van eenen zoo langwijligen togt getroostende bij de voordeelen van den handel, dien zij van de eene Stad tot de andere drijft en bij de godsdienstige gastvrijheid, welke zij overal aantreft onder de beſchaafde *Arabieren*. Alleen de zwervende *Arabieren* zijn haar gevarelijk, maar wagen den aanval niet in geval van genoegzame waakzaamheid en vereeniging der *Karavane*. De te ſcheep vertrokkene bedevaarders voegen zich bij de overigen te *Alexandrie*: gezamelijk komen zij ook tot *Alexandrie* terug, alwaar zich de landreizigers weder van hun afſcheiden (1).

De eerbied voor perſonen van een heilig gedrag ſtijgt bij de *Maroccanen* tot eene afgoderij, die bij de willekeurigheid hunner Regering weldadig kan geacht worden; daar men derzelver graven als vrijplaatſen beſchouwt, door den Keizer zelven geëerbiedigd. De aanſpraak echter op zoo hoogen eerbied wordt meer aan uiterlijk Godsdienstvertoon en krankzinnige dweeperij toegekend, dan aan mannelijke deugden; met uitzondering nogtans van de oppas-

(1) *Voyage* p. 277—290.

pasſing der zieken, den troost der bedroefden en de onderſteuning der noodlijdenden, welke werken van barmhartigheid als proeven eener zuivere heiligheid in geene geringe aanmerking komen (1). Bij hun leven reeds werkt deze eerbied zeer ſterk, maar brengt ook naturelijk vele ſchijnheiligen voort, die hunnen invloed tot allerleije oogmerken misbruiken. De *Marabouts* of Priesters bovenal leiden een werkeloos leven, waar in zij zich als waarzeggers en wigchelaars ten kosten van het volk onderhouden; terwijl de *Sidinaſirs* of Slangeneters zich rijkelijk laten betalen, door hunne toovermaaltijden aan levende ſlangen, die zij, op de maat van eenig ſpeeltuig danzende, voor het oog des volks gezegd worden te verſlinden (2).

Wanneer een *Jood* of *Christen* de leer van MAHOMED omhelst, wordt hem het gewaad der geloovigen omhangen en hij te paard rondgeleid onder zang en ſpel; hij zelf kiest zich eenen nieuwen naam en ſtelt zich onder het toevoorzigt van eenen pe-

(1) *Voyage* p. 38—40.
(2) *Voyage* p. 41—43.

peter, die hem als zijn kind aanneemt, doch zonder eenige andere verpligting daarbij op zich te laden; ook ſtaat den *Renegaat* het huwelijk niet vrij, dan met eene Negerin of met de dogter van eenen *Renegaat*, wordende zijne kinders in het derde geſlacht eerst gerekend als ingelijfd onder de inborelingen (2).

De *Moorſche* dochters worden reeds met den twaalfjarigen ouderdom uitgehuwd. De wet vergunt den mans vier vrouwen en even zoo veel bijzitten, maar derzelver onderhoud doet de rijkſten alleen daarvan gebruik maken. De wederzijdſche ouders regelen het huwelijk, alvorens de aanſtaande echtgenooten elkanderen zien, en derzelver eerſte kennismaking is dikwijls het oogenblik der onſcheidbare vereeniging. De *Kadi* ontvangt den huwelijkseed, daarna wordt de bruidſchat aan den bruidegom gegeven, die van zijne zijde eene ſom vaſtſtelt in geval van zijn vooroverlijden of van echtſcheiding uit hoofde van onvruchtbaarheid. De kinders van bijzitten hebben ſlechts de helft van het erfregt der wettigen.

Na

(1) *Voyage* p. 276, 277.

Na de getroffene huwelijksovereenkomst tusschen de wederzijdsche ouders, ontvangt de bruid de heilwenschen van hare vriendinnen, en krijgt zij eenen *Talb*, om haar de pligten van eene gade voor te stellen, die zijn onderhoud telkens afwisselt met heilige liederen over het huwelijk. De bruidegom ziet zich geluk gewenscht door alle zijne vrienden, en rijdt aan derzelver hoofd de ganſche ſtad door, onder het geleide van fluiten en trommels, en onder veelvuldige begroeting van musketſchoten tot zijne eer, die, even als bij alle andere openbare feesten, niet gelijktijdig, maar altijd een voor een gelost worden. Op den dag der huwelijksvoltrekking wordt de bruid in eene vier- of achtkante koets, met wit linnen, ook wel met gaas of rooskleurige taf overtogen, op den rug van eenen muilezel of kemel gedragen naar het huis van den bruidegom, vergezeld door hare ouders en vriendinnen en vereerd met velerlei ſpeeltuig en veelvuldige vreugdeſchoten. Ter dezer plaatſe gekomen, wordt zij in het vertrek geleid, waar zij den bruidegom heeft op te wachten, die weldra komt en, zonder eenige voorafgaande te-

tederheden, gebruik maakt van het regt, welk hem deze verbindtenis toeſtaat. Eenige dagen daarna wordt de bruiloft gevierd door ouders en vrienden met gastmalen en feesten, die naar gelang van het vermogen min of meer duurzaam zijn. De jong getrouwde man ſchijnt in de eerſte acht dagen, en de vrouw in de eerſte acht maanden na den trouwdag niet te mogen uitgaan. Wanneer de man grond heeft, om aan de vroegere eer of aan de verdere trouw zijner vrouwe te twijfelen, heeft hij het regt haar te verſtooten. De vrouw daartegen heeft regt van ſcheiding, wanneer zij kan bewijzen, dat haar man geen vermogen genoeg heeft, om haar te onderhouden. Ingeval van mishandeling en belediging moet de man dit ongelijk voor het eerst met geld, daarna met een kleed van veel grooter waarde aan de vrouw boeten, en, bij volharding zijner gewelddadigheid, heeft zij het regt, hem te verlaten, en na twee maanden tijds, een ander huwelijk aan te gaan (1). Deze verordeningen zijn echter ge-

(1) *Voyage* p. 270—274, 317. DAPPER *Africa* bl. 210—212.

geringe waarborgen voor de vrouwen, van jongs af gewoon, het andere geſlacht ſlaafs te eerbiedigen, en, in voornamen ſtand, door zoo vele vijandinnen omgeven, als haar meester vrouwen en bijzitten heeft. De kunst, om te behagen en alzoo het hart van den echtgenoot aan zich verbonden te houden, is de groote les voor haar geweest in hare jeugd; tot deze kunst ſchijnt vooral het geduldig dragen van de eigendunkelijkheden des gemaals te behooren. Zij geven daarom den ſlaven zelven niets toe in dienstvaardigheid en onderwerping, en genieten ook niet meer dan eene ſchaduw van vrijheid. Naauwelijks wordt haar ooit verlof gegeven, om hare gevangenis voor eenige oogenblikken te verlaten, en nooit vertoonen zij zich buiten dezelve zonder een bedekt gelaat. Langer dan een uur gedoogt de naarijver van haren meester het afzijn niet, ſchoon hij veilig genoeg is, wanneer zijn medeminnaar zich niet in het vrouwengewaad verſteekt, om alle zijne voorzorg te beſpotten (1).

Ongelukkigst zijn de vrouwen en bijzitten

(1) *Voyage* p. 327—329.

ten van den Keizer, opgeſloten in eenen ſchier ontoegankelijken *Harem*, bewaakt en laag gedierd of ſomtijds ook wreed mishandeld door ontmande negerſlaven van den hatelijkſten aard en afſchuwelijkſte geſtalte, onkundig van alles, wat buiten het getimmer omgaat, en nimmer de vrije lucht genietende, dan wanneer zij den Vorst naar eene andere hofplaats volgen, en alsdan vooraf gegaan door eene bende krijgsvolk, hetwelk zorgt, dat niemand anders zich op haren weg bevindt, of ook wanneer zij verlof bekomen hebben, om zich onder even ſtreng toevoorzigt der geſnedenen buiten den *Harem*, doch binnen den omtrek van het paleis, door eene wandeling te vertreden. De *Harem* zelf heeft eene geheime deur, wier ſleutel in handen van den Keizer is; dezelve maakt een belangrijk gedeelte uit van het *Serail* of Keizerlijk Paleis, en is een Paleis op zich zelven. Het oppergezag ſtaat aan de eerſte *Sultane*, doch ſtrekt zich niet verder uit, dan tot het huisbeſtuur. Alle de vrouwen en bijzitten ontvangen zekeren lijftogt, doorgaans zoo gering, dat de eerſten vooral zich een beſtaan moeten zoeken in de geſchenken van vreemde Afgezanten

en Gelastigden, aan wien zij haren invloed bij den Keizer duur genoeg weten te verkoopen. Zij zijn van hare uitgaven geene rekenschap verpligt. Zij onderhouden hare eigene slavinnen en besteden niet weinig aan hunnen tooi, maar ook aan het onderwijs, het welk zij zich gaarne in zang- en toonkunst laten geven. De jongens, welke de *Sultanes* ter wereld brengen, dragen den naam van Prinsen en hebben een gelijk regt tot de kroon. Zij worden vervolgens in voorname posten van bestuur en krijgsbevel geplaatst, en schijnen doorgaans min gevaarelijk door staatzucht voor den Vorst, dan door knevelarij voor den onderdaan te zijn. Zelden komt de Keizer in den *Harem*. Een gesneden brengt zijnen wil aan de vrouw zijner verkiezing over, die dan niets verzuimt, om hare bekorelijkheden te doen schitteren: maar toch weinig vermag op het hart van eenen Heer, die in alle hare liefkoozingen de lage onderwerping eener slavinne ziet (1).

Het kinderbaren valt de *Moorsche* vrouwen niet zwaar; gemeenelijk zijn zij den dag

(1) *Voyage* p. 109, 113—116, 312—321.

derden dag na hare bevalling al weder op den been. In den geringen ſtand verrigt de moeder haar huiswerk met het kind op den rug; en, naa het een jaar lang alzoo getorscht te hebben, ligt zij het op den grond, zonder eenige ontijdige en nadeelige moeite te doen, om het te leeren loopen. Na eene korte poos kruipens rigt zich de kleine van zelfs op, en, bij verderen wasdom, wordt hem ſpoedig eenige bezigheid naar gelang zijner krachten gegeven. De kinders der rijken worden ſomtijds naar ſchool gezonden, en zij, die tot den Prieſterſtand beſtemd zijn, worden in den *Koran* onderwezen, tot dat zij denzelven ſchier geheel in het geheugen hebben; als dan worden zij door de *Talbs* bevorderd en verlaten de ſchool met eene openbaare plegtigheid, wordende te paard de gantſche ſtad door geleid, onder het gevolg eener talrijke menigte en het geluid van vele ſpeeltuigen.

Eene gelijkſoortige plegtigheid heeft reeds plaats gehad op den dag der beſnijdenis, wanneer het kind van den rijken op een muilezel, doch dat van geringe lieden op eenen ezel naar de *Moskee* gevoerd

wordt, maar altijd door trommels en ander ſpeeltuig vergezeld (1).

Het ontbreekt bij ziekte en ongemakken geenszins aan genees- en heelkundige hulp, welke door de *Joden* zoo wel, als de *Mooren*, wordt bewezen. Derzelver geneeskunde bepaalt zich echter tot eenige eenvoudige meestal plaatſelijke middelen, in oude handſchriften aangeprezen, en zonder veel oordeel door hun voorgeſchreven. Stouter en opmerkelijker is hunne heelkunde; daar zij het mes, zoo wel bij de waterbreuk als bij de oogſtaar, gebruiken en daarbij gelukkig ſchijnen te ſlagen (2).

Waar de kunst te kort geſchoten is, om den zieken te behouden, ſchiet de algemeene deelneming toe, om de uitvaart van den overleden allerplegtigtst te vieren. De bloedverwanten huren een zeker aantal vrouwen, om hem te beweenen, die dan onder het akeligst gehuil zich voor het hoofd ſlaan en het aangezigt opkrabben, geduurende de wenige uuren, welke het lijk boven aarde ſtaat. Hetzelve wordt in dien tijd

(1) *Voyage* p. 274.
(2) *Voyage* p. 24, 25.

tijd zorgvuldig gewasſchen, met de regterhand boven het hoofd in een ſtuk laken genaaid en in eene kist gelegd, die voorts op de ſchouders van eenige dragers naar eene begraafplaats buiten de Stad wordt gebragt. De lijkſtatie, die hetzelve volgt, is zeer groot; twee perſonen gaan naast elkanderen voor hetzelve uit, roepen God en MAHOMED aan, en zingen lijkgezangen. De grafkuil is beneden ruimer, dan bij deszelfs opening, die met eene zerk wordt gedekt, waarop de vrouwen nog lang daarna hare tranen ſtorten. Vier maanden en acht dagen duurt de rouw eener weduwe, in welken tijd zij goud noch edele geſteenten draagt: zwangere weduwe rouwen hare dragt uit. Geduurende den rouw worden zij door de ouders of bloedverwanten des overledenen zorgvuldig getroost en bezogt. De rouw der zoons beſtaat in het ongekort laten van het haar, den baard en de nagels (1).

Het *Maroccaanſche* Staatsbeſtuur is eene volſlagene dwangregering, waarbij lijf en goed

(1) *Voyage* p. 374—376. DAPPER *Afrika* bl. 212.

goed der onderdanen aan de willekeur van den de Vorst onderworpen zijn. De Keizer benoemt de *Pacha's* of Landvoogden zijner Staten, meest al uit de vermogendſten zijner onderdanen, ſomtijds uit zijne eigene zoons die *Muley's* of Prinſen heeten. De heerſchappij der *Pacha's* is even eigendunkelijk; zij bezwaren, beboeten, knevelen en plunderen naar welgevallen; het doodvonnis alleen gaat niet uit hunnen mond, en hun overbodig vermogen is doorgaans de oorzaak van hunnen val, die ſlechts het minſte voorwendzel vereischt, daar het den Keizer om eigene verrijking met hunnen roof te doen is. De Steden en Dorpen hebben bijzondere Bevelhebbers, voor de eerſte *Alcade's*, voor de laatſte *Schelks* genoemd, beide onderworpen aan den *Pacha*, maar wederom eigendunkelijk in hun onderbewind, ſchoon dubbeld in gevaar bij hunne knevelarij, bij den *Pacha* niet minder, dan bij den Keizer. De *Alcade* heeft eenig krijgsvolk tot zijnen dienst en voert het lijfſtraffelijke regt tot in doodvonnis toe. De misdaad wordt wreed en knevelend geſtraft, na dat ze dikwijls op valſche getuigen af beoordeeld is, welke des Regters roofzucht

zucht naar des rijken goed opzettelijk heeft omgekocht; ook wordt zij dikwijls vrijgekocht, ſchoon wel bewezen zijnde, wanneer de ſtraf den onſchuldigen aanklager treft. De *Alcade* heeft in zijn beſtuur eenen *Elhac-hum*, die van zijne bevelen afhangt: doch onafhankelijk van beiden is de *Kadi*, die als hoofd van den openbaren eerdienst, het burgerlijke regt oefent naar het voorſchrift van den *Koran*, en in wiens afwezigheid de *Talbs* of Schriftgeleerden uitſpraak doen, die anders als pleitbezorgers optreden, waarvoor zij met geſchenken betaald worden; het pleit word door hun altijd ſchriftelijk gevoerd. Aan het hooſd der *Kadi's* ſtaat de *Mufti* als het Opperhoofd der kerk, die zich echter met geene pleitgedingen inlaat. Het hooger beroep van de gedane uitſpraak geſchiedt op den Keizer, die even vatbaar voor omkooping is als zijne Regters, maar ſlechts zoo veel te duurder in zijne gunst. De gewone lijfſtraf beſtaat in ſtokſlagen van van achteren of tegen de voetzolen met min of meer geweld aangebragt, naar gelang van het vonnis. In geval van dieverij of moorddadig oogmerk, worden de

handen of eene hand en voet weggenomen. Op volbragten moord volgt daarbij de doodſtraf met het zwaard, de bijl, de knods of kogel. De rechtspleging geſchiedt altijd in 's Keizers tegenwoordigheid, wiens wreedheid afgeregte beulen nahoudt, om de gruwzaamſte verminkingen toetebrengen zonder het levensbeginzel der rampzaligen aan te tasten (1).

In de troonopvolging heeft geen regel plaats. De Vorst kan daarover wel bij uiterſten wil beſchikken, maar het regt van den ſterkſten beſlischt alleen onder de mededingers uit het vorſtelijk geſlacht (2). De opvoeding van hetzelve is weinig geſchikt, om waardige Vorſten te leveren. Derzelver kindsheid, in den *Harem* geſleten, wordt vatbaar gemaakt voor alle de zaden des zedelijken bederfs; in de jaren der vroege jeugd is een *Neger* hun opvoeder, wiens ſlaafſche geest alle de gebreken van dien leeftijd inwilligt; naauwelijks worden zij

(1) *Voyage* p. 211—213. SANÉ T. II. p. 345. DAPPER *Africa* bl. 214.

(2) *Voyage* p. 120, 360.

zij tot lezen of ſchrijven in ſtaat; de bedevaart naar *Mekka* moet alle ander aardrijkskundig onderwijs vergoeden; zij kennen van andere Mogendheden eeniglijk de gebreken, en zijn even vreemd in de ſtaatskennis van hun eigen land, welk alles hun eene vereeniging van vooroordeel, onkunde, verwaandheid en verſlaafdheid aan eigen zin en eigene begeerlijkheid ten troon doet voeren, welke het eigendunkelijk Opperbewind ten onberekenbaren kwaad voor de maatſchappij in alle hare belangen en betrekkingen doet worden (1).

Het Hof heeft een groot aantal dienaars, die maestal beantwoorden aan de Staatsdienaars en Hovelingen der *Europeſche* Hoven, doch daarin voornamelijk van dezen verſchillen, dat hun geene beſoldiging toegevoegd is en zij alzoo van den prijs leven, dien zij op het verkoopen van hunnen invloed ſtellen. Deze prijs niet alleen, maar de verpligting, om zeer vele handen, zelfs die van den Keizer, met ſteeds toenemende geſchenken te vullen, maakt

(1) *Voyage* p. 243—245.

maakt het gehoor ten Hove zoo kostbaar als verdrietig (1).

Ten dage van een openbaar gehoor moeten zich alle Prinsen, die zich te *Marocco* bevinden, en alle Beampten ten Hove laten vinden: alsdan worden het eerst de staatszaken bepaald, daarna de vreemdelingen aangeboden, voorts het oor aan verzoeken geleend en eindelijk de regtsoefening gehouden.

De inkomsten van het Rijk zijn de tienden van alle voortbrengzelen des lands, het hoofdgeld der *Joden*, de tollen en regten op koopgoederen, het bezwaar op de vreemdelingen, en de gedwongene geldheffingen van de onderdanen; gezamelijk worden zij op twee millioen guldens geschat (2).

De

(1) *Voyage* p. 93, 194, 201. St. Sauveur p. 16, 17.

(1) Sané T. II. p. 346. Het geld bij hun in gebruik is:

De *Pistool* = 100 *Blanquils* f 10:-:-
De *Chequin* = 54 *Blanquils.*
De *Dollar* = 28 *Blanquils.*
De *Medio* = 2 *Quartos.*
De *Quarto* = 14 *Blanquils.*

De

De krijgsmagt van het Rijk beſtaat uit *Negers* en inborelingen, en is 36,000 man ſterk, waarvan twee derde te paard zit; maar in oorlogstijd moet elk de oproeping ten ſtrijd volgen. Zes duizend man maakt 's Keizers lijfwagt uit: de overige manſchap ligt in bezetting en ſtaat onder de bevelen der *Pacha's*. De krijgsman is alleen door zijne wapens onderſcheiden van den overigen onderdaan; hij voert ſchietgeweer en ſabel; zijne ſoldij is zeer gering en ſtaat onder een algemeen opperbevel, het geen zich in verſcheidene onderbevelen verdeelt; zijne krijgskunde maakt hem voor de ſchermutzeling meer geſchikt, dan voor een geregeld gevecht, terwijl zijn voorkomen meer van den roover dan van den beſchermer der veiligheid heeft.

De zeemagt van den Keizer is vijfden *Fregatten* ſterk, eenige *Chebekken* en twintig of dertig galeijen, zijnde eeniglijk dienstbaar tot zeeroverij en gezamelijk onder be-

De *Octavo* = 7 *Blanquils*.
De *Once* = 4 *Blanquils*.
De *Blanquils* = 24 *Fluces*.
En de *Fluce* zelve.

bevel van eenen *Admiraal.* Zes duizend man maakt de ſcheepsbevolking der ganſche vloot uit (1).

De geest van het *Maroccaanſche* ſtaatsbeſtuur, de verwaarloozing der opvoeding in alle ſtanden, en de vernedering van het vrouwelijke geſlacht, vormen het volkskarakter tot een zeer ongunſtig geheel, waarin geveinsdheid, ondankbaarheid, eigenbaat, woestheid en gevoelloosheid heerſchen, met uitzondering nogtans van enkelde edelaartige menſchen, die eer zouden doen aan de meest beſchaafde volkeren (2). Over het algemeen worden zij plegtig in de betuigingen hunner vriendſchap, maar veranderlijk in hunne genegenheid genoemd en is hun eene vadzigheid eigen, welke hun bij het minſte geſprek eene zitplaats doet zoeken. Altijd door minneijver en achterdocht ontrust, wachten zij, indien het weder zulks ſlechts vergunt, liefst hunne vrienden voor den ingang hunner huizen op, alwaar dezen zich nevens hun neder-

(1) *Voyage* p. 211—215, 193. SANÉ T. II. p. 346, 347.

(2) *Voyage* p. 237— 240.

MAROCCANEN.

derzetten, om met hun te rooken en te praten, of zelfs eenig ſpel te ſpelen, terwijl zij door ſlaven van ververſching gediend worden (1). Het bijzonder eigene hunner gevoelloosheid voor de tederheden van het andere geſlacht, ondanks dien verregaande minneijver, heeft den Teekenaar tot de nevensgaande voorſtelling gebragt, waarbij de uiterſte naauwkeurigheid in alle overige bijzonderheden geene aanwijzing behoeft.

(1) *Voyage* p. 254—256.

BERIGT VOOR DEN BINDER.

De *Dahomans* te plaatſen tegen over bladz. 54.
De *Whydahs* . . . . . 76.
De *Mandinguezen*. . . . . 156.
De *Jaloſi* . . . . . 181.
De *Egyptenaars* . . . . 254.
De *Marocquanen* . . . . 300.